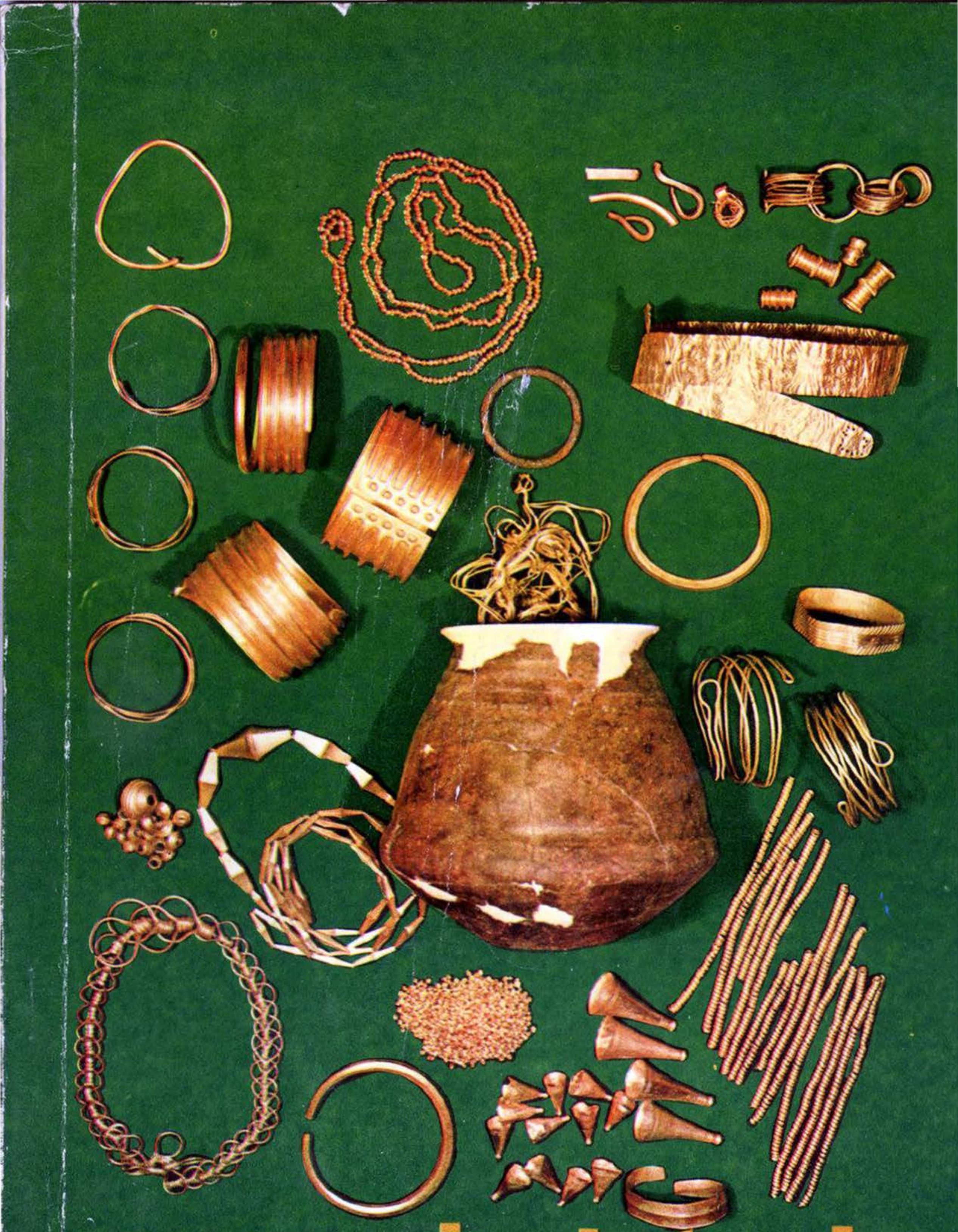

magazin istoric

ANUL XV Nr. 6 (171) IUNIE 1981

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XV

Nr. 6 (171)

iunie 1981

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

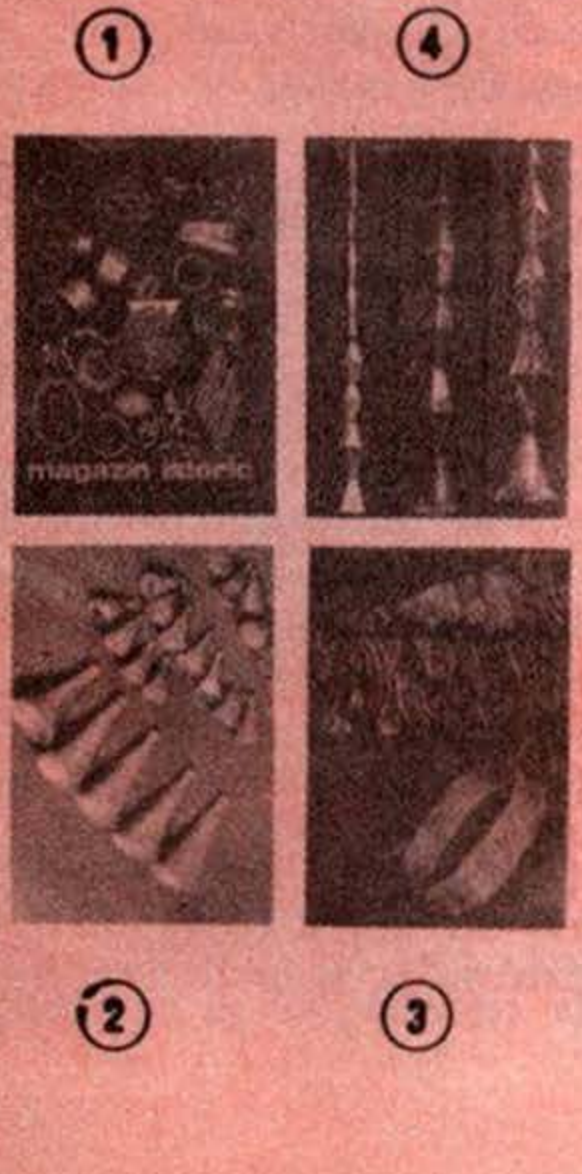

SUMAR

Nepieritoare istorie: *Cristian Popişteanu* — 2

Tezaurul de la Hinova: *Mişu Davidescu* — 4

Sigiliul revoluţiei lui Tudor Vladimirescu: *Nestor Vornicescu* — 14

În veacul XIII — Ţara Românească de pe ţărmul mării: *Tahsin Gemil* — 16

1916-1918: OBIECTIV — UNIREA • Acceptînd toate sacrificiile: *Viorica Moisuc* • **Cel mai lung front din Europa:** *Nicolae Petrescu-Comnen, Mircea Djuvara* — 19

Un prieten al României — lordul Thomson of Cardington: *Peter G. Masefield* — 30

Prietenie, căldură, solicitudine: *Tarō Nishiumi* — 33

De vorbă cu *Olivier Todd*: Istorie şi gazetărie — 34

Corespondenţă inedită despre sociologia lui Gherea: *Z. Ornea* — 36

Cine a fost Zilot Românul?: *Marcel Dumitru Ciucă* — 42

Drumul cartofului: *Fernand Braudel* — 45

Dave şi stăpînii lor — De la Piatra Craivii la Zimnicea: *Gheorghe David* — 49

Bosfor şi Dardanele — porţi între mări: *I. Cârţână* — 51

Diplomaţie în jurul strîmtorilor: *Şerban Rădulescu-Zoner* — 52

Însemnări din 1894-1896: *V. N. Lamzdorf* — 54

Haiti, prima republică a negrilor: *Gheorghe R. Burlacu* — 60

• **Rezultatele concursului** Magazin istoric, **ediţia 1981...** 15
• **Cărţi sosite la redacţie...** 41 • **Poşta** Magazin istoric... 63

COPERTELE NOASTRE

Realizat de un meşter autohton traco-get, în sec. XIV-XII î.e.n., deci în urmă cu aproape trei milenii şi jumătate, tezaurul descoperit în iulie 1980, la Hinova, judeţul Mehedinţi, se înscrie ca o nouă şi strălucită mărturie a civilizaţiei strămoşilor noştri. El se remarcă atît prin valoarea în sine a obiectelor — 4 919,95 grame aur — cît şi prin valoarea lor artistică şi istorică.

① Imagine de ansamblu

②③ Cîteva dintre principalele piese ale tezaurului

④ O sugestivă reconstituire a **Coloanei infinitului,** alcătuită din elementele unui colier. Fotografii de Gabriela Cocora şi Ion Oprea (**Tezaurul de la Hinova,** p. 4)

Macheta artistică a copertelor şi planşelor: arh. Ascanio Damian

NEPIERITOARE ISTORIE

CRISTIAN POPIȘTEANU

Ca o culme a cinstirii de către un întreg popor a acelui partid care s-a ilustrat prin ridicarea istoriei țării sale la un prestigiu și o mărcție nicicînd visate în trecut, expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Adunarea festivă din 8 mai din Capitală a aureolat cei 60 ani de la făurirea Partidului Comunist Român. Impresionantă ca întotdeauna prin bogăția de idei și teze exprimate în ținuta magistrală definitorie pentru întreaga operă a secretarului general al partidului, expunerea de la 8 mai 1981 se înscrie în linia scrierilor sale nu numai cu profund răsunet în istorie, ci și ca expresie a desăvîrșirii sale de gînditor istoric.

Niciodată mai unit și mai legat de popor ca la acest 8 mai 1981, niciodată mai unit în jurul secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, ca la acest măreț jubileu, Partidul Comunist Român apare astăzi în fața istoriei drept forța politică a cărei misiune de a conduce destinele poporului român este legitimată nu numai de decisiva sa operă de transformare revoluționară a societății românești pe coordonatele socialismului și comunismului, nu numai de eroica și vizionara sa prezență la toate ceasurile de răscruce ale patriei din ultimul veac, ci și de identificarea prin mii și milioane de fibre cu întregul trecut zbuciumat și glorios al națiunii noastre, al maselor de oameni ai muncii, fără nici o deosebire de naționalitate, care au luptat și au suferit, au rezistat și au construit pe aceste pămînturi, făcînd să te simți mîndru de numele de român.

Partidul Comunist Român își găsește cea mai autentică definiție a locului și rolului său în istoria patriei în cuvintele secretarului său general: *„Partidul Comunist Român este moștenitorul și continuatorul celor mai înalte tradiții de luptă ale maselor populare pentru formarea poporului român, pentru dezvoltarea limbii și culturii proprii, pentru afirmarea națiunii române și a statului național unitar — România. Ne mîndrim și-i cinstim pe toți aceia care au luptat și și-au dat viața pentru afirmarea și libertatea poporului nostru"*.

A fost prezentă la apel la măreața aniversare de 8 mai nu numai istoria marilor bătălii pentru dreptate socială și libertate națională în fruntea cărora s-a situat de la început partidul revoluționar al clasei muncitoare și care prin acțiunea clarvăzătoare, tenace și responsabilă a P.C.R. au dus poporul român la înfăptuirea celei mai profunde și răscolitoare revoluții — revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. A fost prezentă la apel la măreața aniversare de 8 mai nu numai istoria marilor transformări și cuceriri revoluționare ale construcției socialismului și ale epocii celei mai dinamice și fertile deschisă nouă, tuturor, de Congresul IX al P.C.R. care a reușit să imprime un suflu regenerator întregii vieți a țării, dezvoltat de Congresele X, XI, XII, ducîndu-ne în prezent la edificarea societății socialiste românești multilateral dezvoltate, la o afirmare fără precedent a României socialiste, stat liber și suveran, independent și unitar, factor de pace, civilizație și progres în Europa și în lumea contemporană, țară a marilor drepturi și libertăți garantate tuturor oamenilor muncii — români, maghiari, germani și de alte naționalități — patrie comună a demnității celor 23 000 000 cetățeni care este astăzi de 33 ori mai puternică sub raport industrial decît era în 1950.

A fost prezentă la apel la măreața aniversare de 8 mai întreaga istorie multimilenară a poporului român din zorile sale și pînă la împlinirea marilor speranțe ale vieții noi. Și va rămîne pentru totdeauna un merit istoric capital al Partidului Comunist Român în acești ultimi 16 ani, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii noastre de a fi scos la lumină pe de-antregul marele adevăr că rădăcinile partidului sînt adînc împlîntate în trecutul de luptă al maselor populare, că istoria partidului se trage din istoria patriei, că noua societate socialistă se construiește cu poporul și pentru popor. Întreagasuflare românească (în mod particular noi, obștea istoricilor, pentru care expunerea de la 8 mai reprezintă un nou model de abordare materialist-dialectică strălucită a corelației trecut-prezent-viitor) a simțit mîndria ca la sărbătorirea partidului, secretarul său general să facă apel la izvoarele istoriei noastre începînd cu civilizația geto-dacică, apoi daco-romană și pînă la cea din zilele contemporane, continuitatea neîntreruptă a poporului nostru demonstrînd atît dezvoltarea sa cît și faptul că întotdeauna el a rămas adevăratul și singurul stăpîn al vechii Dacii.

Dimensiunea nouă prin care se proiectează în propria conștiință, ca și în cea a lumii, istoria poporului nostru, prin glasul strălucitului gînditor și făuritor de istorie care este tovarășul Nicolae Ceaușescu, se regăsește integral în aceste aprecieri: *„Tuturor celor care vor să înțeleagă cum s-a născut și s-a dezvoltat poporul nostru le spunem: priviți rezultatele cercetărilor și săpăturilor*

arheologice, citiți scrierile marilor învățați ai timpurilor și veți înțelege mai bine cum s-a născut poporul român, cum s-au format cultura și limba sa; studiați luptele Basarabilor și Mușatinilor, ale lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și ale altor eroi ai istoriei naționale și veți înțelege forța și vitalitatea poporului nostru, precum și setea sa de libertate și independență și hotărîrea de a le apăra în orice împrejurări...

Cinstim rolul determinant în istorie al popoarelor, al maselor populare, al țărănimii — care timp de secole a dus greul luptei pentru eliberare națională și dreptate socială —, cinstim pe conducătorii și participanții la marile răscoale țărănești care au demonstrat cu putere forța țărănimii, hotărîrea ei de a lupta împotriva asupririi feudale, pentru lichidarea acestei orînduiri și făurirea unei noi orînduiri sociale".

Rolul științei istorice ca punte între popoare a fost din nou evocat de președintele Nicolae Ceaușescu în chemarea adresată istoricilor români și străini de a pune în evidență *„tot ce a contribuit la dezvoltarea prieteniei dintre popoarele noastre vecine"*.

Se poate spune de pe acum, cu certitudine, că dominanta prin care sărbătorirea, de către un întreg popor, a aniversării Partidului Comunist Român din mai 1981 va rămîne în istorie unitatea de gîndire și faptă a oamenilor muncii fără nici o deosebire de naționalitate, în cadrul Frontului Democrației și Unității Socialiste, în jurul forței sale conducătoare, a celui mai iubit fiu al națiunii noastre socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Această unitate are o justificată explicație istorică: *„Privind retrospectiv drumul parcurs de Partidul Comunist Român, rolul său în viața politică din România, precum și activitatea sa de întărire a solidarității internaționale cu forțele revoluționare și progresiste de pretutindeni, putem afirma cu îndreptățită mîndrie că partidul nostru și-a îndeplinit întotdeauna cu cinste misiunea istorică ce și-a asumat-o, că a servit neabătut interesele clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, ale întregului nostru popor"*.

După cum dragostea și recunoștința ce înconjură personalitatea prodigioasă care se află în fruntea destinului național, conferind acestor vremuri sigiliul geniului său prin *Epoca Ceaușescu* își găsesc temeiurile istorice sintetizate în mesajul celor mai înalte foruri ale partidului și statului: „Pentru toate marile succese pe care le-a obținut în această perioadă pe calea progresului și bunăstării, a înfloririi socialiste a patriei, poporul nostru poartă Partidului Comunist Român, dumneavoastră personal, tovarășe Nicolae Ceaușescu, cea mai fierbinte și nepieritoare recunoștință. Întreaga noastră națiune vede astăzi în dumneavoastră pe cel mai autorizat și înflăcărat promotor al intereselor fundamentale ale țării, ale clasei muncitoare, ale tuturor celor ce muncesc din România, pe conducătorul ferm și încercat al poporului pe calea libertății și independenței, a bunăstării și fericirii".

O nouă şi strălucită mărturie a civilizaţiei strămoşilor noştri

TEZAURUL DE LA HINOVA

Dr. MIŞU DAVIDESCU

Drobeta-Turnu Severin: vatră de străveche şi înfloritoare civilizaţie — unul din leagănele istorice ale poporului român. Aici, pe locul anticei localităţi geto-dacice Drobeta, mai tîrziu castru şi municipiu daco-roman, ca şi pe o întreagă zonă cuprinsă între Cazane, unde Dunărea este în necontenită fierbere, şi Şimian, unde cursul fluviului se domoleşte, istoria răsare la fiecare pas, ilustrînd grăitor vechimea şi permanenţa oamenilor pe aceste meleaguri. Ar fi suficient să amintim că aici, în zona Porţilor de Fier, au fost identificate vechi urme de viaţă omenească începînd cu paleoliticul[1], că la Schela Cladovei, în sectorul Cazanelor Dunării — la peşterile Climente şi Veterani — datînd din epipaleolitic (deci de acum 9000 ani), au fost identificate urmele unei strălucite civilizaţii, similară celei descoperite pe celălalt mal al fluviului[2]; că recente cercetări desfăşurate de arheologi ai Muzeului regional „Porţile de Fier", în colaborare cu Vasile Boroneanţ, de la Muzeul de istorie a municipiului Bucureşti, au relevat urme similare de civilizaţie şi la Ostrovul Mare, vădind că asemenea centre nu erau izolate, ci răspîndite pe o întinsă suprafaţă în stînga Dunării.

Odată cu epoca neolitică, cu cea a bronzului şi cu întîia epocă a fierului, dovezile de civilizaţie se înmulţesc. La Drobeta, în Ostrovul Şimian, Ostrovul Corbului, Hinova, Ostrovul Mare, Balta Verde, Ţigănaşi sau în susul Dunării, la Ostrovul Banului, Ieşelniţa, Cazane, s-au făcut descoperiri de excepţională însemnătate pentru istoria străveche a patriei noastre. Iscusinţa artistică a geto-dacilor s-a manifestat în realizarea unor strălucite podoabe, între care se cuvin remarcate, prin fineţea execuţiei, vasul de cult de la Porţile de Fier (aflat în prezent la Metropolitan Museum, din New York), ori rhytonul de la Poroina, expus la Muzeul naţional de istorie a Republicii Socialiste România.

Acestor importante mărturii li se adaugă o excepţională descoperire arheologică, făcută la Hinova, în apropierea municipiului Drobeta-Turnu Severin, impresionantă atît pentru valoarea în sine a obiectelor (4 919,95 grame aur), cît mai cu seamă pentru valoarea artistică şi istorică a tezaurului, cu importante implicaţii în cunoaşterea contextului general al evoluţiei societăţii traco-daco-getice de la nord de Dunăre.

[1-2] Magazin istoric, nr. 1/1968; 11/1971.

Istoria vorbește că încă cu 5500 de ani în urmă pe aceste meleaguri existau așezări omenești. În epoca statului geto-dac s-a dezvoltat așezarea Drobeta, care, după cum știți, a dăinuit multă vreme; descoperirile atestă că, practic, în toată perioada de la înființarea sa și pînă astăzi această așezare a fost — dacă se poate spune așa — un sîmbure al dezvoltării poporului român, deoarece timp de aproape 2000 de ani, în împrejurări grele, locuitorii au înfruntat năvălirile, au făcut față greutăților, păstrîndu-și existența, contribuind prin aceasta la menținerea și afirmarea ființei poporului român.

NICOLAE CEAUȘESCU

Comoara

În însemnările de la sfîrșitul veacului trecut și începutul acestui secol asupra valului de pămînt cunoscut sub numele Brazda lui Novac, Pamfil Polonic, unul dintre colaboratorii lui Grigore Tocilescu, menționa la Hinova existența urmelor unui *castellum* roman, fără a specifica încadrarea lui în timp. Cercetările noastre au dus la precizarea că el datează de la sfîrșitul sec. III e.n., pînă în primul deceniu al sec. V e.n.

În anul 1976, în vederea lucrărilor ce se vor desfășura în cadrul marelui șantier de la hidrocentrala Porțile de Fier II, a început cercetarea sistematică a castrului, pentru cunoașterea sa complexă. S-a relevat, în cadrul acestor cercetări, că micul castru era locuit — cum o arată documentele arheologice și epigrafice — de soldați proveniți din rîndul populației locale cu sarcini grănicerești; ei au perpetuat obiceiuri și ocupații moștenite de la strămoșii lor și le-au transmis din generație în generație. Inscripția „Drubeta" — nume dacic — descoperită pe o țiglă, precum și ceramica de factură dacică confirmă persistența elementului autohton, daco-roman după retragerea aureliană.

Ca de obicei, cercetările nu s-au rezumat numai la studierea vestigiilor istorice descoperite în castru, ci s-au extins asupra tuturor vestigiilor istorice scoase la iveală în timpul săpăturilor. Săpînd în adîncime, pînă la epuizarea straturilor de cultură romană, am ajuns la depunerea galben-aluvionară a Dunării. În această depunere, încă din anul 1976 am găsit două urne funerare, specifice sfîrșitului epocii bronzului și începutului celei a fierului. Descoperirea acestora m-a determinat să urmăresc a est nivel pe toată suprafața castrului. Pe măsură ce săpăturile avansau, a mai apărut încă o urnă funerară, iar lîngă zidul turnului de nord-vest, în aceeași poziție stratigrafică, am descoperit un craniu ce provenea dintr-un mormînt de inhumație. În anul 1977, tot în zona turnului de nord-vest, dar în afara lui și în aceeași depunere galben-aluvionară, s-au mai descoperit două schelete întregi, fără obiectele care însoțeau în mod frecvent pe cel decedat. În săpăturile din anii următori, numărul urnelor funerare a crescut la 41, toate găsite în aceeași poziție stratigrafică, constituind, așadar, o necropolă plană de incinerație.

În ziua de 30 iulie 1980, săpăturile au ajuns la baza stratului de cultură roman în zona turnului de sud-vest. Chiar la baza

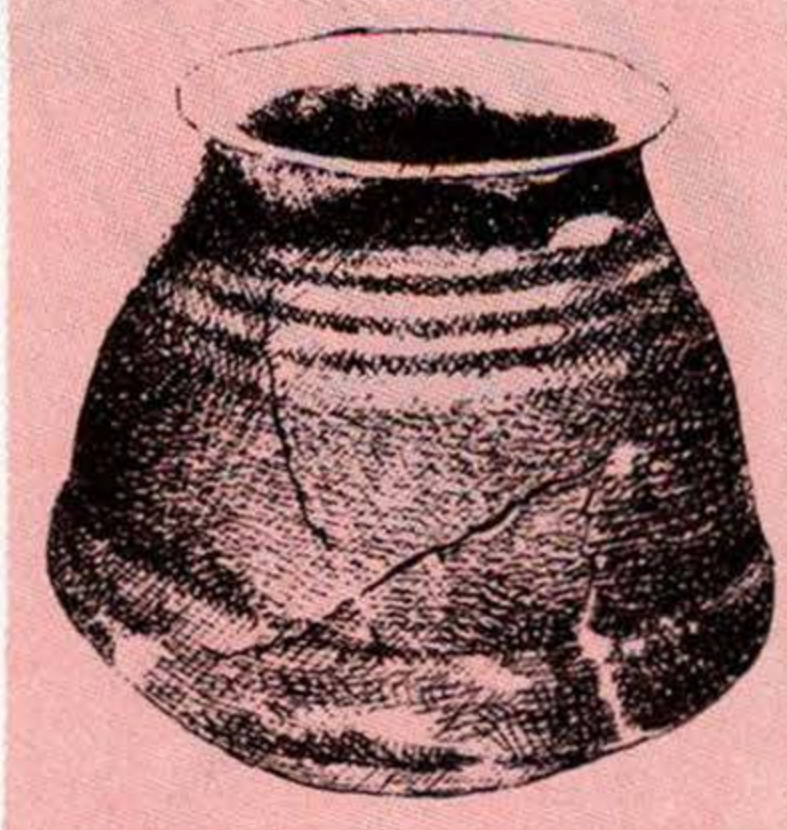

Desenele principalelor piese din tezaur:
G. Mache

acestuia, în depunerea galben-aluvionară și la aceeași adîncime cu cea a turnului, lîngă zidul de nord al acestuia, am descoperit un vas de pămînt de culoare negru-portocaliu, aparent identic cu cele descoperite pînă atunci. Vasul este de formă bitroconică, înalt de 17 cm, cu diametrul gurii de 12 cm și al bazei de 6 cm. Buza este subțire, îngustă și puțin trasă în afară. Ca decor, vasul are patru cercuri ușor canelate, ce încep imediat de sub buză spre pîntec. Diametrul maxim al vasului este puternic reliefat, avînd ca decor aceleași caneluri, dar mult mai șterse și așezate în torsadă.

În interiorul vasului am găsit însă nu obișnuitul inventar funerar, ci o fabuloasă comoară, care numai printr-o minune a scăpat constructorilor romani ai castrului. Ar fi fost suficient ca aceștia să fi trasat zidul turnului numai cu 30 (treizeci) centimetri mai spre sud, și atunci, cu siguranță, vasul și conținutul lui n-ar fi ajuns pînă la noi!

Golind vasul de podoabe, operație la care a participat și Vasile Boroneanț, cercetător la Muzeul de istorie a municipiului București, am avut în față un număr apreciabil de piese de aur finisate sau în curs de prelucrare.

Diadema

Este confecționată dintr-o foaie subțire de aur, avînd grosimea de 1 mm, lungimea de 59 cm, lățimea 2,5 cm (la mijloc) și 1,5 cm (la capete). La extremități foaia este rotunjită și găurită, desigur pentru a putea fi fixată pe un suport textil sau de piele. Greutatea piesei este de 20,652 gr[1]. Toată suprafața este împărțită în registre și decorată cu același ornament executat în tehnica „au repoussè"[2], modelul repetîndu-se de paisprezece ori. Ornamentul constă din cercuri punctate, înconjurate de o ghirlandă continuă. În fiecare registru există un cerc punctat la mijloc, avînd cîte două cercuri punctate sus și două cercuri punctate jos, toate așezate simetric față de cel din mijloc. În exterior cercurile punctate sînt înconjurate de o ghirlandă continuă. Deasupra și dedesubtul acesteia se profilează alte patru cercuri punctate ce se pierd în extremitățile benzii de aur. Fiecare registru ornamental compus din cercurile descrise mai sus este delimitat de alt registru prin trei arcuri de cerc larg deschise ce se înscriu pe toată lățimea foii de aur. Ornamentul realizează, așadar, variate simboluri solare, decor larg răspîndit către sfîrșitul epocii bronzului pe obiecte de metal, dar mai ales pe cele de ceramică, descoperit în întreg spațiul geto-dacic.

Localitatea Hinova se află în plină zonă de influență a culturii cîmpurilor funerare de tip Gîrla Mare manifestate pe o întinsă suprafață a Banatului și Olteniei, în sec. XVIII-XV î.e.n. Decorul acestei ceramici a influențat puternic pe meșterii locali ce făureau obiecte de podoabă din bronz sau metal rar. Același motiv ornamental îl întîlnim pe falerele de aur în formă de discuri ale fastuosului tezaur cu podoabe de aur descoperit cu mai mulți ani înainte la Țigănași (Mehedinți), cunoscut sub denumirea de tezaurul de la Ostrovul Mare (Mehedinți). Analogii pentru decorul diademei de la Hinova găsim și în falerele din tezaurul de la Tufalău (Covasna), datat la sfîrșitul epocii bronzului, în falera de la Săcuieni (Bihor) precum și pe falera de la Vărșand (Arad). După lungimea foii de aur (59 cm), conchidem că această diademă era purtată sau destinată unei femei, confirmînd astfel observația lui Vasile Pârvan că la sfîrșitul epocii bronzului și începutul celei a fierului, principala podoabă a capului la femei era diadema.

---

[1] Greutățile tuturor pieselor sînt cele rezultate în urma recîntăririi podoabelor de către specialiști ai Băncii naționale — *n.r.*

[2] Procedeu constînd în baterea foiței de aur cu un ciocan special; piesa este așezată pe o matrice de lemn sau de piatră în care se află imprimat modelul ornamental care iese astfel în dublu relief pe foița de aur — *n.r.*

Brățara-manșon

Este confecționată dintr-o foaie lată de aur. Are forma rotundă, puțin turtită, cu diametrul de 8,4 cm. Lățimea foii de aur este de 5,2 cm. Greutatea — 580,30 gr. Manșonul a fost executat prin ciocănire, urmele loviturilor de ciocan observîndu-se clar pe fața interioară a piesei. În exterior, brățara este ornamentată cu șase șanțuri adînci, despărțite prin creste ascuțite. Aceste șănțulețe nu merg de la un capăt la altul, ci se opresc la o depărtare de 1 cm de deschiderea manșonului. Pe această bandă de 1 cm sînt implîntați cîte cinci butoni masivi, de fiecare parte a deschiderii. Confecționați separat de placă, butonii au fost introduși și prinși de ea prin nituire. Unul din ei nefiind nituit bine, încă se mai mișcă. Aceste piese așezate în poziție verticală pe banda din jurul deschiderii completează cu maximum de efect ornamentul general al piesei.

Acest tip de brățară era caracteristic în epoca mijlocie și tîrzie a bronzului, fiind răspîndită în general în Europa Centrală. În Transilvania, în Cîmpia Someșului, la Cehăluț (Satu Mare), au fost descoperite două exemplare din bronz, ambele asemănătoare cu piesa de aur.

Brățara de la Hinova prezintă analogii și cu două manșoane cilindrice de aur, existente în tezaurul Băncii naționale, cărora însă nu le cunoaștem locul unde au fost descoperite.

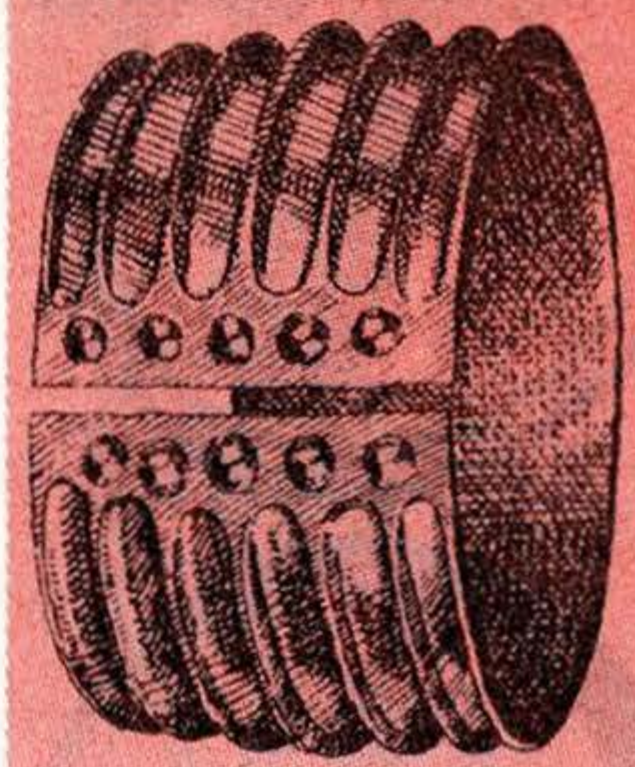

Brățări spiralice

S-au descoperit două asemenea podoabe: prima este confecționată dintr-o foaie mai subțire și mai îngustă de aur decît marea brățară. Lățimea benzii este de 1,5 cm și a fost decorată prin două șanțuri spre margini, despărțite de un pinten median. După ce a fost astfel ornamentată, banda a fost răsucită de patru ori, deci se compune din patru spirale. Diametrul este de 7,7 cm, iar greutatea de 261,55 gr. Și acest tip de brățară își are originile în epoca bronzului. În depozitul de bronzuri de la Sînnicolau (Bihor) a fost descoperită o brățară din tablă adîncită pe mijloc, datînd din a doua perioadă a epocii bronzului (cultura Otomani — specifică Banatului și Crișanei), care prezintă asemănări cu brățara spiralică din aur de la Hinova. Variante ale acestui tip sînt brățara spirală din tablă de bronz profilată pe mijloc, terminîndu-se la cele două capete în cerc, descoperită în depozitul de la Săpînța (Maramureș) datată în bronzul mijlociu, precum și cea descoperită la Maglavit (Olt), datată în secolul XV-XIV î.e.n. Două piese asemănătoare din aur răsucit spiral, cu nervură mediană puternic reliefată pe fața exterioară, există și în colecțiile Muzeului național de istorie a R.S.R., fără a li se cunoaște locul de proveniență.

Cealaltă brățară spiralică este confecționată dintr-o bară masivă de aur bătută în șase muchii. După batere, bara a fost răsucită de șase ori pentru a lua forma dorită. Grosimea barei de aur este de 0,6 cm, iar diametrul brățării de 7,6 cm. La capete bara se subțiază, iar muchiile sînt teșite. Greutatea piesei este de 497,13 gr. Originile acestui tip trebuie căutate tot în perioada de mijloc și de sfîrșit a epocii bronzului. Ea prezintă analogii cu o brățară spiralică provenind dintr-un depozit de bronzuri de la Oradea, datat la sfîrșitul celei de-a doua perioade a acestei epoci. Tradiția executării unor astfel de podoabe, a continuat și mai tîrziu, căci piese asemănătoare au fost descoperite la Balta Verde (Mehedinți) datînd din epoca fierului (sec. VIII-VI î.e.n.).

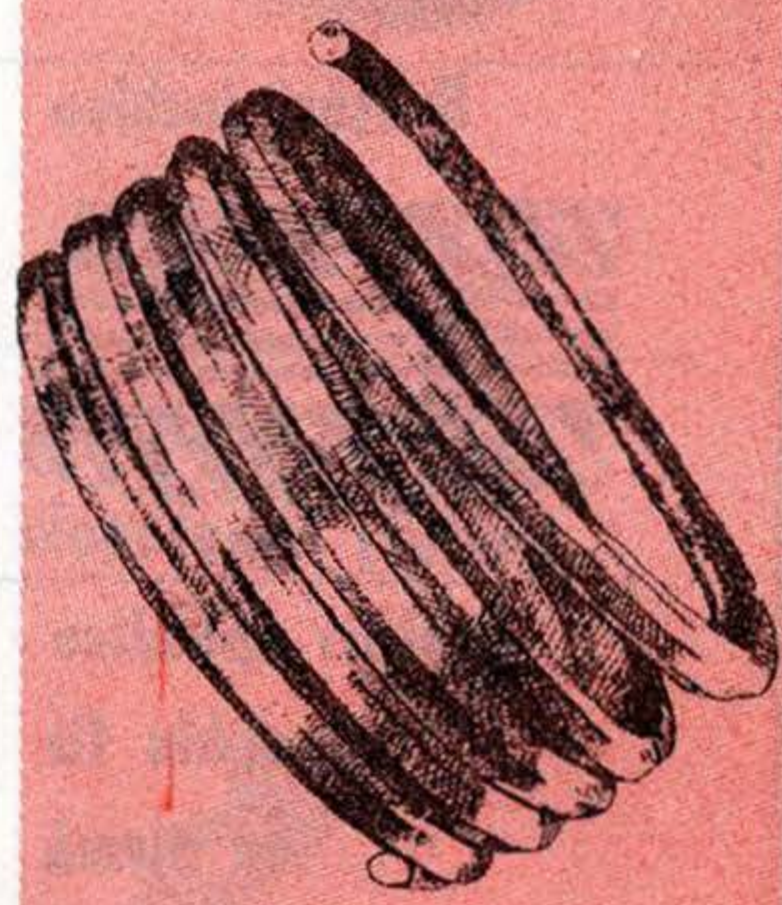

Brățări elipsoidale

Un alt tip de brățară descoperită la Hinova are forma elipsoidală. Este confecționată prin ciocănire dintr-o foaie de aur groasă de 1 mm și lată de 1,7 cm. Ornamentul constă dintr-o nervură ce împarte suprafața exterioară în două. Greutatea piesei este de 28,35 gr. Două exemplare asemănătoare, executate însă din bronz au fost descoperite la Ghilod (Timiș).

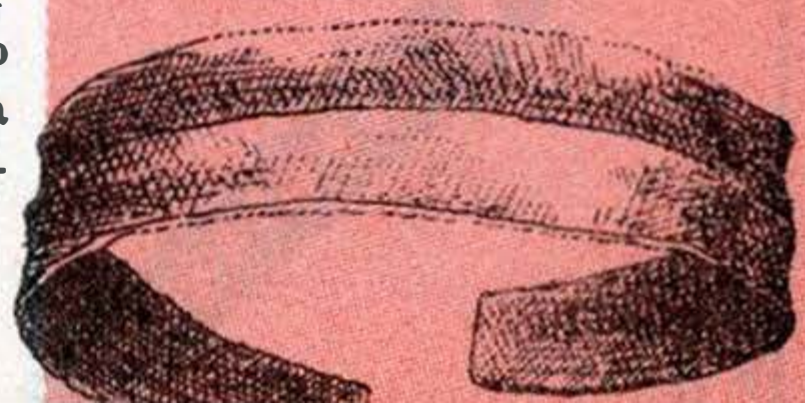

Brăţări deschise

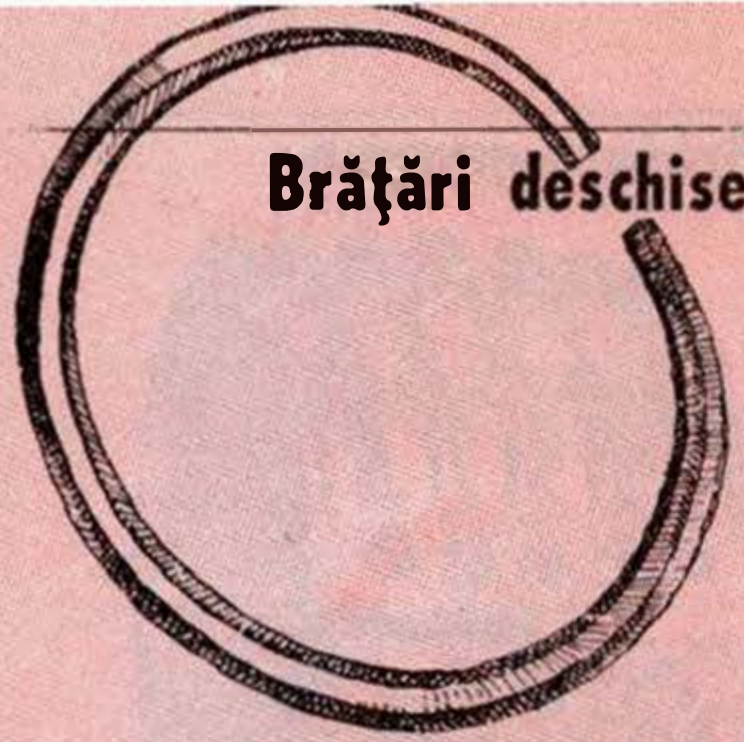

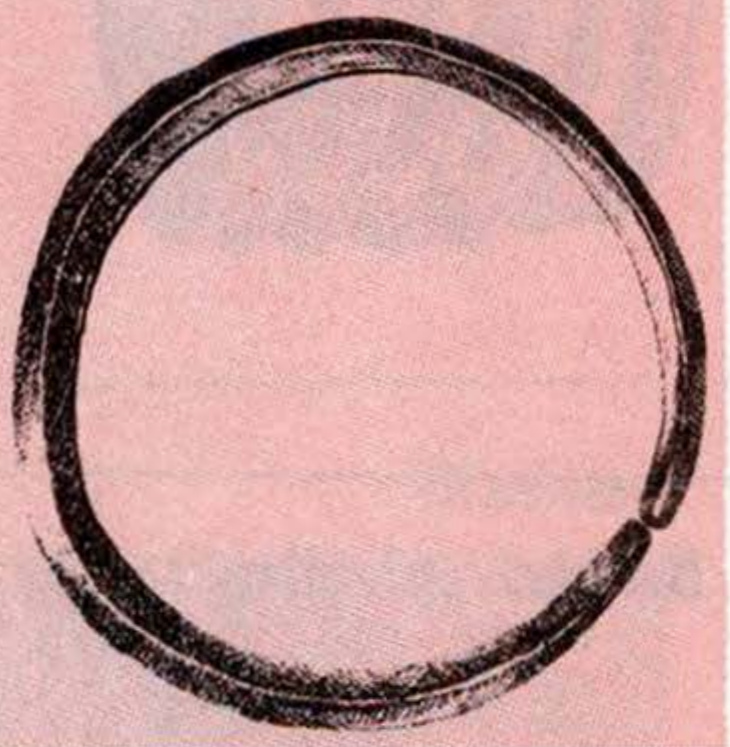

O altă categorie de podoabe descoperite la Hinova sînt brăţările deschise, executate dintr-o bară de aur. Prima din cele trei piese de acest fel este confecţionată dintr-o bară masivă de aur, subţiată la capete, bătută în opt muchii. Forma brăţării este rotundă, uşor ovalizată. Grosimea maximă a barei este de 0,9 cm, iar diametrul podoabei de 9,2 cm. În afara celor opt muchii, piesa nu are alte ornamente; greutatea ei totală — 202,70 gr.

A doua brăţară este făcută tot dintr-o bară masivă de aur, realizată prin batere, în patru muchii. Este de formă circulară, puţin deformată. La extremităţi, bara se subţiază. Grosimea maximă a barei este de 0,8 cm. iar greutatea de 92,10 gr. Deşi este o brăţară deschisă, cele două capete sînt aproape unite.

A treia piesă din această categorie este confecţionată dintr-o sîrmă de aur, groasă de 4 mm. Cele două capete sînt puţin subţiate şi rotunjite. Iniţial, brăţara era rotundă, însă s-a deformat fie din cauza presiunii pămîntului din vas, fie a fost deformată intenţionat pentru a putea fi introdusă în oala respectivă. Greutatea piesei este de 39,47 gr.

Piese similare primelor două tipuri de brăţări sînt frecvente atît în tezaurele din metal preţios, cît şi în cele care conţin piese confecţionate din bronz. Descoperirea lor în tezaurele din Transilvania; Birchiş, Sacoşul Mare, Meseşeni, Căuaş IV (Satu Mare) ne arată preferinţa meşterilor din bronzul tîrziu şi Hallstattul timpuriu pentru acest gen de brăţări. Şi pentru a treia piesă avem analogii în nord-vestul Transilvaniei. în depozitele de bronz de la Domneşti I. II, Cehăluţ, Valea lui Mihai (Bihor).

Brăţări inchise

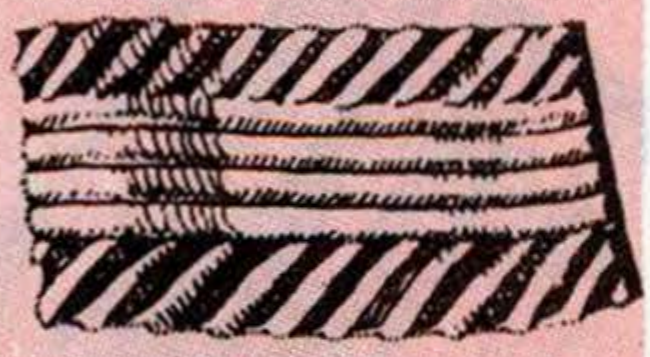

O altă brăţară de astă dată închisă, este confecţionată tot prin ciocănire — dintr-o foaie de aur groasă de 2 mm şi lată de 1,5 cm; ornamentul îl constituie patru linii incizate, dispuse în lungimea benzii brăţării. De o parte şi de alta a acestora, pe suprafaţa rămasă liberă, decorul este completat cu incizii aşezate oblic. Iniţial, brăţara a avut forma rotundă. Pentru a încăpea în vasul de pămînt a fost complet turtită. Greutatea — 52,00 gr.

Brăţări spiralice din dublu fir de sîrmă

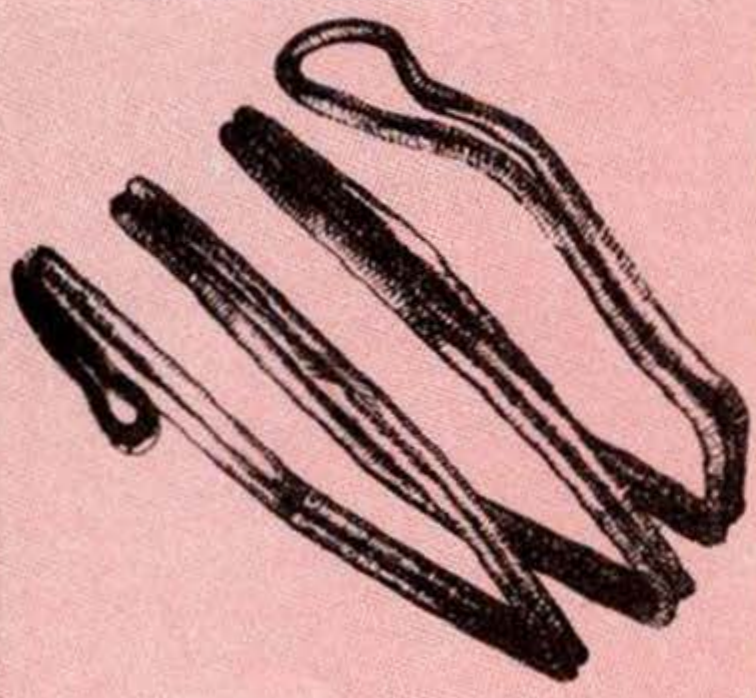

Au fost descoperite şase asemenea podoabe, dintre care două de mari dimensiuni şi patru mai reduse. Cea mai mare — cîntărind 99,090 gr şi avînd diametrul de 8,1 cm — este confecţionată din sîrmă de aur, groasă de 2 mm. E de presupus că sîrma se obţinea cu ajutorul unor „trăgătoare de sîrmă" (filiere). După ce meşterul şi-a stabilit lungimea potrivită, a îndoit sîrmă unind-o la capete prin batere. După aceea a răsucit-o de trei ori, obţinînd o brăţară spiralică din dublu fir de sîrmă. La capete, cele două sîrme fac cîte o buclă mică. La unul din capete, brăţara este ornamentată cu striuri dese şi fine.

A doua brăţară este asemănătoare cu prima, avînd trei spirale din dublu fir de sîrmă. Grosimea firului este tot de 2 mm. La un capăt are şi ea acelaşi ornament striat. Greutatea piesei — 87,90 gr.

Celelalte patru brăţări, executate dintr-un fir de sîrmă mai subţire (1,5 mm) şi avînd (cu o excepţie) doar una sau două spirale cîntăresc 19,22 gr, 19,12 gr, 13,09 gr şi, respectiv, 28,33 gr (cea cu trei spirale).

Brăţări din sîrmă de aur de acest tip au fost descoperite în Transilvania şi Banat, avînd o perioadă îndelungată de folosire, începînd din epoca foarte tîrzie a bronzului (Bronz D) pînă la Hallstattul mijlociu (Hallstatt A1). Piese analoage, dar din bronz, au fost aflate în depozitul de bronzuri de la Sacoţi-Slătioara (Vîlcea), unde s-au găsit patru asemenea spirale.

Colier din „cercei"

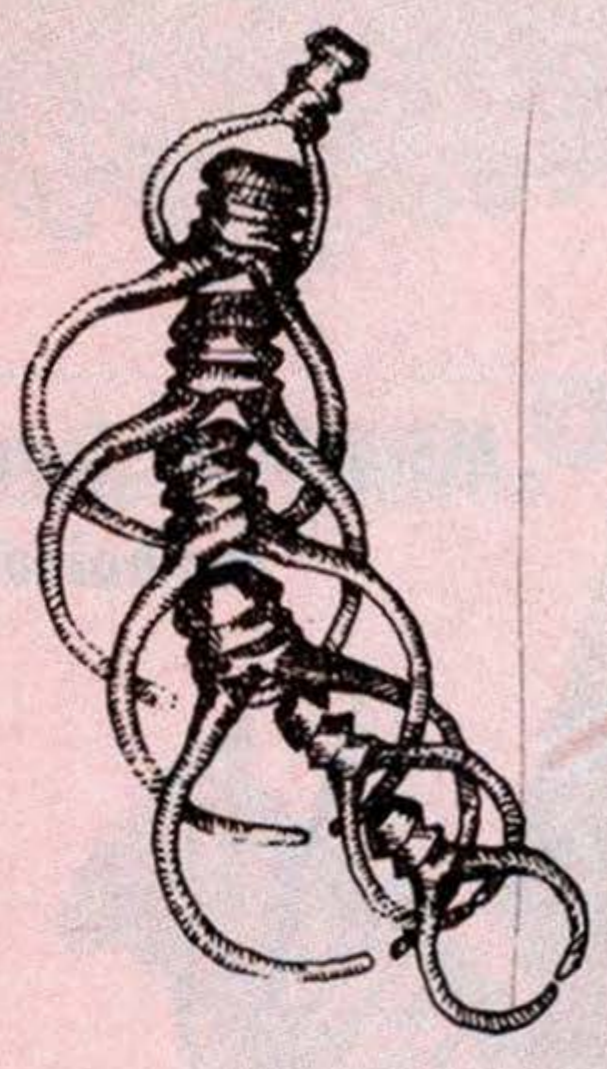

O categorie de piese de mare valoare artistică o constituie cele ce par a fi alcătuit niște coliere. Unul din acestea numără 45 piese de tipul „cerceilor". Mărimea și greutatea acestor „cercei" sînt diferite, fapt ce ne determină să credem că, montați într-o anumită ordine pe un fir de aur, alcătuiau un colier de o rară frumusețe. Majoritatea „cerceilor" sînt confecționați dintr-o bucată de sîrmă, groasă de 6 mm și lungă de un cm. Acest fragment de sîrmă este perforat longitudinal, iar ca decor are două șanțuri adînci, delimitînd capul piesei în trei părți distincte. Partea superioară capătă astfel forma unei fusaiole (greutăți pentru războiul de țesut), bitronconice, sub care urmează cele două cercuri de forma unei mărgele bitronconice, alcătuind capul piesei, perforat longitudinal, pentru a putea fi înșirat pe firul de sîrmă din aur. Din bara groasă și perforată (suportul de prindere) se desfac două brațe semicirculare ca brațele unei amfore. Ele se subțiază spre capete, ajungînd să se întîlnească, fără însă a se uni. Deși un „cercel" este făcut dintr-o singură bucată de sîrmă, el are două părți distincte: partea superioară, masivă, ornamentată prin șanțuri adînci cu orificiul de prindere și partea inferioară, constituită din cele două brațe ale sîrmei ce închid cercul. Este de remarcat că în confecționarea pieselor, meșterul artizan a folosit modelele meșterilor olari ai timpului. Astfel, în fiecare piesă, partea de prindere este constituită din trei bobițe de forma fusaiolelor. La partea superioară, piesele poartă urme de lovire ceea ce arată că au fost confecționate prin ciocănire. Acest lucru se mai observă și din faptul că atît ornamentul cît și cele două brațe nu sînt executate perfect — nu sînt egale și nici grosimea sîrmei nu este aceeași la toate piesele. De asemenea, orificiile de prindere vădesc urme de frecare — mici șănțulețe — fapt ce dovedește întrebuințarea lor. Ca mărime, formă și greutate, între cercei există mici diferențe.

Pînă în prezent nu am identificat piese analoage acestui tip de colier, a cărui greutate însumează 205,82 gr.

Colier de tipul clopoțeilor (tutuli)

Este alcătuit din 47 clopoței de aceeași formă, dar de mărimi diferite, avînd o greutate totală de 223,05 gr. Clopoțeii sau tutulii sînt decorați simplu, la baza pîlniei, fiind trasate două cercuri incizate, ornament ce se repetă la partea superioară. După mărimea lor, cei 47 clopoței au alcătuit un colier, avînd la mijloc exemplarele mari, iar spre extremități piesele mici. Prinderea lor era făcută pe un fir subțire de aur astfel încît să intre unul în pîlnia celuilalt. Clopoțeii au fost confecționați prin batere — operație ce se poate observa prin studierea pîlniei, ce păstrează urmele unei suduri incomplete. Probabil că meșterul a pregătit întîi foaia de aur la dimensiunile cerute de mărimea clopoțelului, după care a așezat foița pe un material dur, dîndu-i forma dorită.

Piesele de aur de acest gen sînt destul de rare. Analogia cea mai apropiată cu tutulii de la Hinova poate fi făcută cu clopoțeii de bronz descoperiți în peștera de la Cioclovina (Hunedoara). Între ei există unele deosebiri, în sensul că cei de la Cioclovina au cîte patru deschideri triunghiulare. Față de cei de la Hinova, care serveau ca podoabă pentru o mare căpetenie a vremii, tutulii de la Cioclovina, erau, probabil, simple piese de harnașament.

Saltaleoni

Alături de celelalte piese înghesuite în oala de pămînt s-au găsit și 16 saltaleoni. Sînt piese de formă spiralică, confecționate din foaie de aur lată de 2 mm și profilată pe mijloc. După batere, foaia a fost răsucită pe un corp dur, piesele prezentîndu-se sub forma unui tub circular foarte îngust, orificiul interior fiind de 5 mm. Lungimea variază de la 8 cm (8 dintre piese) la 16,5 cm. Greutatea tuturor pieselor este de 269,67 gr.

Podoabe similare din bronz sau aur au fost găsite în diverse locuri. Cel mai mare număr de saltaleoni — 251, întregi sau

fragmentari — a fost descoperit în peștera de la Cioclovina, o parte dintre ei păstrînd firul din lîna pe care fuseseră înșirați. Piesele de acest gen sînt datate în prima perioadă a Hallstattului. O piesă similară cu saltaleonii de la Hinova a fost depistată și în depozitul de bronzuri de la Sacoți-Slătioara (Vîlcea), depozit datat și el tot în Hallstatt. Alte analogii le găsim în cele nouă fragmente de saltaleoni descoperite în depozitul de obiecte de bronz de la Ulmi-Liteni (Iași) care datează din bronzul tîrziu (secolul XIII î.e.n.).

Mărgele de formă romboidală

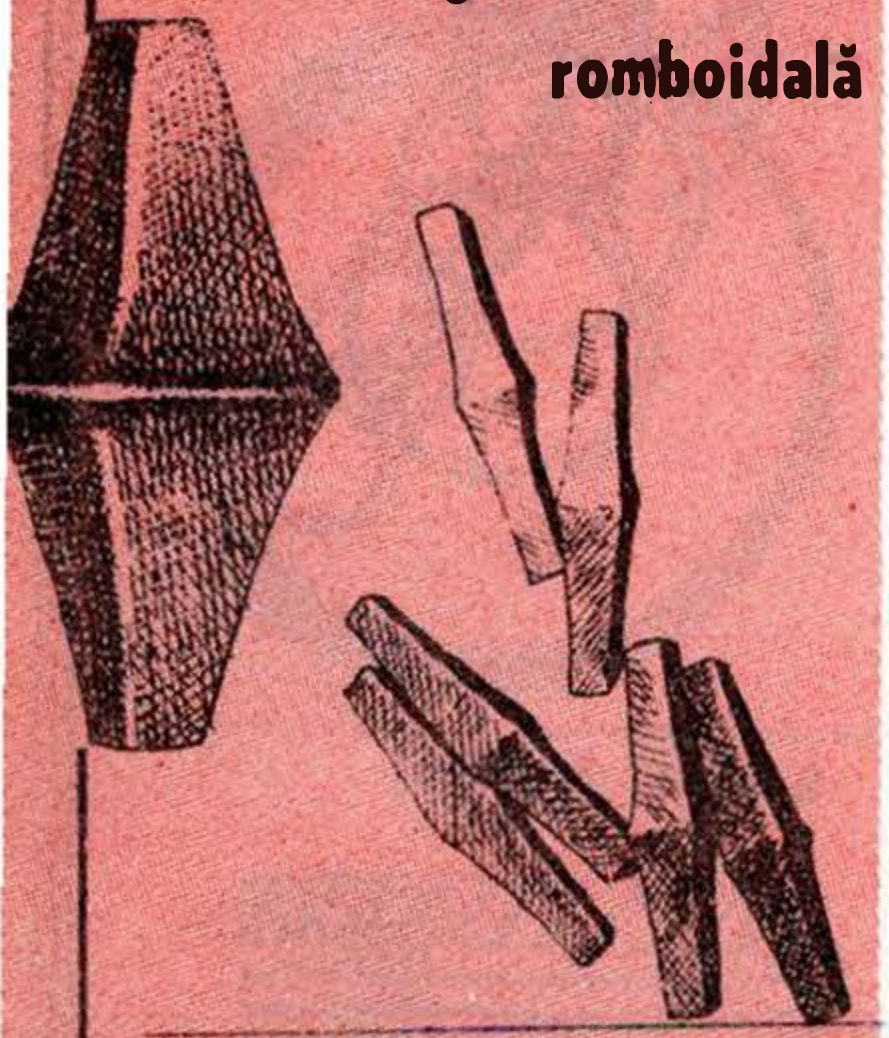

Un fabulos colier este cel alcătuit din 255 mărgele de formă romboidală (model transmis din generație în generație, care l-a inspirat și pe Brâncuși cînd a realizat opera sa, cunoscută sub numele de Coloana infinitului), perforate longitudinal, de mărimi și greutăți diferite. Numărul mare de piese și greutatea totală apreciabilă (1108,65 gr) ne face să credem că mărgelele au fost făcute pentru mai multe coliere. La o examinare atentă, cu lupa, pe majoritatea pieselor, mai cu seamă pe exemplarele mari, se observă urme de lovire, ceea ce ne face să credem că au fost executate prin ciocănire, folosindu-se bucăți din foaie de aur de diverse grosimi și mărimi, cărora, prin batere, li s-a dat forma dorită, rezolvîndu-se în același timp și problema orificiului longitudinal de prindere. Mărgelele nu au decor. La capetele orificiilor de prindere, la multe piese se vede cîte o teșitură a tablei de aur, care ar putea proveni prin prelucrare sau de la folosirea colierului ori colierelor. Forma aceasta romboidală de mărgele din metal (bronz sau aur) este mai puțin cunoscută. Semnalăm totuși, că în marele depozit de bronzuri descoperit în peștera de la Cioclovina au fost găsite și 3 043 perle (mărgele) dintre care 1 000 erau de chihlimbar, de diferite dimensiuni, asemănătoare celor de la Hinova. Piesele pot fi datate în prima perioadă a Hallstattului.

Perle de aur de tipul fusaiolelor

Din perlele de acest tip, asemănătoare greutăților de lut de la războiul de țesut (fusaiole), avem două categorii. Prima categorie include un număr de 20 exemplare, cu o înălțime între 5 mm și 2,4 cm. Dintre ele se detașează piesa înaltă de 2,4 cm care arată masiv, avînd diametrul maxim (2,5 cm) mai mare decît înălțimea. Este de formă bitronconică, iar pe diametrul maxim este canelată în torsadă. Poartă urme vizibile de ciocănire. Celelalte perle au forma tot bitronconică, avînd și ele urme de ciocănire. Aceste 19 exemplare, avînd la mijloc pe cea mare și ornamentată, constituiau un colier în greutate totală de 101,25 gr.

A doua categorie de perle, de asemenea bitroconice, era alcătuită din 486 piese, ce însumau o greutate de 146,60 gr. înalte de 3,5 mm și goale în interior pentru a putea fi înșirate pe o sfoară sau pe o sîrmă subțire de aur. Nu toate sînt la fel de mari, dar diferența între ele este foarte mică. Au fost executate, probabil, tot prin ciocănire.

Între piesele analoage trebuie menționate, în primul rînd, exemplarele descoperite în depozitul de bronzuri de la Cioclovina (Hunedoara). De asemenea, în depozitul de la Ulmi-Liteni (Iași) s-au descoperit 19 mărgele din pastă sticloasă asemănătoare cu cele de aur de la Hinova. Șapte perle de aur de tipul fusaiolelor, avînd forma bitronconică, masive și frumos șlefuite, au fost depistate și într-un tezaur găsit în județul Argeș. Socotite contemporane cu falerele de la Ostrovul Mare, perlele argeșene au făcut parte, probabil, tot dintr-un colier, dacă se ține seama de forma lor descrescîndă. Perla mare din tezaurul de la Hinova, cu decorul său canelat, asemănător cu cel de pe vasul de pămînt în care a fost ascunsă comoara, a contribuit la o mai judicioasă încadrare în timp a întregului tezaur.

Mărgele foarte mici de forma unui vîrf de con

Mărimea unei asemenea mărgele este de circa 3 mm, iar greutatea de circa 7,5 mg. Întreaga cantitate de mărgele cîntărește 485,70 gr. Sînt executate din foaie subțire de aur, care a fost apoi modelată pe un suport de material dur (lemn sau os). Pentru

a putea fi prinse, sau mai bine-zis cusute, pe un suport textil sau de piele, fiecare piesă are, asemenea nasturilor, două găuri de prindere. Un ac sau o sîrmă de aur le putea înşira sau coase în rînduri continue pe un pieptar sau pe un alt veşmînt. La unele exemplare, meşterul a greşit găurirea pieselor, perforîndu-le prea aproape de baza conului, fapt ce a dus la ruperea marginii respective şi, din această cauză, au trebuit făcute alte găuri; aşa se explică de ce unele piese au cîte patru orificii, aşezate, două cîte două, în cruce. O mare cantitate de piese de acest gen au fost descoperite în peştera de la Cioclovina.

Manşoane cilindrice

Au fost descoperite patru exemplare, cîntărind 12,200 gr, 12,050 gr, 14,35 gr şi 10,584 gr, dintre care două sînt asemănătoare, iar alte două sînt puţin diferite. Înălţimea pieselor este — la cele asemănătoare — 3 şi, respectiv, 2,7 cm, iar la celelalte 1,8 şi 1,5 cm. Suprafaţa primului cilindru este împărţită în două compartimente, despărţite în mijloc de un brîu în relief, ornamentat prin incizie în diagonală. Cele două suprafeţe sînt ornamentate prin patru caneluri adînci, separate de trei cercuri în relief. Extremităţile piesei sînt îngroşate şi ornamentate prin incizii fine. A doua piesă seamănă cu prima, a treia se prezintă ca un manşon cilindric, puternic crestat prin patru şanţuri adînci. Cercul din mijloc este mai înalt şi desparte suprafaţa în două, iar al patrulea cilindru are ca ornament două şanţuri adînci, despărţite de o creastă mediană. Toate exemplarele au fost lucrate prin ciocănire. Aceste patru piese sînt analoage cu manşoanele cilindrice descoperite în tezaurul de la Turnu Măgurele, datat de cei ce l-au cercetat la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul Hallstattului.

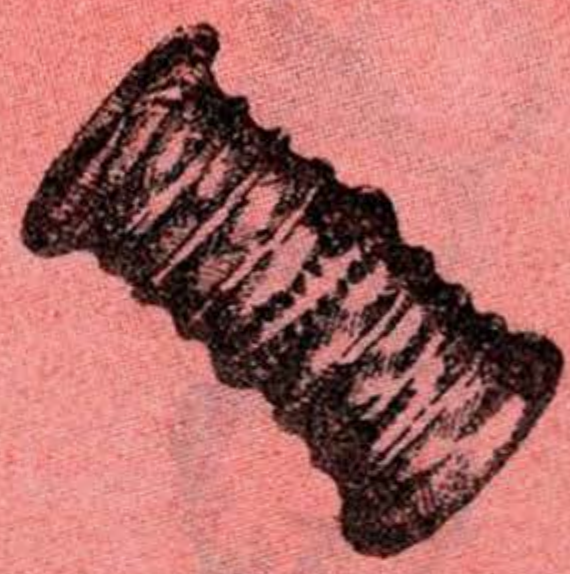

Inele din spirale duble din sîrmă de aur

Este vorba de patru inele, dintre care trei sînt legate unul de altul, al patrulea fiind găsit separat. Cele trei inele legate între ele sînt formate din trei spirale duble din sîrmă de aur. Inelul cel mai mic are diametrul de 2 cm. La unul din capete, sîrma este ornamentată prin striuri fine şi mărunte făcute prin incizie. Capătul acesta ornamentat nu se mai termină cu o buclă ca celălalt, ci este tăiat cu dalta sau cleştele. Inelul din mijloc este confecţionat din patru spirale duble, avînd extremităţile ornamentate prin incizie fină şi deasă. Diametrul lui este de 2,7 cm. Al treilea inel din lanţ este confecţionat din trei spirale duble, avînd firul sîrmei mai subţire. Nu prezintă nici un fel de ornament. Greutatea totală a pieselor este de 27,80 gr. Piesa singulară este confecţionată din patru spirale duble. La unul din capete prezintă acelaşi ornament incizat. Diametrul piesei este de 3 cm, greutatea de 15,35 gr. Cele patru inele făceau parte dintr-un colier, ele putînd fi separate sau dispuse în lanţuri.

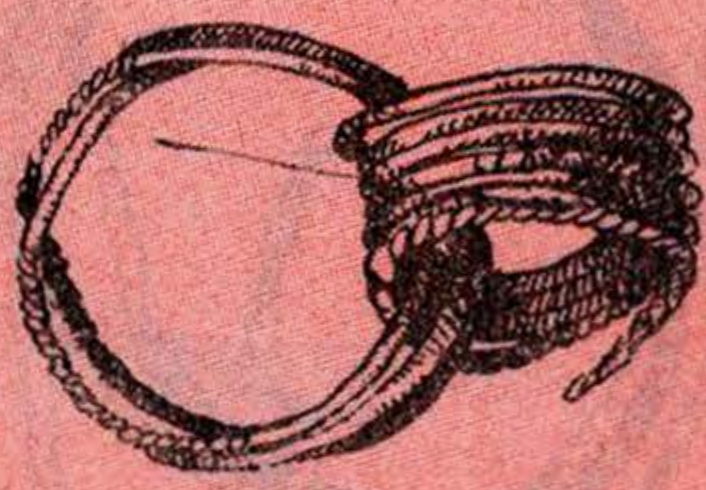

Material de prelucrat

Există, de asemenea, un mare număr de fragmente de brăţări, de sîrmă, ghicme, bare, toate din aur, folosite ca materie primă. Ele prezintă urme de prelucrare, ceea ce dovedeşte că provin din foste bijuterii ce urmau să fie transformate, prin prelucrare, în noi piese de podoabă. S-au găsit 17 asemenea gheme, fragmente de podoabe etc. în greutate totală de 249,07 gr.

Împreună cu podoabele de aur menţionate, în acelaşi vas a fost găsită şi o brăţară de bronz. Ea face parte din tipul brăţărilor deschise, rotundă în secţiune. A fost confecţionată prin turnare într-un tipar bivalv. La cele două capete, bara de bronz se subţiază, extremităţile fiind petrecute mult una peste alta. Diametrul piesei este de 5 cm. Acest tip de brăţară era cunoscut şi mult întrebuinţat în epoca bronzului tîrziu şi în Hallstattul timpuriu. Analogii cu brăţara de bronz de la Hinova avem în descoperirile de la Domăneşti II, Moftinul Mic, Satu Mare (toate în judeţul Satu Mare), care sînt datate în aceeaşi perioadă.

Prezenţa acestei brăţări alături de celelalte obiecte ne face să credem că atelierul de la Hinova nu producea numai podoabe de aur, ci şi de bronz.

Cum se poate constata, comoara este compusă din mai multe categorii şi tipuri de piese care, la rîndul lor, pot fi împărţite în

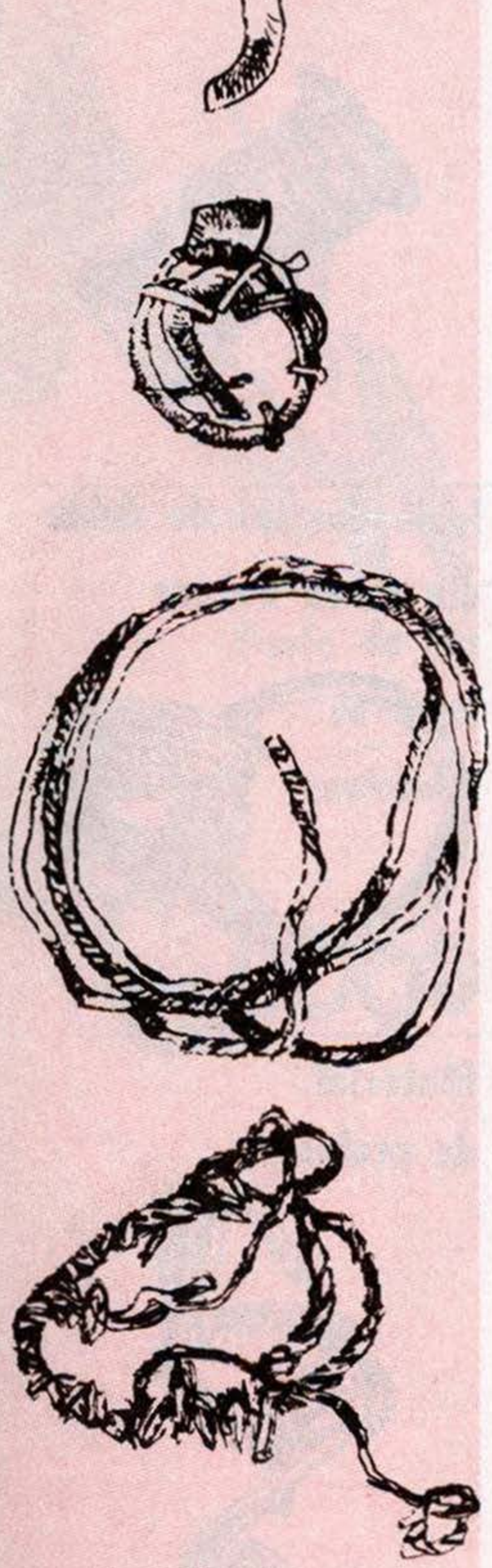

variante şi subvariante. Majoritatea îşi au corespondente în piese de bronz, dar şi din metale rare, îndeosebi aur. Este ştiut că piesele de aur au circulat şi s-au confecţionat cu deosebire în epoca de înflorire a metalurgiei bronzului. Dintre toate piesele de la Hinova, diadema de aur are cele mai evidente şi mai adînci rădăcini în epoca bronzului. Ea păstrează tradiţia locală, specifică populaţiei traco-getice autohtone, ornamentul solar cu care este împodobită fiind acelaşi ca cel de pe falerele de aur de la Ostrovul Mare. Or acest ornament nu este altceva decît transpunerea în metal preţios a motivelor de pe ceramica de tip Gîrla Mare şi a influenţelor miceniene. Diadema nu este însă contemporană tezaurului de la Ostrovul Mare, căci falerele ca obiect de podoabă dispar spre sfîrşitul epocii bronzului. Meşterul de la Hinova nu a făcut, aşadar, decît să transpună pe această diademă o tradiţie locală, transmisă din generaţie în generaţie.

Brăţările-manşon sau spiralice, brăţările deschise din bară masivă de aur cu secţiune romboidală, asemănătoare cu descoperirile de la Sacoşul Mare (Timiş), Căuaş (Satu Mare), sînt datate în perioada tîrzie a bronzului şi în Hallstattul timpuriu. În aceeaşi perioadă sînt datate şi brăţările spiralice din dublu fir de sîrmă de aur. De asemenea, piesele de colier de forma clopoţeilor, a cerceilor, mărgelele romboidale, barele de tip fusaiolă, saltaleonii — toate se încadrează la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului. Dar documentul care vine să confirme această încadrare în timp a întregului tezaur este vasul de pămînt în care au fost descoperite bijuteriile. Prin formă, culoare şi decoraţie, el se încadrează în această perioadă de timp, ţinînd, probabil, din punct de vedere cultural, de cultura Ostrovul Banului (Mehedinţi). O încadrare cronologică mai precisă va putea fi făcută după ce se vor încheia lucrările de săpături de la Hinova şi se va trece la studierea necropolei plane de incineraţie de sub castru.

În actualul stadiu al cercetării se poate spune că tezaurul de la Hinova datează de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului (sec. XIV-XII î.e.n.), cu observaţia că unele piese înmănunchează, în formele şi decorul lor, experienţa şi tradiţia moştenită de la multe generaţii anterioare. Revelator pentru continuarea unei îndeletniciri tradiţionale este şi faptul că multe piese, cum sînt brăţările din dublu fir de aur sau chiar brăţările cu secţiune rombică, au fost folosite ca materie primă pentru confecţionarea altor podoabe.

După cum am văzut, la Hinova a existat un atelier local specializat în confecţionarea podoabelor de aur şi de bronz. Apariţia lui reflectă existenţa unei îndeletniciri tradiţionale în prelucrarea metalelor preţioase, dacă ne gîndim că în aceeaşi zonă a fost descoperit şi un alt tezaur — cel de la Ostrovul Mare — datînd dintr-o epocă anterioară, în perioada de maximă înflorire a bronzului. Numărul mare al pieselor, diversitatea, formele şi greutatea lor (4919,95 gr) dovedesc că atelierul de la Hinova n-a produs numai pentru o singură persoană, ci pentru o întreagă pătură socială care începuse a se diferenţia în cadrul societăţii traco-getice de atunci: aristocraţia militară şi religioasă. Această aristocraţie dispunea de o situaţie economică şi bunăstare excepţionale pentru vremea respectivă, nedeosebindu-se prin fastul şi bogăţia arborate — de căpeteniile de la Micene[1]. Ţinînd seama că descoperirea de la Hinova datează dintr-o perioadă apropiată în timp de războiul troian, ne dăm seama cîtă dreptate avea Homer, marele poet al antichităţii, cînd menţiona atît de frecvent deosebita bogăţie a căpeteniilor tracice. Într-o asemenea ipostază trebuie să fi fost văzută de contemporani şi căpetenia tracică de la Hinova, atunci cînd apărea împodobită cu coliere, brăţări şi, în general, cu bijuterii ca cele din tezaurul amintit. Această constatare se impune cu atît mai mult cu cît tezaurul de la Hinova nu reprezintă o descoperire singulară. Piese asemănătoare, vădind şi ele un înalt meşteşug, au fost depistate în tot spaţiul carpato-danubiano-pontic. Aces e asemănări între piesele găsite la Hinova şi cele descoperite în numeroase alte locuri de pe întreg cuprinsul ţării constituie o

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1974.

mărturie relevantă a unității de cultură materială și artistică în sînul societății traco-getice a acelei vremi. Pe de altă parte, faptul că în tezaurul de la Hinova se continuă vechi tradiții autohtone de orfevrărie și că elemente ornamentale și artistice pot fi surprinse în epoca de maximă înflorire a civilizației geto-dacice (iar unele din acestea, ca formele romboidale dintr-unul din coliere pot fi găsite și azi în arhitectura în lemn din țara noastră, arhitectură ce a servit drept element de inspirație și lui Brâncuși atunci cînd a realizat *Coloana infinitului*), sînt o mărturie — pe plan artistic — a persistenței și continuității de viețuire a strămoșilor noștri.

Dealtfel, însăși ascunderea. tezaurului constituie o dovadă în acest sens. Fără îndoială, meșterul sau căpetenia căreia îi aparținea tezaurul (mai probabil meșterul, în favoarea căruia pledează piesele nefinisate) a făcut-o forțat de împrejurări externe nefavorabile. Este foarte probabil ca tezaurul să fi fost ascuns în condițiile marilor migrații ale dorienilor și tracilor frigieni, care, începînd cu sec. XIII î.e.n., au pătruns peste acest teritoriu venind din regiunile nordice, pînă în Grecia continentală și insulară, precum și în Asia Mică migrații în timpul cărora locuitorii din zonă au căutat să se pună la adăpost pînă la trecerea primejdiei.

În aceste împrejurări de maximă instabilitate, meșterul orfevrier a ascuns tezaurul cu intenția certă de a se reîntoarce. Dacă ar fi fost să-l abandoneze, desigur că nu i s-ar fi căutat un loc atît de ferit. Meșterul respectiv nu a îngropat comoara undeva. în apropierea casei sau în interiorul ei, nici în mormîntul unei persoane princiare, deoarece acestea erau locurile cele mai căutate de jefuitorii de morminte care însoțeau în chip frecvent fiecare mișcare de populație. Locul ales a fost necropola plană de incinerație, rezervată oamenilor de rînd, însuși vasul ce adăpostea comoara nedeosebindu-se cu nimic de urnele funerare folosite de populația acelei vremi în ritualul înmormîntării; aceasta — cum am arătat — cu intenția de a oferi tezaurului o cît mai eficientă ocrotire!

Nu putem încheia această succintă prezentare a tezaurului și a istoriei sale, fără a menționa excepționala calitate a aurului pe care-l conțin podoabele, aur provenit, probabil, din bogatele zăcăminte ale Daciei. Analizele întreprinse de specialiștii Băncii naționale au arătat că piesele sînt de o puritate deosebită, titlul aurului respectiv fiind cuprins între 900 la mie și o mie la mie aur fin[1]. Și nu putem, totodată, să nu menționăm deosebitele cunoștințe tehnice ale orfevrierului de acum mai bine de trei mii de ani. Cum arătam, o parte a tezaurului este constituită din sîrme, resturi de aur, fragmente de podoabe ce abia urmau să fie reprelucrate. Ele erau strînse în gheme, reunind — de la caz la caz — una sau mai multe piese disparate. Și aici trebuie notată o situație surprinzătoare. Unul din aceste „gheme" de sîrmă este alcătuit din trei piese disparate. În toate cele trei fragmente, analizele efectuate cu cele mai perfecționate aparate de specialiștii Băncii naționale au arătat un titlu identic — 583 la mie. Un titlu pe care — fără aparatură de specialitate, fără ustensile perfecționate — meșterul orfevrier de acum mai bine de trei milenii l-a realizat fără greș; așa stau lucrurile și în cazul celorlalte „gheme", care reunesc sîrme de aur provenite din obiecte separate! Cum a reușit meșterul respectiv să execute o astfel de operație, care astăzi implică o analiză chimică complexă, rămîne încă un mister.

Observațiile prezentate mai sus constituie primele constatări științifico-istorice făcute în urma studierii tezaurului descoperit în iulie 1980 la Hinova. Urmează ca cercetarea să fie aprofundată în viitor, aducînd necesare precizări acolo unde studiul de față doar le conturează.

[1] Cu foarte rare excepții, aurul nu se prelucrează decît ca un aliaj. Titlul indică procentajul de aur curat în cadrul acestui aliaj. De exemplu, un titlu de 900 la mie arată că nouă părți îl reprezintă aurul, iar restul celelalte componente ale aliajului: argint, cupru, zinc etc. Între piesele de la Hinova sînt, așadar, și podoabe lucrate exclusiv din aur fin, fără nici un adaos! — n.r.

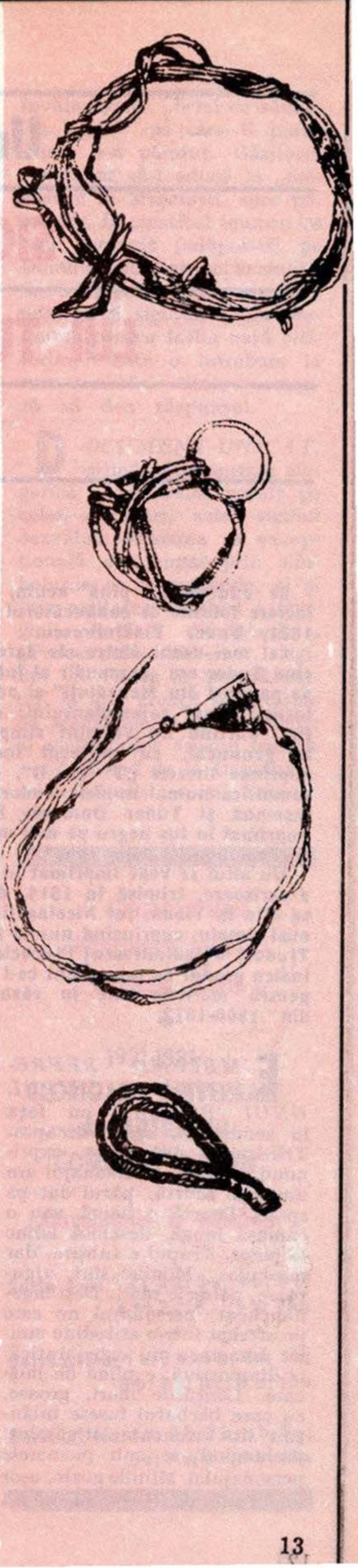

Un document unicat

SIGILIUL REVOLUȚIEI LUI TUDOR VLADIMIRESCU

NESTOR VORNICESCU

Se cunoșteau, pînă acum, cîteva sigilii inelare folosite de conducătorul revoluției din 1821, Tudor Vladimirescu.

Cel mai vechi dintre ele datează din 1810, cînd Tudor era „comandir al întîiului batalion de panduri din Mehedinți" și are ca emblemă însuși chipul comandantului: o siluetă subțire, purtînd un veșmînt simplu, lung pînă la genunchi, cu mijlocul încins. Legenda cuprinde literele „T" și „D", care ar putea semnifica numai numele Tudor, dar ar putea însemna și Tudor Domnul. Sigilul a fost imprimat în tuș negru pe mai multe din actele și documentele din epocă.

Un altul se vede imprimat în ceară roșie pe o scrisoare, trimisă în 1814, de Tudor, care se afla la Viena, lui Nicolae Glogoveanu: un oval simplu, cuprinzînd numai inițialele latine T[udor] W[ladimirescu] P[orucic]. Acest sigiliu indica gradul de locotenent ce-i fusese acordat pentru meritele sale în războiul ruso-turc din 1806-1812.

O altă imprimare sigilară, reprezentînd un patruped (poate imaginea stilizată a cerbului din emblema Gorjului) se află tot pe o scrisoare trimisă aceluiași Nicolae Glogoveanu, la 25 august 1815. Sigilul datează din vremea cînd, revenit în țară, Tudor a fost numit „vătaf de plai" ai Cloșanilor.

La Muzeul militar din București se păstrează un inel de la Tudor cu o matrice sigilară ușor ovală, săpată într-o gemă de matostat verde. Emblema reprezintă două personaje: un luptător și un sacerdot. Inelul a fost încredințat de Domnul Tudor, împreună cu sabia sa, comandantului artileriei pandurilor, în ziua prinderii la Golești a marelui revoluționar.

Acestor patru sigilii li se adaugă acum un al cincilea, necunoscut pînă în prezent, datînd chiar din anul revoluției, 1821, și avînd o deosebită valoare istorică. Matricea sigilară este săpată într-o piatră foarte dură, de culoare chihlimbarie-acajù, cu dimensiunile 1,91 × 1,56 cm și o greutate de două grame.

EMBLEMA REPREZINTĂ CHIPUL UNUI BĂRBAT, cu fața în semiprofil, spre dreapta. Trăsăturile sînt aspre, exprimînd dîrzenie. Personajul are mustața scurtă, părul dat pe spate. Poartă o haină sau o cămașă lungă, deschisă adînc la piept. Trupul e subțire, dar musculos. Mîinile sînt viguroase, palmele mari. Deși îngenuncheat, personajul nu este prosternat într-o atitudine umilă. Imaginea nu este statică, ci dimpotrivă, e plină de mișcare. Lanțurile mari, groase, cu care bărbatul fusese înlănțuit sînt aruncate la pămînt, prelungindu-se sub picioarele personajului. Mîinile goale, ușor depărtate de corp, sugerează gestul ridicării celui îngenuncheat. Privirea este ațintită spre o stea de mari dimensiuni cu șase raze proeminente, aproape cît fața personajului.

La bază, emblema este separată orizontal cu o linie dreaptă, parcă delimitînd un postament pe care se află omul. Legenda este redusă doar la dată — *1821* (scris cu cifre arabe).

Realizată foarte expresiv, imaginea are un cert caracter alegoric; ea semnifică asuprirea și umilirea poporului și, în același timp, revolta acestuia, voința sa de „dreptate și slobozenie" — potrivit deviziei sub care Tudor ridicase la luptă „tot norodul rumânesc". Realizat foarte probabil înaintea declanșării revoluției, sigiliul era destinat să sugereze — după aprecierea noastră — identificarea dintre conducător și țară, să reliefeze credința, aspirațiile poporului exprimate cu atîta claritate la Adunarea norodului românesc din ianuarie 1821 de la Padeș-Tismana[1]. Prin figura simbolică a acestui om oprimat, care rupe lanțurile robiei considerăm că autorul a vrut să înfățișeze însuși poporul român. Imaginea heraldică poate fi considerată, așadar, cea dintîi reprezentare alegorică într-o matrice sigilară a poporului român.

Trei elemente din aceste matrice sînt definitorii pentru

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1976.

descifrarea sensului alegoriei cuprinse în pecete. *Anul 1821* înscris la baza peceții care *marchează prezentul — revoluția; lanțurile* aruncate jos — instrumente ale torturii și umilirii seculare a poporului — ce *semnifică*, fără echivoc, *trecutul*, înlăturat pentru totdeauna. *Steaua*, semnul speranței nepieritoare, luminînd întunericul și risipindu-l, reprezintă, neîndoios, *călăuza spre viitor*.

TEMA HERALDICĂ A ELIBERĂRII PATRIEI prin reprezentarea imaginii descătușării din lanțuri a

fost modalitatea alegorică dominantă în vremea Revoluției de la 1848. Imaginea lanțurilor rupte este un laitmotiv în picturile celebre care au ilustrat momentul 1848: *România rupînd cătușele pe Cîmpia Libertății* (C.D. Rosenthal), *Deșteaptă-te române* (Mișu Popp), *Deșteptarea României* (Gh. Tattarescu). Nu știm dacă generația imediat următoare momentului 1821 a cunoscut această matrice sigilară sau documente pe care ea să fi fost aplicată. În mod cert însă pecetea din 1821 reprezintă dacă nu prototipul, un arhetip al reprezentărilor simbolistice din 1848. Motivul înlăturării lanțurilor apare — coincidență surprinzătoare, căci sigiliul la care ne referim a fost identificat de curînd! — și pe reversul medaliei comemorative bătută cu prilejul centenarului revoluției, în 1921. Pe reversul acestei medalii, tînărul român îngenuncheat are o atitudine asemănătoare matricei sigilare acum descrisă; același gest încordat ce pare că anticipează imediata clipă a ridicării din îngenunchere.

Creat, așadar, în 1821, sigiliul a rămas necunoscut pînă în zilele noastre. El ne-a parvenit prin bunăvoința doamnei C.E. Petrescu-Ianovici, din Craiova, care îl păstra ca pe o relicvă de familie. Pornind înapoi pe firul ultimilor lui posesori, să reconstituim istoria acestui prețios document sigilografic.

Ultima posesoare a sigiliului îl avea de la tatăl său, Dimitrie Petrescu, decedat în 1931. Nu știe dacă acesta îl primise în dar, îl cumpărase sau îl avea ca moștenire de familie. Ultima alternativă pare însă cea mai plauzibilă, ținînd seama de antecedențele familici: tatăl lui Dimitrie, Bădița Petrescu, a avut rang de paharnic la jumătatea veacului trecut. Din mediul familial se știe că acest Bădița Petrescu s-a aflat în anturajul banului Craiovei, Grigore Brîncoveanu, fost colaborator apropiat al lui Tudor Vladimirescu.

O recentă știre, publicată de Corneliu Tamaș și Horia Nestorescu-Bălcești, pare să reprezinte un nou pas pe calea reconstituirii istoriei acestui sigiliu. Cum reiese din însemnările unui cronicar rural din Seaca-Mușetești (Olt), denumit Călugărescu (poate un pseudonim), între 4 și 8 martie 1821, Tudor se afla la mănăstirea Mușetești spre a recruta panduri „pentru cîștigarea și nașterea a doua a dreptăților" — cum se exprimă cronicarul. În acele împrejurări a avut loc o luptă, probabil cu cete de arnăuți eteriști. În învălmășeală, „brîul cu sămne [cu sigilii]" pe care îl purta Tudor s-a pierdut. Găsitorul era rugat să-l aducă la „mănăstire în Mușetești, spre pomenire, la cinstitul igumen ce l-au acoperit [adăpostit] pe Domnul Tudor atunci în chilii". Se va fi pierdut în împrejurările relatate și sigiliul, acum prezentat pentru întîia oară cititorilor? Este o întrebare la care cercetări viitoare urmează să dea răspunsul.

DOCUMENT-UNICAT, primă reprezentare alegorică a poporului pornit pe calea eliberării sale, sigiliul dezvăluie valoarea sa excepțională nu numai prin simbolurile ce le cuprinde, ci și prin calitatea artistică a imaginii. Replică danubiană a „Prometeului eliberat", sigiliul lui Tudor ne poartă gîndul la alte creații sculpturale de seamă ale geniului artistic al viețuitorilor acestui pămînt — *Gînditorul* de la Hamangia, ori sublimele creații brâncușiene.

Concursul Magazin istoric, ediția 1981

●

1921-1981: GLORIOASA ANIVERSARE A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

Răspunsurile la întrebări

Serla I-a: 1 c; 2 b; 3 a; 4 b; 5 c; 6 b; 7 c; 8 a; 9 b; 10 a

Serla a II-a: 1 a; 2 b; 3 b; 4 a; 5 a; 6 b; 7 a; 8 c; 9 b; 10 a

Serla a III-a: 1 b; 2 b; 3 b; 4 b; 5 c; 6 a; 7 c; 8 b; 9 b; 10 a

Continuitate în spaţiul carpato-danubiano-pontic

ŢARA ROMÂNEASCĂ DE PE ŢĂRMUL MĂRII

TAHSIN GEMIL,
doctor în istorie

Alături de izvoarele europene, în primul rînd bizantine, vechimea românilor în spaţiul carpato-danubiano-pontic este atestată şi de sursele documentare de factură orientală. După cum se ştie, cele cîteva izvoare armeneşti, arabe şi persane, introduse deja în circuitul istoriografiei noastre, au adus date deosebit de valoroase pentru cunoaşterea istoriei româneşti din perioada premergătoare constituirii statelor feudale de sine stătătoare. Mai există însă şi altele, editate sau aflate încă în manuscrise, care trebuie să stea în atenţia cercetătorilor preocupaţi de acele vremuri. Avem în vedere îndeosebi lucrările elaborate la curţile suveranilor mongolo-turco-tătari. Aceste izvoare se sprijină pe tradiţii istorice străvechi şi, în pofida depărtării centrelor în care au fost elaborate, ele invederează o bună cunoaştere a realităţilor istorice din Europa Răsăriteană, dată fiind permanenta mobilitate, pe arii foarte întinse, a popoarelor mongolo-turco-tătare. Şi chiar dacă în izvoarele menţionate nu există referiri directe la istoria românească, valorificarea lor este de natură să lărgească mult aria cercetărilor, să aducă informaţii preţioase pentru cunoaşterea regiunilor noastre în evul mediu.

O cronică ştiută...

Printre aceste surse se află şi o cronică veche turco-otomană — *Istoria dinastiei selciukide* („Tevarih-i al-i Selçük" sau „Selçüknâme") a lui Yazicioğlu Ali Efendi, care a trăit la curtea sultanului otoman Murad II (1421-1451). În lucrare găsim o ştire ce pînă acum n-a fost luată în considerare de cercetarea istorică[1].

Din păcate, nu se cunosc prea multe date certe în legătură cu viaţa şi opera lui Yazicioğlu. Se ştie că el a avut unele misiuni diplomatice la sultanii mameluci din Egipt. Aşa cum arată şi numele său (Yazicioğlu = fiul scribului, secretarului), tatăl lui a îndeplinit o înaltă funcţie în cancelaria sultanilor Baiazid I şi Mehmed I. Se ştie, de asemenea, că Yazicioğlu a întocmit *Istoria dinastiei selciukide* la cererea expresă a sultanului Murad II, a cărui domnie s-a caracterizat printr-o mare dezvoltare culturală, în primul rînd pe plan istoriografic şi literar; în capitala de atunci a imperiului, Edirne (Adrianopol), s-a afirmat chiar o şcoală de istoriografi.

Lucrarea lui Yazicioğlu, terminată în anul 1424, ni s-a transmis în mai multe copii manuscrise, datînd din sec. XVI şi de mai tîrziu, păstrate în biblioteci din Istanbul, Paris, Berlin, Leyden, Leningrad. La Biblioteca

[1] Pe baza datelor cuprinse în această cronică, autorul a prezentat o comunicare ştiinţifică în cadrul sesiunii cu tema *Convergenţe arheologice şi istorice în spaţiul carpato-danubiano-pontic*, organizată de Muzeul de istorie naţională şi arheologie din Constanţa, la 20-22 noiembrie 1980 — *n.r.*

تواريخ السلجوق

națională din Viena există un *icmâl* (rezumat) al acestei opere. Pînă în prezent, au fost editate doar manuscrisele de la Paris și Leyden, în 1902, și *icmâlul* de la Viena, în 1854. Cele mai bune manuscrise — aflate în biblioteca fostului palat al sultanilor de la Istanbul — au rămas încă inedite.

Exegeții *Istoriei dinastiei selciukide* sînt unanimi cînd o apreciază drept „o mare compilație" din vechea tradiție istorică turcă, precum și din autori aparținînd sec. XIII și începutul celui următor; Yazicioğlu a adăugat doar unele elemente și pasaje, sprijinite însă pe vechi documente și cronici, precum și pe tradiția orală selciukidă.

Privită prin această prismă (de izvor ce are în compoziția sa și unele surse vechi azi dispărute sau încă neidentificate), *Istoria dinastiei selciukide* ne apare ca o lucrare deosebit de prețioasă. Pînă acum ea a fost folosită la noi mai ales în legătură cu problema așezării turcilor, în 1263-1264, în Dobrogea. S-au scris în acest sens numeroase lucrări, ultima publicată aparținînd regretatului orientalist român Aurel Decei.

...dar neatent citită

În lucrarea lui Yazicioğlu există însă și un alt pasaj — neobservat pînă acum — legat direct de istoria românească. Este vorba de capitolul în care se descrie expediția selciukidă pentru cucerirea orașului Sudak (Suğdak, Soğdaia), din Crimeea, aflată atunci sub stăpînire cumană. Campania s-a desfășurat din inițiativa sultanului Așaeddin Keykobad I (1220-1237) și sub comanda lui Hüsameddin Emir Cioban.

Fragmentul care ne interesează se află în manuscrisele de la Istanbul și Paris: „Deoarece, în atacul împotriva hazarilor [unii] oșteni s-au temut de mare, *au mers pe uscat, prin țara valahă, ținînd malul mării* [subl. — *T.G.*]; au ajuns la orașul Suğdak. Necredincioșii din Suğdak, fiind mereu ca niște bufnițe slabe și pe turnul fortăreței lor suflînd vîntul celei mai mari neșanse, se îndeletniceau cu lovirea călătorilor și a negustorilor. Dar, cînd au văzut că suprafața mării s-a umplut de corăbii și pînze de parcă, din pricina pînzelor de pe fața mării, bolta cerului se acoperise de porumbei albi și că, de asemenea, văzînd cum pe uscat venea o astfel de oaste încît din cauza tropotului cailor și al sunetelor trîmbițelor și trompetelor ei se cutremurau munții și cîmpiile, frica și groaza le-a coborît în trupuri și au fost cuprinși de chinuri..."

Urmează apoi relatarea în detalii a tratativelor dintre locuitorii orașului și comandantul selciukid, cererea de ajutor trimisă de asediați hanului cumanilor, care, la rîndul lui, l-a înștiințat pe cneazul rus. Acesta din urmă a venit în ajutorul Sudakului cu 10 000 călăreți ruși și cumani. Dar, în lupta dată în apropierea orașului, oastea cumană a fost înfrîntă, ceea ce l-a determinat pe cneazul rus să evite confruntarea și să ajungă la o înțelegere cu selciukizii. În continuare este descrisă rezistența îndîrjită a locuitorilor din Sudak, înfrîngerea lor prin atragerea în afara zidurilor orașului și supunerea față de sultanul selciukid, cu plata haraciului, acceptarea unei garnizoane selciukide, trimiterea de ostateci și înlesnirea schimburilor comerciale. Cronica arată că, după ce au construit o mare moschee în Sudak și au numit un cadiu (judecător) și preoți musulmani, selciukizii au pornit înapoi: „O parte dintre oșteni — notează Yazicioğlu — a trecut de-a dreptul cu corăbiile, iar alta a ajuns, *pe uscat* [subl. — *T.G.*], la Istanbul și a trecut strîmtoarea..."

Această expediție a turcilor selciukizi în Crimeea este cunoscută istoriografiei de specialitate, ea fiind motivată, așa cum dealtfel reiese și din pasajul de mai sus, de interesele comerciale promovate în Marea Neagră de sultanul de la Konya. Orașul Sudak, aflat atunci sub controlul cumanilor, era un centru economic deosebit de important, iar cucerirea lui avea menirea să asigure supremația turcilor selciukizi în bazinul pontic.

Istoricii nu au ajuns însă la un consens în privința datei la care a avut loc campania selciukidă împotriva Sudakului; unii sînt de părere că ea s-a desfășurat în anul 1221, iar alții au propus data 1226 sau 1227. Atît succesiunea și elementele relatării din cronică, cît și evoluția situației politice a regiunii conduc însă către o datare înainte de anul 1223.

Cavaleriști otomani din sec. XV

În p. 16: *titlul vechii cronici turco-otomane ce aduce date inedite privind istoria românească*

Predecesorii lui Yazicioğlu

Precizarea deplasării forţelor selciukide şi pe uscat, de-a lungul ţărmului mării, trecînd prin „ţara valahă", nu apare decît în lucrarea lui Yazicioğlu Ali. Se pune întrebarea: de unde a luat Yazicioğlu această informaţie? Întrebare cu atît mai firească dacă ţinem seama că partea a treia a lucrării, în care apare această menţiune, reprezintă o transpunere în turcă, cu unele adăugiri, a operei lui Ibn Bibi, *Cartea selciukizilor*, scrisă în persană între 1282 şi 1285. Capitolele din lucrarea lui Yazicioğlu, privind desfăşurarea expediţiei la Sudak, sînt o traducere aproape fidelă a relatării despre acelaşi eveniment a lui Ibn Bibi. Dar Ibn Bibi nu menţionează decît deplasarea pe mare a armatei expediţionare selciukide, comandată de Hüsameddin Emir Cioban. Tocmai de aceea, în lumea ştiinţifică nu s-a ştiut pînă acum faptul că oastea selciukidă s-a deplasat şi pe uscat, de-a lungul litoralului apusean al Mării Negre.

De la început trebuie să precizăm că în lucrarea lui Yazicioğlu nu este vorba de nici o confuzie sau eroare, căci *autorul menţionează de patru ori faptul că o parte a armatei selciukide s-a deplasat pe uscat.* Nu încape îndoială nici în privinţa menţiunii că această oştire a mers de-a lungul mării, prin „ţara valahă", căci grafia este clară şi construcţia gramaticală corectă. De asemenea, este cît se poate de evident şi faptul că aceste precizări sînt un adaos la textul preluat din Ibn Bibi, lucru ce reiese clar şi din analiza stilistică a fragmentului citat mai înainte. Propoziţiile în care se fac menţiunile avute în vedere sînt construite simplu, într-o turcă curată, specifică sec. XIV-XV, deosebită de relatarea din restul capitolului, care, fiind o simplă traducere din limba persană, este pompoasă, descriptivă, plină de persanisme.

Am atribuit de la început lui Yazicioğlu acest adaos şi nu copiştilor săi din sec. XVI, pentru simplul motiv că aceştia din urmă ar fi indicat regiunea cu denumirea dată de otomani după cucerirea ei. Tot ca un argument în acest sens, avem în vedere şi faptul că atît manuscrisele de la Istanbul, cît şi cel de la Paris conţin adaosul. Atunci cînd copiştii au intervenit în texte, faptul este evident. De pildă, se afirmă că, la înapoiere, oastea selciukidă „a trecut strîmtoarea de la *Istanbul*". Or, înainte de căderea lui sub stăpînirea otomană, în 1453, oraşul se numea, în turcă, Konstantiniye (Constantinopol).

Credem că menţiunea la care ne referim a fost preluată de Yazicioğlu dintr-un alt izvor mai vechi, pe care încă nu-l cunoaştem. Reamintim aici faptul că, în aceeaşi parte a lucrării, Yazicioğlu a adăugat şi fragmentele privind aşezarea turcilor în Dobrogea, în 1263-1264, informaţie care, de asemenea, nu era cunoscută lui Ibn Bibi, deşi acesta din urmă fusese contemporan cu evenimentele. Colonizarea Dobrogei cu turci, la jumătatea sec. XIII, este acceptată acum, în lumea specialiştilor, ca un fapt corespunzînd realităţii istorice. De ce nu am admite atunci şi veridicitatea ştirii lui Yazicioğlu *cu privire la existenţa, înainte de 1221-1223, a unei „ţări valahe" care cuprindea litoralul vestic al Mării Negre?*

Fără îndoială, valorificarea temeinică a acestei ştiri presupune rezolvarea a numeroase probleme, inclusiv identificarea izvorului folosit de Yazicioğlu. Considerăm că el a cunoscut o sursă documentară apropiată în timp evenimentului prezentat, probabil de factură arabă sau mai degrabă mongolo-tătară. Raşideddin Fazlollah, care, la începutul veacului XIV, a scris, în limba persană, o lucrare monumentală privind istoria mongolo-tătarilor în cadrul istoriei universale, menţionează în două rînduri pe români, atît la nord, cît şi la sud de Dunăre, cu prilejul marii invazii mongolo-tătare, din 1241. Raşideddin şi-a fundamentat opera pe arhiva imperială mongolo-tătară şi pe relatările unor martori oculari, precum şi pe surse chineze, uigure, ebraice, europene etc. Se ştie că Yazicioğlu a utilizat şi cronica lui Raşideddin, dar pentru partea a doua a lucrării sale. Este oare exclus ca Yazicioğlu să fi apelat direct la unele surse folosite de Ibn Bibi şi Raşideddin sau chiar la izvoare necunoscute acestor autori?

Lumea mongolo-turcă cunoştea bine spaţiul geografic al românilor, din moment ce în cea mai veche şi cea mai importantă epopee a acestor popoare, *Oguznâme* — transpusă în formă literară la începutul veacului XI — românii sînt menţionaţi ca o etnie aparte în zonele nord-dunărene şi est-pontice.

Ce i-a determinat pe selciukizi să meargă şi pe uscat? Motivaţia din pasajul citat, că oştenii s-au temut de mare, nu este deloc lipsită de temei, dacă avem în vedere faptul că selciukizii anatolieni ieşiseră de foarte puţină vreme la mare, prin cucerirea Antalyei, în 1207, şi a Sinopului, în 1214. Dar o asemenea explicaţie ni se pare insuficientă pentru a justifica greutăţile unei lungi campanii pe uscat. Credem că ar trebui luată în discuţie şi ipoteza unor misiuni speciale, încredinţate acestei forţe de uscat — de pildă, anihilarea forţelor cumane din zona gurilor Dunării. De asemenea, avînd în vedere politica de mare anvergură a selciukizilor din acea vreme, nu e hazardată nici supoziţia că ei ar fi urmărit stabilirea unor baze militare şi comerciale şi pe litoralul vestic al Mării Negre, dobîndind în acelaşi timp aliaţi în aceste părţi. În orice caz se pare că selciukizii anatolieni aveau poziţii bune în zona vest-pontică din moment ce, şi la întoarcerea din campanie, o parte a armatei lor a ales aceeaşi rută.

1916-1918: Obiectiv — Unirea

ACCEPTÎND TOATE SACRIFICIILE

VIORICA MOISUC,
doctor în istorie

Confruntarea militară între marile puteri, declanșată prin atacarea micii Serbii independente de către armatele imperiale austro-ungare, a determinat, așa cum se știe, angajarea în luptă, în timp relativ scurt, și a unor națiuni și state ce urmăreau obiective străine de caracterul imperialist al războiului. Astfel, participarea la război a sîrbilor, belgienilor, românilor a fost subordonată apărării patriei, eliberării teritoriilor naționale aflate sub ocupație străină, emancipării naționale și politice, constituirii sau reconstituirii statelor independente și suverane, întregirii statelor naționale-unitare.

În imagine: documente diplomatice trimise de reprezentanții Ambasadei Franței în ajunul și îndată după intrarea României în primul război mondial.

La această trăsătură se referea Nicolae Iorga într-o amplă cuvîntare ținută în august 1919 la Cernăuți, cu ocazia aniversării a trei ani de la intrarea României în războiul pentru reîntregire: „Ce însemnează imperialism? Adică a lua arma în mînă ca să aperi pe ai tăi, a întrebuința dreapta violență împotriva celor mai nelegitime violențe care lovesc în tot ce ai mai scump și încearcă a-ți interzice întreg viitorul, a-ți paraliza toată activitatea viitoare, aceasta se cheamă imperialism? Imperialism se cheamă — preciza marele savant — tendința de a stăpîni fără drept oricît pămînt, oricare ar fi populațiile ce l-ar locui și oricare ar fi sentimentele locuitorilor care sînt acolo. Acesta este imperialism, iar a cere cu arma în mînă dreptatea pentru frații tăi, a cere ca tot pă-

mîntul locuit de români să fie numai după voința lor, a tuturor românilor, o largă țară democratică, aceasta nu se cheamă imperialism. A urmări pe dușmanul în retragere, pentru a face imposibilă întoarcerea lui ofensivă și a obține garanții că hotarele nu ne vor mai fi încălcate, a ridica pentru acest scop steagul, acesta nu se cheamă imperialism... Cine întrebuințează cuvîntul imperialism față de cei ce nu fac decît să apere teritorii pe care cu atîtea jertfe le-au dezrobit nu face decît să se dezonoreze pe ei înșuși în capacitatea lui logică de apreciere a faptelor omenești".

Momentul oportun

În condițiile politicii internaționale din vara anului 1914, cînd se punea și în fața poporului român problema opțiunii asupra mijloacelor, metodelor și momentului prielnic pentru atingerea obiectivului major urmărit de la 1878 încoace, unirea cu Țara a tuturor românilor aflați sub stăpînire străină, decizia adoptată la 3 august de Consiliul de Coroană avea să pregătească orientarea României către o alianță cu Rusia, Franța și Anglia în vederea eliberării teritoriilor sale ocupate de Austro-Ungaria. O astfel de hotărîre, scria doi ani mai tîrziu, la 21 august 1916, contele de Saint-Aulaire, ministrul Franței în România, într-un amplu raport asupra politiciiguvernului Brătianu, „era tot ceea ce situația internațională permitea României, țară aproape complet încercuită de Austro-Ungaria și Bulgaria și avînd relațiile cu Centralii din ce în ce mai compromise".

Eliberarea Transilvaniei, Bucovinei și Banatului și unirea lor cu Țara, ca obiectiv *unic* al intrării României în război alături de Antantă, a cunoscut o primă acceptare prin notele schimbate la 18 septembrie/1 octombrie 1914 de guvernul român și guvernul rus (notele Diamandy-Sazonov)[1]: Rusia recunoștea drepturile inalienabile ale României asupra teritoriilor locuite de români și aflate sub dominația Austro-Ungariei și era de acord ca România să ocupe acele teritorii „de îndată ce va găsi că aceasta este necesar"; cu alte cuvinte, i se asigura guvernului de la București libertatea de decizie și de acțiune în ceea ce privește intrarea în război pentru eliberarea acestor teritorii. La rîndu-i, guvernul român se angaja „să păstreze față de Rusia o neutralitate binevoitoare, pînă în ziua în care va ocupa teritoriile monarhiei austro-ungare locuite de români [adică pînă la intrarea în război de partea Antantei]". Se cuvine a sublinia că prin prevederile înscrise în actul menționat, România se detașa în mod clar de obiectivele politicii imperialiste urmărite în război atît de Puterile Centrale cît și de Antantă. Dealtfel, de-a lungul celor doi ani de neutralitate, această detașare de orice scop imperialist a reieșit din întreaga pregătire — politică, militară, morală — a României în vederea intrării în războiul de reîntregire național-statală.

Trupe aliate debarcă la Salonic

Așa cum se știe, în condițiile politico-militare de la începutul anului 1916, intrarea României în război devenea pentru Antantă extrem de necesară, chiar dacă între Paris, Petrograd și Londra nu exista unitate de vederi în această chestiune. Brătianu, bine informat asupra culiselor diplomației secrete, nu grăbea angajarea țării într-o acțiune militară de anvergură fără a avea asigurate acele condiții politice și materiale care ar fi permis armatei române atingerea unicului scop al acțiunii sale: eliberarea Transilvaniei, Bucovinei, Banatului. Documente aflate în Fondul „Papiers Paléologue" — Maurice Paléologue era ambasadorul Franței la Petrograd —, păstrate în arhiva diplomatică de la Quai d'Orsay, aduc informații interesante și necunoscute pînă acum istoricilor despre eforturile guvernului român de a rezista insistențelor și presiunilor exercitate asupra sa din partea puterilor Antantei. La sfîrșitul lui aprilie 1916, de pildă, cînd negocierile româno-franco-ruse erau departe de a se finaliza, șeful de stat major al Înaltului comandament rus, generalul Alekseev, îi transmitea generalului Joffre: „Tratativele cu România se desfășoară în mod activ, dar românii nu sînt dispuși să se

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1981.

angajeze printr-o convenţie scrisă. Dl. Brătianu continuă să spună că România nu va intra în conflict decît atunci cînd momentul va fi oportun şi favorabil".

Nici un tun şi nici un proiectil

Subordonînd obiectivului său politic unic întreaga concepţie de participare la război, guvernul român punea ca o condiţie sine qua non regularitatea livrărilor de armament din Occident — via Arhanghelsk — către România. Cu toate promisiunile făcute de Franţa şi Rusia, situaţia transportului de armament continua să rămînă nerezolvată. La 19 iunie 1916, ministrul de externe rus, Sazonov, îi mărturisea lui Diamandy: „De nenumărate ori şi foarte recent chiar, am cerut Consiliului de Miniştri să faciliteze transportul muniţiilor voastre. Am întîlnit însă puţin interes, deoarece nevoile armatei noastre sînt enorme şi urgente".

Era o realitate faptul expus de Sazonov: aprovizionarea cu armament şi muniţii a armatei imperiale, angajate pe un front lung, depindea într-o foarte mare măsură de livrările externe şi de capacitatea de transport a căilor ferate din imperiu. Precaritatea în care se afla, din această cauză, planul „marii ofensive" ruse din Galiţia era expusă în toate datele sale principale de generalul Beliaev (care urma să plece, în a doua decadă a lunii iunie 1916, la Paris, împreună cu ministrul rus de finanţe, pentru a negocia noi cumpărături de armament) într-o lungă convorbire cu Paléologue, la Petrograd, la 20 iunie: „Dacă situaţia noastră militară în Galiţia s-a ameliorat mult în ultimele zile, să nu uităm că *n-am început încă atacul contra forţelor germane* [subl.— *V.M.*]. În vederea acestui efort suprem, mă duc să negociez la Paris, pentru ca armata noastră, care este atît de (bogată în oameni, să nu fie nicidecum oprită din cauza insuficienţei armamentului. Chestiunea cea mai importantă şi totodată cea mai urgentă din toate este aceea a artileriei grele. Generalul Alekseev îmi cere în fiecare zi, dar eu nu mai am de unde să-i trimit nici un tun şi nici un proiectil". El adăuga, cu amărăciune, că nici acele materiale de luptă ce erau descărcate la Arhanghelsk nu puteau fi folosite, pentru că „ne lipsesc vagoanele. Dv. ştiţi în ce penurie ne aflăm din acest punct de vedere. Continuarea ofensivei noastre, atît de strălucit începute — conchidea Beliaev — riscă să fie paralizată"[1].

nu va mai fi în faţa unor riscuri atît de mari".

În a doua jumătate a lunii iunie, interesul crescînd al anglo-francezilor de a vedea România angajată nemijlocit în luptă s-a reflectat şi în intervenţiile tot mai presante la Petrograd pentru urgentarea aprovizionării României cu armamentul promis. De pildă, în nota din 25 iunie, adresată de guvernul francez Marelui Cartier General şi guvernului rus, se arăta: „Guvernul Republicii şi Înaltul comanda-

Armata rusă în plină ofensivă pe frontul din Galiţia

Aşadar, scepticismul guvernului român faţă de promisiunile făcute de Aliaţi, la acest capitol de extremă importanţă, era pe deplin justificat. Despre poziţia României, George Barclay, ministrul Angliei la Bucureşti, relata la 26 iunie: „Guvernul român nu va renunţa la neutralitate atîta timp cît *ofensiva generală a tuturor* [subl. în text] Aliaţilor nu va fi deplin angajată. Regele şi Brătianu — preciza el — nu se vor decide la război decît în ziua cînd România

ment francez pun cel mai mare preţ pe obţinerea, cît mai curînd posibil, a intervenţiei României în război. Ştim că şi dv. o doriţi la fel de mult. Dar dificultăţile pe care Statul major român le întîmpină în constituirea pe teritoriul rus a rezervei de muniţii ce-i sînt necesare şi, în plus, incertitudinea care planează asupra datei la care această rezervă va putea fi constituită oferă d-lui Brătianu un argument serios pentru a-şi justifica ezitările. Trebuie să înlăturăm acest argument. Succesele magnifice ale armatei ruse în Galiţia au produs asupra M.S. regele României, asupra opiniei publice româneşti, asupra lui Brătianu însuşi, o foarte puternică im-

[1] Într-adevăr, situaţia căilor ferate ruse crea însemnate piedici descărcării navelor şi efectuării transportului; la 3 iunie, de pildă, guvernul francez cerea insistent „mărirea debitului zilnic al căii ferate de la Arhanghelsk la 300-500 vagoane", pentru a putea prelua încărcătura navelor franceze.

presie[1]. Să profităm de aceasta fără întîrziere. Putem fi siguri oare că mîine situaţia va fi tot atît de favorabilă ca acum? Din partea sa, dl. [Aristide] Briand [şeful guvernului francez] a făcut uz de presiuni asupra d-lui Brătianu. Aţi contribui mult la obţinerea unui rezultat pozitiv dacă guvernul Republicii [franceze] ar putea fi în măsură să dea asigurări guvernului român că guvernul imperial a dat dispoziţiile necesare pentru ca transportul de muniţii pentru armata română să fie efectuat în cel mai scurt timp".

În răspunsul dat a doua zi notei franceze, cabinetul de la Petrograd asigura că „va face tot ce depinde de el pentru a grăbi intervenţia României", dar nu omitea să adauge „că nu se organizează uşor trenuri pe o linie de 9 000 km. Este evident — se sublinia în continuare — că tot ceea ce vom acorda României pentru transportul muniţiilor sale va fi în detrimentul propriilor noastre nevoi". Iar în încheiere se preciza: „C'est à Bucarest qu'il faut agir" (la Bucureşti trebuie să acţionăm) — cu alte cuvinte presiuni, asupra guvernului român, pentru a-l face să renunţe la justificatele sale condiţii.

„Garanţiile" lui Briand...

Presiunile au căpătat un caracter cvasiultimativ la 19 iunie/1 iulie 1916 (nota ataşatului militar rus la Bucureşti, colonelul Tatarinov[2]). În acele împrejurări extraordinare, I.I.C. Brătianu nu a cedat totuşi, continuînd a susţine condiţiile în care România urma să intre în război *numai* contra Austro-Ungariei: sosirea în ţară a primului tren cu muniţii şi asigurarea ritmicităţii aprovizionării pe toată durata războiului — circa 311 tone zilnic — prin Arhanghelsk şi Vladivostok; ofensiva generală aliată să preceadă ofensiva română în Transilvania; armata rusă să asigure spatele frontului românesc în Bucovina şi Dobrogea (notă înmînată de Brătianu lui Blondel, ministrul Franţei la Bucureşti, la 3 iunie 1916).

În urma consfătuirilor franco-ruso-engleze, patru zile mai tîrziu, Aristide Briand răspundea printr-o lungă notă condiţiilor puse de Brătianu: nava „Melbourne", transportînd muniţii pentru România, a sosit la Arhanghelsk la 3 iulie, iar la 5 iulie primul tren purtînd această încărcătură a plecat spre România, urmînd să ajungă la frontieră la 12 iulie: „Continuarea aprovizionării este asigurată — declara Briand — prin dispoziţiile precise, stabilite de comun acord de Franţa şi Rusia, privitor la transportul pe mare şi tranzitul pe teritoriul rus, *acţiune pusă sub dubla garanţie a celor două puteri* [subl. — *V.M.*]". Ofensiva generală aliată „este garantată de atacurile ruseşti, franceze, engleze şi italiene, pregătite minuţios şi declanşate la data fixată. Ele vor fi continuate metodic pînă la uzura inamicului", garanta Briand, adăugînd că ofensiva rusă în Galiţia a fost atît de eficace încît armata austriacă „este prea dezorganizată pentru a se mai putea gîndi să reia ofensiva, iar Germania nu este în măsură să-şi pună rezervele la dispoziţia aliatei sale".

Tot pe linia numeroaselor „garanţii" date guvernului român, Briand îşi exprima şi certitudinea cu privire la „imposibilitatea" ofensivei bulgare pe linia Dunării, ca urmare a „retragerii din Balcani a trupelor germane solicitate pe frontul occidental", cît şi a necesităţii de a face faţă „atacurilor trupelor aliate de la Salonic"; avînd în vedere acestea el formula concluzia că „ipoteza unui atac bulgar în Dobrogea este atît de puţin probabilă încît această cooperare [a trupelor ruse] devine inutilă". În instrucţiunile însoţitoare ale acestui răspuns, Briand îl invita pe ministrul Franţei la Bucureşti, Blondel „să acţioneze cu toată energia", atrăgîndu-i atenţia că mobilizarea imediată a armatei române şi intrarea ei în acţiune ar fi „extrem de utilă Aliaţilor". În documentul de mai sus apare şi o apreciere neechivocă a lui Briand cu privire la statutul României la viitoarea Conferinţă de pace: „Marile puteri consideră preferabil să nu admită micilor puteri să discute pe picior de egalitate cu ele condiţiile generale ale păcii" — viziune diametral opusă celei a lui Brătianu, care înţelegea să obţină, pentru ţara sa, chiar din acea fază a negocierilor cu Antanta, egalitate deplină cu Aliaţii în soluţionarea problemelor păcii şi în primul rînd a acelora ce o priveau direct.

...şi adevărata faţă a lucrurilor

Din documentul menţionat mai înainte se desprind cîteva elemente caracteristice ale raporturilor dintre Antantă şi România în acel moment din vara anului 1916 care a precedat intrarea ţării noastre în război, şi anume: importanţa pentru Aliaţi a angajării imediate în luptă a armatei române, sortită a atrage asupra ei o bună parte a trupelor inamice; mistificarea, în acest scop, a realităţilor situaţiei de pe teatrele de război din nord, vest şi sud; avansarea unor false promisiuni şi garanţii privind aprovizionarea armatei române cu armament şi muniţie. În acelaşi timp, trebuie remarcat că intenţia declarată a „Marilor Aliaţi" de a stabili condiţiile viitoarei păci fără participarea nemijlocită şi egală a „micilor aliaţi" dovedeşte o dată mai mult realismul politicii româneşti din acei ani, cînd angajarea ţării în război impunea limpezirea, din capul locului, a principiilor de colaborare, astfel încît scopul urmărit de întreaga naţiune — reunificarea naţional-statală — să poată fi atins.

Că în acel moment România era considerată de Aliaţi ca un pion necesar în combinaţiile politice, militare, strategice sau diplomatice, o dovedesc şi alte fapte. De pildă, la 9 iulie 1916, aprobînd cu satisfacţie „le langage énergique" pe care Blondel fu-

---

[1] În raportul său din 26 iunie (mai sus-amintit), ministrul Angliei relata însă în urma convorbirii avute cu regele şi primul ministru român, că „guvernul român nu crede că ofensiva rusilor în Galiţia va putea fi continuată".

[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1976.

sese invitat să-l țină lui Brătianu, Înaltul comandament rus cerea ca, în convenția militară ce se negocia cu guvernul de la București, să se includă prevederea că, după eliberarea teritoriilor locuite de români din Austro-Ungaria, armata română „să nu procedeze la ocuparea acestor teritorii", deoarece „Înaltul comandament [rus] are în vedere posibilitatea ca forțele române să poată fi mai util folosite în alte direcții"; guvernul imperial insista de asemenea ca România să accepte în convenția militară și o clauză formulată astfel: „Trupele Puterilor Aliate vor putea traversa teritoriul român fără nici o restricție". În sfîrșit, Petrogradul considera ca o condiție a alianței cu România ca aceasta „să declare război tuturor puterilor aflate în război cu Aliații, sau cel puțin Austro-Ungariei și Bulgariei". A doua zi, la 10 iulie, ministrul de externe rus, Sazonov, i-a prezentat lui Paléologue comunicarea guvernului imperial conținînd punctul de vedere al acestuia în cazul în care România nu ar accepta imediat clauzele sus-amintite: „Dacă guvernul român evită în continuare să încheie convenția militară, n-avem nici un interes să încetăm negocierile cu el în vederea accedării la alianța noastră. El propune deci să se declare d-lui Brătianu că dacă guvernul de la București nu crede cu putință să subscrie acum la condițiile enunțate de Puterile Aliate, sus-zisele puteri nu vor refuza, mai tîrziu, reexaminarea chestiunii, dar atunci vor aprecia colaborarea României în conformitate cu noul stadiu al operațiilor lor militare".

Așa după cum era și de așteptat, clauzele cerute de guvernul țarist erau inacceptabile pentru România. Ca urmare, disensiunile între cabinetele de la Paris, Londra și Petrograd s-au accentuat. Acesta din urmă, de pildă, se menținea pe poziția de „a nu admite ca România să se derobeze de *obligația* [subl.— *V.M.*] de a ataca Bulgaria", pe cînd celelalte două insistau „să se renunțe la stipulația atacării Bulgariei, avînd riscul de a pierde definitiv concursul României". La 31 iulie 1916, guvernele francez și britanic, în acord cu factorii militari de decizie din țările lor, au transmis oficial la Petrograd că „noi am putea, în ultimă analiză, să nu cerem [României] o declarație de război imediată la adresa Bulgariei, căci este foarte probabil ca germanii să împingă pe bulgari să atace România și, în acest caz, va fi de preferat ca diviziile ruse să angajeze ostilitățile". De fapt, aceasta era situația pe care guvernul de la București dorea s-o evite, cu atît mai mult cu cît, pe de o parte, eliberarea Transilvaniei nu impunea cîtuși de puțin o declarație de război contra Bulgariei, iar, pe de altă parte, după cum explicase la 2 august Brătianu lui Poklewski-Koziel (ministrul Rusiei la București), „guvernul român are interesul de a menaja guvernul bulgar, în scopul facilitării unei eventuale reconcilieri între Bulgaria și Puterile Aliate".

După cum se știe, necesitatea stringentă pentru „Marii Aliați" a intrării imediate în luptă a micii Românii, ceea ce „ar permite ruperea definitivă a echilibrului în favoarea noastră", după cum

August 1916. În Gara de Nord din București, unități românești se îmbarcă pentru a pleca pe front

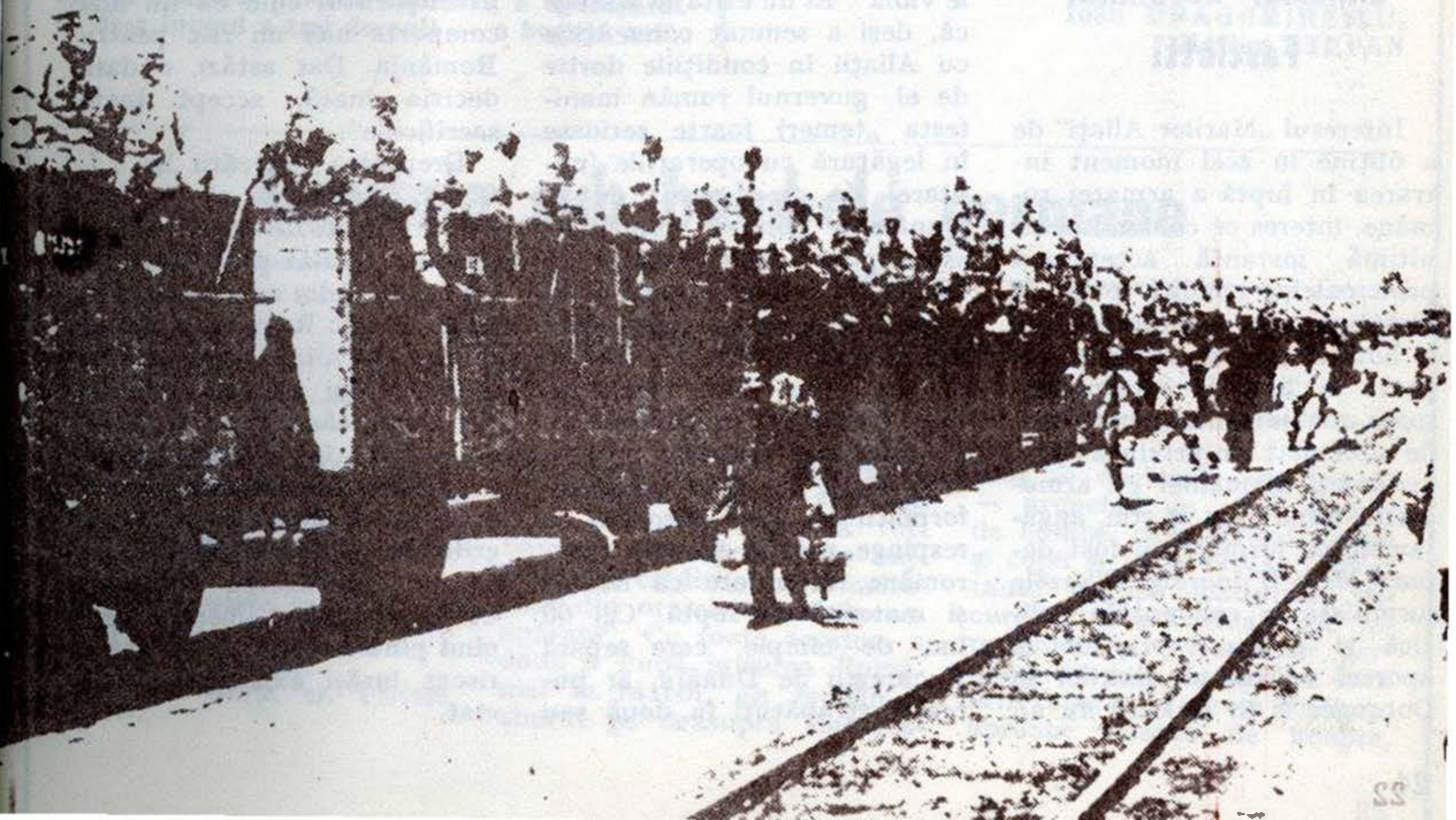

aprecia, la 6 august, președintele R. Poincaré în scrisoarea sa către țarul Nicolae II, a dus în cele din urmă la renunțarea, din partea rusă, la clauzele pe care România le respinsese din capul locului: atacarea Bulgariei, trecerea „fără restricții" a trupelor aliate prin teritoriul românesc, folosirea armatei române de către Aliați în alte scopuri decît cele pentru care România intra în război etc.

În aceste împrejurări, la 4/17 august 1916, a avut loc semnarea la București a convențiilor politică și militară între România și Antantă. Din analiza textelor celor două acte internaționale, rezultă că România a obținut cîștig de cauză în lupta ei dreaptă pentru reîntregirea național-statală. Eforturile depuse de-a lungul celor doi ani de neutralitate pentru recunoașterea oficială de către puterile Antantei, în termenii clari ai unui tratat internațional, a dorinței României de a intra în război contra Austro-Ungariei pentru eliberarea conaționalilor săi aflați sub dominația acestui imperiu, creaseră, în august 1916, baza juridică de susținere a acțiunii militare românești.

Cinismul baronului Fasciotti

Interesul „Marilor Aliați" de a obține în acel moment intrarea în luptă a armatei române, interes ce comandase în ultimă instanță acceptarea principalelor condiții puse de Brătianu, nu a implicat însă și hotărîrea acestora de a respecta în limitele corespunzătoare angajamentele luate față de noul aliat. În privința aprovizionării României cu armament, după cum se știe, angajamentele formale au fost departe de a fi onorate. Clauzele formulate în convențiile politică și militară privitor la aportul militar al Aliaților în Dobrogea și în Balcani nu au fost nici ele respectate. Dar, lucru și mai grav, garanțiile date României în legătură cu recunoașterea drepturilor sale asupra teritoriilor locuite de români ce urmau să fie eliberate de sub dominația austro-ungară și reunite cu patria erau privite cu rezerve încă din momentul încheierii convențiilor. De pildă, ministrul Italiei în România, baronul Fasciotti, cosemnatar al acordurilor încheiate cu țara noastră, declara, la 22 august 1916, colegului său francez: „Nu văd, de fapt, nici un inconvenient în a acorda României garanții care sînt, oricum, imposibil de realizat; vom călca aceste angajamente fără remușcări din moment ce n-avem nici o posibilitate de a le respecta".

Reproducînd declarația lui Fasciotti, contele de Saint-Aulaire relata că „ministrul Rusiei a aprobat această observație, considerînd-o judicioasă". Cu privire la acest din urmă aspect al problemei, subtilul observator care era Saint-Aulaire arăta în foarte interesantul raport către Aristide Briand, din 21 august, la care m-am mai referit în paginile anterioare: „Înainte chiar de semnarea angajamentelor sale față de România, cabinetul din Petrograd manifesta fără ocol intenția de a le viola". El nu ezita să adauge că, deși a semnat convențiile cu Aliații în condițiile dorite de el, guvernul român manifesta „temeri foarte serioase în legătură cu operațiile [militare] de pe frontul de la Dunăre"; părerea românilor este, spunea Saint-Aulaire, că Germania „va încerca un efort disperat pentru a-și salva miza din Balcani și din Turcia; ea ar îndrepta spre Bulgaria toate rezervele disponibile și, cu concursul trupelor turcești deja sosite — după unele informații — în Dobrogea, ar respinge repede trupele ruso-române, inferioare ca număr și material de luptă. Cei 60 km de cîmpie, care separă Bucureștii de Dunăre, ar putea fi străbătuți în două sau trei etape, mult înainte ca armata de la Salonic să poată degaja Capitala".

Intrarea României în război era un act de mare răspundere față de viitor. Cu atît mai mult cu cît, conștienți că nu era vorba doar despre „un marș" victorios în Transilvania, factorii de decizie de la București nu ignorau deloc ipoteza ca „Marii Aliați" să nu-și onoreze integral angajamentele ferme luate prin actele semnate în august 1916. Edificatoare în acest sens este convorbirea Brătianu-Saint-Aulaire, în ajunul semnării convențiilor. Respingînd acuzațiile ce i se aduceau că a așteptat „cel de-al 11-lea ceas" pentru a intra într-un război practic încheiat, premierul român preciza: „Am socotit că a sosit momentul ca România să ia armele alături de dv., pentru că, după judecata mea, noi vom intra în faza decisivă a războiului, dar prin faza decisivă eu nu înțeleg faza finală. Faza este decisivă pentru că, de acum înainte, victoria Aliaților nu mai este îndoielnică. Dar această victorie se poate lăsa așteptată mult timp și poate costa încă mult sînge. Vom lupta alături de dv. săptămîni, luni, ani dacă va fi nevoie. Am amînat decizia pînă în momentul cînd ea nu mai comporta nici un risc pentru România. Dar astăzi, o dată decizia luată, accept toate sacrificiile".

Dreptatea judecății lui I.I.C. Brătianu avea să fie confirmată de toate evenimentele ce s-au derulat pînă la victoria finală și din care am aminti doar cîteva: România a luptat alături de Aliați timp de mai bine de doi ani de zile, pe parcursul cărora, nu o dată, s-a aflat în situații-limită; raportate la potențialul său economic-militar-uman, sacrificiile pe care le-a făcut pentru înfrîngerea Puterilor Centrale au fost imense, mergînd pînă la punctul în care a riscat însăși existența sa de stat.

1916-1918: Obiectiv — Unirea

CEL MAI LUNG FRONT DIN EUROPA

Magazin istoric **a publicat numeroase articole privind participarea României la primul război mondial[1]. În acest număr inserăm extrase din două lucrări apărute în anii 1917 şi 1919, scrise în limba franceză şi tipărite la Paris. Aceste cărţi au avut menirea de a informa opinia publică din Franţa, în general din străinătate, asupra unor realităţi româneşti dintr-o perioadă a cărei însemnătate este lesne de înţeles. Autorii lor n-au fost simpli contemporani ai evenimentelor, ci — prin natura preocupărilor (unul dintre ei şi prin misiunile îndeplinite) — oameni aflaţi în centrul lor.**

Primul extras este tradus din lucrarea Notes sur la guerre roumaine (1916-1917), **care poartă semnătura lui Nicolae Petrescu-Comnen[2], un nume cunoscut cititorilor noştri. Publicată în 1917 de Editura Payot, lucrarea s-a bucurat de prefaţa unei binecunoscute personalităţi a vieţii politice franceze, socialistului Albert Thomas (1878-1932), ministru al armamentului între 1915 şi 1917.**

Cel de-al doilea extras poartă semnătura lui Mircea Djuvara (1886-1945) şi analizează implicaţiile profunde ale neutralităţii României din perioada 1914-1916; pe un alt plan, autorul relevă contribuţia armatei române la înfrîngerea finală a Puterilor Centrale. Cunoscut om de cultură, Mircea Djuvara a desfăşurat — de-a lungul a trei decenii — o bogată activitate ştiinţifică, didactică şi publicistică, care l-a consacrat ca jurist şi filozof de renume. Profesor universitar, membru al delegaţiei române la Conferinţa de pace de la Paris (1918-1919), vicepreşedinte al Institutului internaţional de filozofie, drept şi sociologie juridică, şi-a văzut încoronată activitatea ştiinţifică prin alegerea sa, în 1936, ca membru al Academiei române. Pe planul activităţii politice, Mircea Djuvara a fost în mai multe rînduri deputat din partea partidului liberal, iar în 1936-1937 a îndeplinit funcţia de ministru de justiţie. Dintre numeroasele sale lucrări — unele considerate, pe atunci, drept opere de referinţă — amintim: Le fondement du phénomène juridique **(1913),** Dreptul naţiunilor **(1915),** Cîteva cuvinte despre Mica Înţelegere **(1920),** Henri Bergson: ştiinţă şi filozofie **(1923),** Teoria generală a dreptului **(1930). Lucrarea din care am tradus fragmentele de mai jos poartă titlul** La Guerre roumaine. 1916-1918 **şi a apărut la Paris, în anul 1919, cu o prefaţă semnată de filozoful Emile Boutroux, membru al Academiei franceze.**

Precizăm că, în ambele cazuri, este vorba despre o traducere comprimată; selecţia, traducerea, titlurile şi subtitlurile aparţin redacţiei. Notele din subsol sînt ale autorilor.

Ioan DRAGOMIRESCU,
Marian ŞTEFAN

Capitala sub bombele germane

NICOLAE PETRESCU-COMNEN

Articolul 25 al Convenţiei de la Haga — document semnat în numele împăratului Wilhelm II de către reprezentantul

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1967, 11/1968, 4, 7/1972, 1, 6/1973, 4/1974, 12/1975, 7-9/1976, 7, 8, 10/1977, 4, 7, 12/1978 şi 7-8/1980.

[2] *Magazin istoric*, nr. 4-5/1980, 1-3/1981.

său, baronul von Biberstein — prevedea în mod expres că „era interzisă atacarea ori bombardarea, prin orice mijloace, a clădirilor şi locuitorilor din oraşele şi satele neapărate". Cu toate acestea, a doua zi după intrarea României în război, un zepelin a zburat pe deasupra Bucureştilor — declarat oraş deschis — aruncînd un mare număr de bombe, care au ucis femei şi copii şi au provocat importante pagube materiale. Incursiuni asemănătoare ale zepelinelor şi avioanelor germane au fost întreprinse fără întrerupere, cu efecte similare, aproape noapte de noapte,

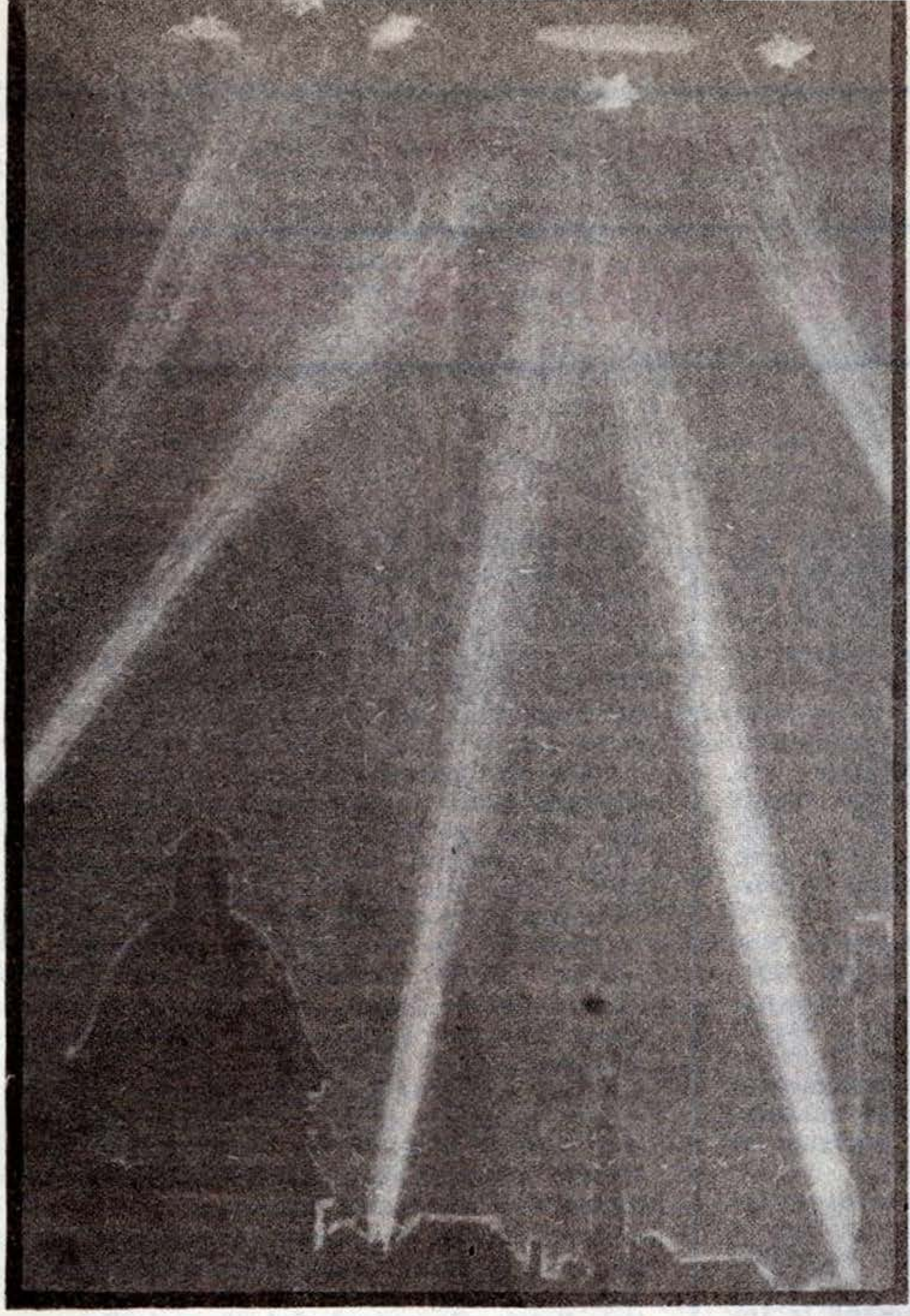

Noaptea, deasupra Bucureștilor, un zepelin german este întîmpinat cu foc de artileria antiaeriană română

pînă în momentul intrării germanilor în București.

La 26 septembrie 1916, autorul acestor pagini a fost martorul unei scene abominabile. Era la ora prînzului, oră la care copiii ies de la școală, iar funcționarii din birouri, întreprinderi și magazine. O zi splendidă, de început de toamnă, plină de soare. Mulțimea se înghesuia pe trotuarele Căii Victoriei, artera principală a orașului, și pe străzile adiacente, unde se află marile magazine, precum și băncile și instituțiile centrale. Deodată, în mijlocul aglomerației, s-a auzit zgomotul unei teribile explozii, urmat curînd de un altul, apoi de încă unul și, în sfîrșit, de alte două explozii. În primul moment, mulțimea a rămas înmărmurită; apoi, înțelegînd despre ce era vorba, oamenii au rupt-o la fugă, înnebuniți, dînd buzna în case, în pivnițe sau în curțile imobilelor. A fost o debandadă de nedescris, plină de strigăte îngrozite, de urlete de durere, a unor oameni care se călcau în picioare. În locul unde s-au produs exploziile, în bălțile de sînge, zăceau neînsuflețiți zeci de trecători, bătrîni, femei și copii, alcătuind o masă informă de cranii sfărîmate, brațe smulse și picioare zdrobite. Avioanele germane aleseseră pentru bombardarea acestui oraș — repetăm deschis — străzile cele mai frecventate, la ora la care erau pline de funcționari, precum și de copii, care se întorceau de la școală. Asemenea scene s-au repetat aproape cotidian, timp de trei luni. Atacurile s-au extins asupra unor orașe de mai mică importanță și asupra unor sate, într-un mod cu totul inutil, fără nici un rezultat militar. Aceste atrocități românii nu le vor uita niciodată. Într-adevăr, publicistul francez Maurice Muret era perfect îndreptățit cînd scria: „Încă ieri, obiect de admirație dacă nu de simpatie, Germania nu mai insuflă, azi, decît un sentiment de decepție și dezgust".

Dar ca și cum bombele n-ar fi făcut destule victime, acestor instrumente de teroare li s-au adăugat altele. De la o vreme, s-a constatat că ulițele satelor și chiar potecile cîmpurilor erau pline de „obiecte pierdute". Uneori erau pachete de ciocolată, cutii de bomboane sau alte dulciuri; alteori, erau găsite creioane, stilouri, batiste și chiar costume bărbătești, de damă sau de copii; într-un cuvînt, un adevărat „bazar" din care oamenii se repezeau să se înfrupte. Unii, mai scrupuloși, în special cei vîrstnici, duceau obiectele găsite la postul de jandarmi sau la primăria satului, unde erau păstrate pentru a fi înapoiate eventualilor păgubași. Alții, în marea lor majoritate copii, se grăbeau să mănînce bomboanele, ciocolata sau celelalte dulciuri și păstrau creioanele, batistele etc. Or, după cîteva zile, s-a constatat, cu stupefacție, mai întîi ivirea unor cazuri de otrăvire în rîndul celor ce consumaseră respectivele dulciuri, iar mai tîrziu s-a observat apariția de epidemii în familiile unde fuseseră păstrate obiectele găsite. Alarmate, autoritățile au intețit cercetările pentru descoperirea celor care „pierdeau" lucrurile respective; pe de altă parte, au trimis la laboratoarele chimice și bacteriologice eșantioane din aceste obiecte. Așa s-a constatat că ele erau „semănate" de avioane germane, sau de agenți inamici. Analiza în laboratoare a fost elocventă. Ea a relevat că în dulciurile găsite existau mi-

crobi de tetanos, antrax, holeră și febră tifoidă[1].

Cît despre creioane și stilouri ele conțineau cantități apreciabile de exploziv, capabile, dacă nu să omoare, măcar să rănească persoanele care le mînuiau. Autorul acestor rînduri a avut ocazia să vadă asemenea „obiecte pierdute", în luna octombrie 1916, la Prefectura Poliției Capitalei.

[1] Tuburi conținînd asemenea culturi microbiene au fost descoperite, de asemenea, ascunse în imobilele Legației germane din București. La această anchetă au participat și reprezentantul guvernului Statelor Unite în România, precum și diferiți ziariști, printre care și Robert de Lezeau, corespondentul ziarului *Le Figaro* în țara noastră. Acesta a publicat un articol complet edificator în ziarul al cărui trimis era.

Vorbind despre modul în care Puterile Centrale au înțeles să poarte războiul împotriva României, regele Ferdinand a făcut, la sfîrșitul lunii octombrie 1916, următoarea declarație corespondentului ziarului englez *Times* la București: „Serbia și Belgia au intrat în război fără să bănuiască cum vor acționa Puterile Centrale împotriva lor. România nu-și face nici un fel de iluzii, deoarece știe că inamicul nu-și va precupeți sacrificiile pentru a o șterge de pe harta Europei, așa cum a procedat cu Serbia și Belgia. Dușmanul vrea să se răzbune pe noi deoarece am îndrăznit să îmbrățișăm cauza dreptății și să luptăm pentru eliberarea românilor din Transilvania. Aceasta s-a văzut încă din primele luni ale războiului. Capitala a fost bombardată necontenit de zepeline și avioane; sute de femei și de copii au fost uciși sau mutilați, pe cînd circulau pe străzi, fără nici o apărare. Pentru decizia justă luată de guvernul român, dușmanul s-a răzbunat atacînd victime inocente. Dar efectul acestor acte a fost exact opus celui sperat de dușman: a creat un sentiment de ură care a unit împotriva lor întreaga noastră națiune".

Ceasul înaltelor răspunderi

MIRCEA DJUVARA

In imagine: pe frontul bîruințelor de la Mărăști—Mărășești — Oituz.

Încă din 1913, toamna, odată cu reînnoirea tratatului defensiv cu Puterile Centrale, Ion I.C. Brătianu „l-a prevenit pe reprezentantul Germaniei la București că, fără o schimbare radicală a atitudinii guvernului de la Budapesta față de românii din Ungaria, nici un guvern român nu va avea forța să impună acest tratat opiniei publice române"[1]. Recunoașterea, ca îndreptățită, a agresiunii Austro-Ungariei, în 1914, împotriva Serbiei, ar

[1] La 17 mai 1919, presa pariziană a publicat o știre provenind din Basel, care reproducea o scrisoare inserată de revista *Deutsche Politik* în acea lună, misivă trimisă în iulie 1914 de împăratul Franz Iosif al Austro-Ungariei lui Wilhelm II, împăratul Germaniei. Monarhul habsburg scria, printre altele: „Îmi este foarte penibil să vă spun că nă

fi însemnat ca România să renunțe la visul de reîntregire a neamului. Agresiunea comisă de Imperiul habsburgic dovedea cu claritate că acesta exercita o amenințare tot mai gravă, dirijată, în special, împotriva micilor state cu care se învecina.

Neutralitatea — un zid protector

Bineînțeles că, încă de la începutul războiului, asupra României au fost făcute presiuni puternice, pentru a o determina să se alăture Triplei Alianțe. Dar țara noastră nu a cedat. În fapt, încă de la începutul ostilităților, ea a trecut de cealaltă parte a baricadei, pentru că, prin însăși declararea neutralității, ea a adus mari servicii Antantei. Neutralitatea României a contribuit la abținerea, pentru o vreme, a statelor balcanice [Turcia și Bulgaria] de a ataca puterile Antantei, care au avut, astfel, timpul să-și revină din șocul surprizei. „Neutralitatea României s-a opus, pe de altă parte, ca un zid protector, interzicînd strategiei imperiale [austro-germane] orice ofensivă germano-bulgară reunită împotriva rușilor", arăta contele Czernin la 11 decembrie 1918, după capitularea Puterilor Centrale. Este, probabil, scria generalul francez Malleterre, în lucrarea *Études et impressions de la guerre*, că, dacă Germania ar fi putut să conteze pe ajutorul trupelor române și ale celorlalte state din Balcani, războiul s-ar fi sfîrșit, destul de repede, în favoarea ei, cel puțin în Orient, datorită violenței și repeziciunii loviturii pe care ar fi dat-o. În sfîrșit, dacă ni se permite să ducem la extrem o asemenea ipoteză, ne-am putea întreba dacă, într-o asemenea conjunctură, Italia ar mai fi luat atitudinea de mai tîrziu, intrînd în război alături de Antantă.

Politica de expectativă, adoptată de România în prima parte a războiului, a constituit deci o atitudine utilă Antantei.

După intrarea Turciei și Bulgariei în război, România s-a găsit izolată, izolare completată prin ocuparea Serbiei. Lipsită de o serie de materii prime și neavînd o industrie puternică, țara noastră era în neputință să-și completeze preparativele militare. Datorită micșorării exporturilor, mijloacele financiare ale statului amenințau să se epuizeze. Dificultățile de import și de export s-au complicat prin cererile făcute de austro-germani pentru tranzitarea unor mărfuri prin teritoriul românesc. Cînd Turcia a intrat în război alături de Puterile Centrale, acestea au formulat în mai multe rînduri pretenția de a transporta, prin țara noastră, tunuri, muniții și misiuni militare de care Imperiul otoman avea nevoie. Cererile au fost însă respinse categoric[1].

Este inutil să descriem tensiunea puternică provocată de acest refuz și amenințările proferate de Puterile Centrale[2]. Ele nu au ezitat să închidă frontiera cu România și, în septembrie 1915, chiar să trimită la graniță trupe germano-austriace, situație care a durat pînă la intrarea noastră în război.

În vara anului 1916, cînd evenimentele militare păreau să se precipite, Antanta a considerat că România nu mai putea întîrzia să intre în acțiune. Rusia și aliații săi au făcut cunoscut guvernului român că, dacă intervenția sa va continua să întîrzie, Antanta se va considera eliberată de orice obligație în privința teritoriilor locuite de români care făceau parte din Austro-Ungaria. Această notificare echivala cu un ultimatum.

În noaptea de 27 spre 28 august, România a început ostilitățile. În cinci zile de la intrarea în război, armata română a fost aproape complet mobilizată. Efectivul ei total era de 800 000 ostași, dintre care 600 000 formau armata de operații. În plus, alți 200 000 erau chemați sub arme. În total, aproximativ 13 la sută din populație fusese mobilizată. „Acesta a fost un coeficient pe care celelalte state beligerante n-au putut să-l atingă decît după mult timp de la intrarea în campanie", avea să scrie, în 1918, generalul român C. Găvănescu. Dar la sfîrșitul verii 1916, Antanta s-a văzut în imposibilitatea de a pune în practică planul ofensivei generale, promise și pe care se bizuise intrarea României în război în acel moment. Astfel, ofensiva românească, care trebuia să se declanșeze în același timp cu punerea în mișcare a tuturor fronturilor aliate, s-a găsit, deodată, izolată și fără nici un sprijin. Armata austro-germană, destinată să-l înfrunte pe Brusilov, a fost completată în grabă cu divizii retrase de la Verdun, din Galiția și de pe Somme și îndreptată spre sud, împotriva românilor. Pe de altă parte, importantele forțe comandate de Mackensen, renunțînd să atace armata de la Salonic, s-au întors cu violență către nord, asupra părții celei mai vulnerabile a frontului românesc. În acest fel, germanii au aruncat împo-

---

îndoiesc de fidelitatea bunelor intenții ale unui vechi prieten, cum este Carol al României, dar acesta însuși a declarat, luna trecută, în două rînduri, ambasadorului meu că starea de spirit a poporului său este de așa natură încît nu știe dacă va fi în măsură să-și îndeplinească îndatoririle de aliat". În vara anului 1914, ziarul german *Magdeburger Zeitung*, din 18 iunie, scria că România se îndepărta de Puterile Centrale din cauza „opresiunii față de populația română din Ungaria".

[1] Contele Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București, a semnalat guvernului său, în numeroase rînduri, refuzul României de a permite tranzitul către Turcia. „În cursul unei lungi convorbiri cu regele — telegrafia el, la 18 martie 1915 — în legătură cu tranzitul de muniții spre Turcia, am constatat că Maiestatea Sa are o atitudine absolut negativă și că respinge orice propunere în acest sens". Telegrame cu conținut asemănător au fost trimise și la 21 mai, 13 și 16 iulie 1915.

[2] Contele Czernin raporta, încă de la 2 decembrie 1914, ministrului de externe al Austro-Ungariei: „Azi, întreaga simpatie a României este de partea Franței, iar ura împotriva Puterilor Centrale respiră din orice cuvînt pronunțat sau scris aici".

Intrarea țării noastre în război a atras însemnate forțe inamice pe teatrele de operații românești, permițînd importante succese ale Antantei. În imagini: trupele aliate ocupă Monastirul; declanșează o puternică ofensivă la Verdun; ocupă Gorizia, pe frontul italian, și Bagdadul pe teatrul de operații din Orientul Mijlociu

triva noastră mai mult de 41 divizii[1].

Condițiile intrării României în război nu se pretau însă decît la o ofensivă de scurtă durată, iar o eventuală defensivă pe un front atît de întins s-ar fi dovedit imposibilă. Armata română, scria în 1917 istoricul militar elvețian Egli, „era chemată să lupte, în același timp, împotriva austro-ungarilor, germanilor, bulgarilor și turcilor pe unul dintre cele mai întinse fronturi dintre toate cele care înșfîngerau globul". Trebuie să reamintim că acest front avea aproape 1 500 km. Lungimea lui este mai evidentă dacă se ține seama că întregul front francez avea 700 km și era apărat de 4 milioane de oameni, că frontul italian, lung de 600 km, dispunea de un milion și jumătate de soldați, iar cel rusesc era aproximativ egal cu cel românesc, dar avea 4 milioane de luptători. Cum ar fi putut, România, cu o armată de operații de 600 000 oameni să-și apere, singură, frontierele ?

Paratrăznetul român

Soarta armatelor noastre, prinse între două focuri, mult inferioare ca număr și mai ales ca dotare, era ca și pecetluită. Dar ostașii noștri n-au dat înapoi decît după trei luni de lupte defensive înverșunate, într-o bătălie inegală și neîntreruptă; o retragere de peste 350 km, în care l-a hărțuit pe dușman, și-a păstrat aproape toate rezervele in-

(Continuare în p. 35)

[1] Pentru a înțelege mai bine importanța acestor forțe, trebuie să amintim că ele reprezentau aproape o treime din trupele germane care operau pe frontul francez (125 divizii), o treime din cele austro-germane care luptau pe frontul rusesc (113 divizii) și mai mult decît numărul marilor unități austro-ungare de pe frontul italian (circa 35 divizii).

IN EXCLUSIVITATE PENTRU MAGAZIN ISTORIC

UN PRIETEN AL ROMÂNIEI:

LORDUL THOMSON OF CARDINGTON

PETER G. MASEFIELD

Sîmbătă, 4 octombrie 1930. Înainte de a se urca la bordul dirijabilului gigant R-101, cu care urma să călătorească din Anglia în India, ministrul aviaţiei în guvernul britanic, Christopher Birdwood Thomson lord of Cardington a înmînat un manuscris secretarului său care îl condusese la aeroport. Erau memoriile lui. În ultima clipă a renunţat să la cu el caietul, deoarece şi-a dat seama că, fiind prins cu alte treburi, nu va avea răgazul necesar pentru a revedea textul sau a scrie noi pagini.

La scurt timp după decolare, duminică 5 octombrie, puţin după ora 2.00, marea aeronavă, pare-se insuficient verificată, s-a prăbuşit nu departe de locul numit Crève-Coeur, în apropiere de localitatea franceză Beauvais (departamentul Oise), în codrul Allonne; 48 persoane, printre care şi ministrul britanic, şi-au pierdut viaţa.

Secretarul a dus manuscrisul în biroul lordului Cardington de pe Whitehall — strada ministerelor aflată în centrul Londrei — şi l-a lăsat într-o cameră unde, datorită unei coincidenţe, în ultimele zile ale celui de-al doilea război mondial, a locuit Peter Masefield, fost vicepreşedinte al Consiliului Muzeului Amiralităţii, fost corespondent de război pentru aviaţie al săptămînalului Sunday Times în 1940-1943, apoi consilier al lordului Sigiliului privat pînă la sfîrşitul războiului, actualmente director general al transporturilor în comun londoneze. Printre hîrtii prăfuite, el a găsit o parte din filele vechiului caiet, a citit textul şi, impresionat de tumultuoasa viaţă sufletească a autorului, s-a hotărît să adune o serie de date, precum şi mărturiile celor care colaboraseră cu C.B. Thomson în decursul carierei sale militare şi politice, sau îi fuseseră prieteni apropiaţi, pentru a-i întocmi biografia.

Întrucît Thomson a fost nu numai un apreciat specialist în problemele Balcanilor şi, din 1915, ataşatul militar britanic în România, ci şi un devotat prieten al poporului român, cărula i-a dedicat volumul de amintiri Smaranda, Sir Peter Masefield, cu deosebită amabilitate, ne-a încredinţat, după cîteva convorbiri despre proiectul său, unele fragmente[1] pentru cititorii noştri din lucrarea sa în manuscris consacrată prieteniei lordului Cardington cu scriitoarea Martha Bibescu: Catch the Sunlight (Prinde lumina soarelui). Despre Smaranda, Ramsay MacDonald, fost premier britanic şi lider al partidului laburist, scria: „În 1926, ei a publicat Smaranda, rezultatul multor ani de lucru şi meditaţii, în timpul cărora numeroase pagini din manuscris au fost refăcute. În opera sa, lord Thomson îşi dezvăluie şi mărturiseşte dragostea pentru România".

Către sfîrşitul lunii februarie 1915, lordul Kitchener, ministrul de război al Marii Britanii, l-a numit pe locotenent-colonelul C.B. Thomson în calitate de ataşat militar, la Bucureşti. Însărcinarea pe care trebuia să o ducă la bun sfîrşit era extrem de delicată şi, totodată, de maximă importanţă: Thomson urma să contribuie la a convinge România, al cărei rege — Ferdinand — era de origine germană, să intre în război de partea Aliaţilor.

Cine era omul care se bucura de atîta încredere din partea guvernului englez şi care avea să joace, după cum vom vedea, un rol în evenimentele petrecute în România, în perioada anilor 1915-1917?

Christopher Thomson — Kit pentru cei apropiaţi — s-a născut la 15 aprilie 1875, la Nasik, districtul Bombay, în India. Făcea parte dintr-o familie de nobili englezi care îmbrăţişaseră, generaţii de-a rîndul, cariera armelor.

[1] Titlul aparţine redacţiei *Magazin istoric*.

Reîntors cu părinții în patrie, Christopher a urmat, conform tradiției, cursurile Academiei militare regale din Woolwich. La numai 19 ani a fost avansat locotenent în cadrul trupelor de geniu. A urmat o perioadă de temeinică instrucție militară, dublată de o înaltă specializare în domeniul armamentelor. Anii petrecuți în Africa de Sud, în timpul războiului împotriva burilor (1899-1902)[1], au fost hotărîtori pentru evoluția ulterioară a carierei sale militare și politice. Încă pe cînd lucra la secția de aerostate de pe lîngă o unitate de artilerie, Christopher Thomson a fost atras de caracteristicile aparatelor „mai ușoare decît aerul". Atunci s-a născut pasiunea sa pentru aviație, pasiune care l-a însoțit întreaga viață, conducîndu-l de două ori, în 1924 și 1929, pînă în postul de ministru al Aviației.

Tot pe atunci, într-o seară de februarie a anului 1900, întîmplarea a făcut ca Thomson să fie remarcat de șeful Statului major al armatei de uscat britanice, lordul Kitchener. Acesta a fost impresionat de energia și hotărîrea cu care tînărul locotenent a intervenit pentru a reda circulației calea ferată sud-africană Kimberley-Mafeking, blocată în urma unui accident. Opt ani mai tîrziu, Kitchener și-a reamintit de Thomson — ajuns între timp maior — recomandîndu-l într-un post la Academia militară de la Camberley. A urmat o nouă și importantă numire, și anume aceea de observator militar al Marii Britanii pe lîngă armata sîrbă în timpul războaielor balcanice din 1912-1913. Un an mai tîrziu, maiorul Thomson se număra printre membrii statului major al forțelor expediționare britanice trimise în Franța, sub comanda feldmareșalului John French. În perioada retragerii de la Mons și a bătăliei de la Ypres[2], ca foarte bun cunoscător al limbii franceze, a îndeplinit și funcția de interpret principal al lui French în convorbirile acestuia cu generalul Joffre[3].

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1970.
[2] La 22 aprilie 1915 a avut loc primul atac german cu gaze asfixiante, pe frontul din Flandra, la Ypres.
[3] *Magazin istoric*, nr. 4/1968.

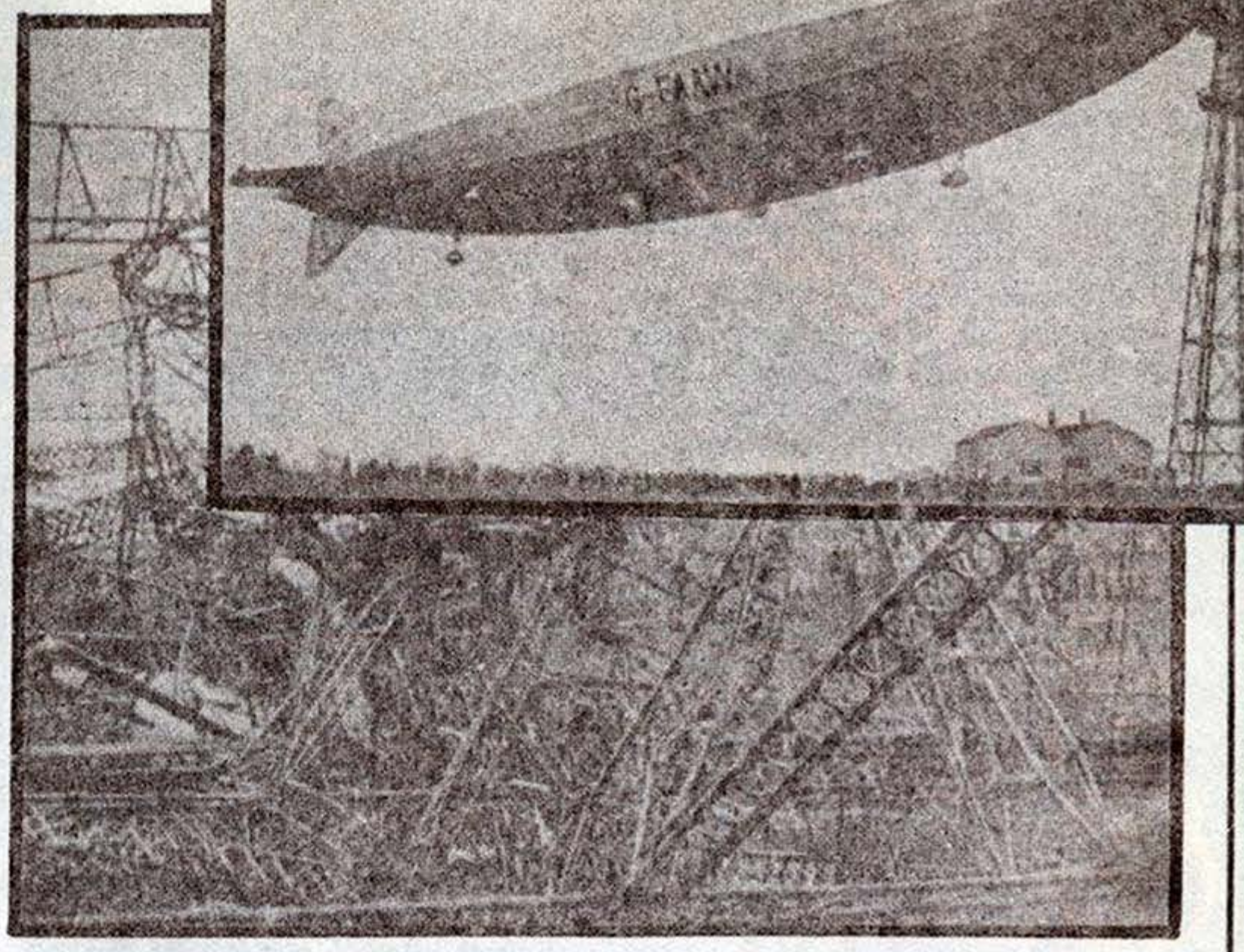

Uriașul dirijabil R-101 înainte de decolare (sus) și resturile luxosului pachebot aerian, șapte ore mai tîrziu, în localitatea Beauvais (jos)

„Oriunde se afla, era în centrul atenției, optimist, de o veselie cuceritoare, energic, deosebit de inteligent, atrăgea simpatia tuturor celor care-l cunoșteau" — scria despre Kit unul dintre prietenii și camarazii săi, locotenent-colonelul Edward N. Mosley: „cunoștea la perfecție cîteva limbi străine și era capabil să discute, plin de vicioiune, despre orice subiect. Era un bun jucător de cricket și de golf, dar, mai ales, era tipul desăvîrșit al militarului de carieră... Ceea ce îl făcea să se bucure de încredere și să fie iubit de oameni total deosebiți ca mod de viață și fel de a gîndi, era o generozitate atît de icșită din comun încît unii dintre prietenii lui cu greu puteau să-l înțeleagă. Avea o compasiune pentru semeni, care îl determina să facă tot ceea ce îi stătea în putință atunci cînd era „solicitat".

În 1915, a fost avansat la gradul de locotenent-colonel și, ținîndu-se seama de cunoștințele sale despre zona Balcanilor dobîndite în perioada cît însoțise armata sîrbă, lordul Kitchener l-a trimis în România ca atașat militar.

În drum spre București, locotenent-colonelul Thomson se gîndea, poate, la o întîmplare petrecută cu ani în urmă, la Paris, în răstimpul unei permisii de cîteva săptămîni, întîmplare pe care o consemnase pe una dintre primele file ale jurnalului său: „Astăzi după-amiază, pe cînd mă îndreptam agale, sub razele soarelui, spre Piața Concorde, am văzut o caleașcă elegantă oprită în strada Rivoli. În ea se afla o fată tînără, o ființă radioasă, învești mîntată toată în alb. ● *Oh, neasemuit de strălucitoare fecioară / Rămasă, pentru totdeauna fără nume!*[4] Amintirea ei încă mă obsedează. Mă va urmări întotdeauna... Era atît de tînără, proaspătă și înmiresmată ca un boboc de trandafir".

În București-ii anilor 1915, la o serată dată în Palatul Cotroceni, Christopher Birdwood Thomson a crezut că o regăsise pe cea zărită în treacăt la Paris. Era prințesa Martha Bibescu, una dintre cele mai fermecătoare și talentate scriitoare din vremea ei, care în biografia dedicată lordului Thomson, mărturisea că la anul evocat de ofițerul englez avea doar 9 ani și deci nu era făptura visată. Christopher Thomson scria și el poezii. Pasiunile lor comune au constituit baza unei temeinice și

[4] Citat din Edgar Allan Poe — *n.a.*

îndelungate prietenii, pe care întortocherile vieții celor doi nu au putut-o zdruncina. Mărturie stau dedicațiile „Lui C.B.T." ce apar pe multe din cărțile scrise de Martha Bibescu.

În România, C.B. Thomson a trebuit să dovedească mult tact pentru a face față intrigilor și influențelor germane. Cu personalitatea sa cuceritoare și vorbind o franceză elegantă, el a reușit să cîștige încrederea regelui Ferdinand și a soției lui, Maria, nepoata reginei Victoria a Angliei.

Ca specialist în probleme militare, Thomson și-a dat repede seama că situația României era cu totul alta decît se credea la Londra. Armata, slab înzestrată, nu putea rezista implicării ei pe două fronturi — împotriva Austro-Ungariei dar și a Turciei și Bulgariei — ceea ce ar fi dus la un dezastru și la o grea responsabilitate pentru Aliați. Deși Ministerul de război englez nu prea a luat în serios avertismentele lui Thomson, el a reușit totuși, la 17 august 1916, să semneze, ca reprezentant al forțelor britanice, o convenție care prevedea, între altele, furnizarea de ajutor militar și în armament României.

În momentul ocupării unei părți a României de către Puterile Centrale, Thomson a condus personal operațiunile de distrugere a sondelor de petrol din Valea Prahovei, pentru a nu lăsa să cadă în mîinile inamicului aceste valoroase surse de combustibil.

În mai 1917, el a fost rechemat în Anglia. Un an mai tîrziu, promovat general de brigadă, a fost trimis pe lîngă Consiliul suprem de război al Aliaților, de la Versailles, ca reprezentant al armatei britanice. I-a revenit însărcinarea deosebită de a duce la Mudros, prin Marea Egee, documentul cu condițiile puse de Aliați, privitoare la capitularea Turciei. La 30 octombrie 1918, Thomson se afla pe bordul navei engleze „Agamemnon", ancorată în largul Mudrosului, unde a fost semnat armistițiul. De acolo s-a reîntors în Franța, rămînînd la Versailles pînă după semnarea Tratatului de pace din iunie 1919.

După un sfert de veac petrecut în cadrul armatei, Christopher Birdwood Thomson începea după război, ca civil, o nouă viață. Cum era de așteptat, idealurile lui l-au orientat către Partidul Laburist aflat, în acea perioadă, în plină ascensiune. James Ramsay MacDonald — întîiul prim-ministru provenit din rîndurile laburiștilor — scria despre el: „I-a trebuit un curaj deosebit pentru a începe o activitate în care nu avea nici experiența, nici relațiile necesare; se înscrisese într-un partid al cărui crez era considerat un blestem de către cercurile în care se învîrtise pînă atunci. Dacă la început opțiunea sa a fost privită mai degrabă cu surprindere, căldura și omenia lui, simpatia pe care o trezea, impulsul instinctiv de a apăra cauza celor slabi și oprimați — fie că era vorba de indivizi, fie de națiuni — sinceritatea dezarmantă și talentul oratoric au constituit calități curînd apreciate la justa lor valoare".

În 1922, a candidat în alegerile generale, dar a fost învins de reprezentantul conservatorilor. Un an mai tîrziu a eșuat din nou. Era mîhnit, dar nu descurajat. Adevărată prietenă de nădejde, Martha Bibescu îi scria din România: *„Speranță și perseverență*, iată deviza noastră. Îmi plac vorbele lui Wilhelm Taciturnul, chiar dacă se cer rostite în șoaptă: *Nu trebuie să speri cînd întreprinzi ceva, nici să obții succese ca să continui*".

Cînd primul guvern laburist a venit la putere, în februarie 1924, Ramsay Mac Donald l-a numit ministru al. Aviației. Iată un portret al lordului Thomson din acea perioadă, trimis autorului de către Sir Henry Self, care îl cunoscuse îndeaproape: „Era un bărbat entuziast, energic și hotărît, dar cînd trebuia să ia o hotărîre lua în considerare și părerile celorlalți. Ca ministru, punea multă bază pe opiniile subalternilor — funcționari sau tehnicieni — pe care îi consulta pentru cele mai mărunte detalii. Lordul Thomson m-a impresionat întotdeauna prin judecata sa echilibrată și modul în care cîntărea opiniile pro și contra".

Cu puțin timp înaintea dispariției sale, Thomson scria Marthei Bibescu: „Șomajul se accentuează [în Anglia] pînă la catastrofă. Și nu este o consolare să ne gîndim că America și Germania suferă mai mult ca noi. Există cîteva lucruri esențiale care nu merg în întregul nostru sistem, întrucît atît concepția liberului-schimb, cît și cea a protecționismului, dau naștere acelorași rezultate lamentabile".

În 1929, alegerile parlamentare au fost din nou cîștigate de Partidul Laburist, C.B. Thomson fiind numit în postul pe care îl mai ocupase. Dar, în noaptea de 4 spre 5 octombrie 1930, un tragic accident a întrerupt viața unui om deosebit și o strălucitoare carieră, care-l destina unor roluri de prim plan.

Au rămas însă scrierile sale — ca și amintirile pline de venerație ale celor care i-au fost apropiați, consemnate, în marea lor majoritate, în paginile volumelor ce i-au fost dedicate postum.

Introducere:
Cristian POPIȘTEANU
Traducere:
Nadia
PANDREA-CUTCUTACHE

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Alte imagini ale obiectelor ce alcătuiesc fabulosul tezaur de aur de la Hinova, ilustrînd priceperea și înaltul nivel artistic al meșterului autohton care le-a făurit (**Tezaurul de la Hinova**, p.4)

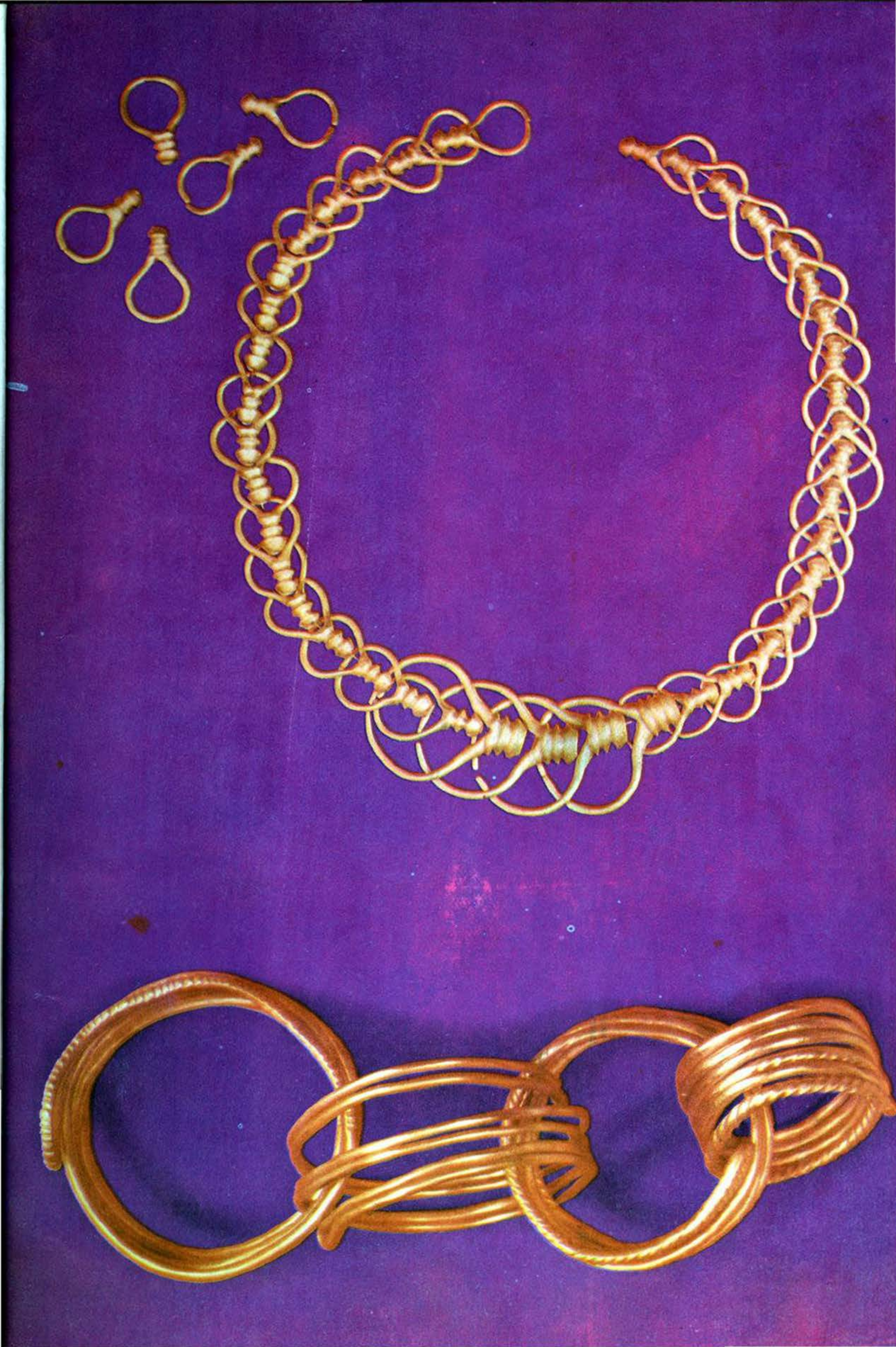

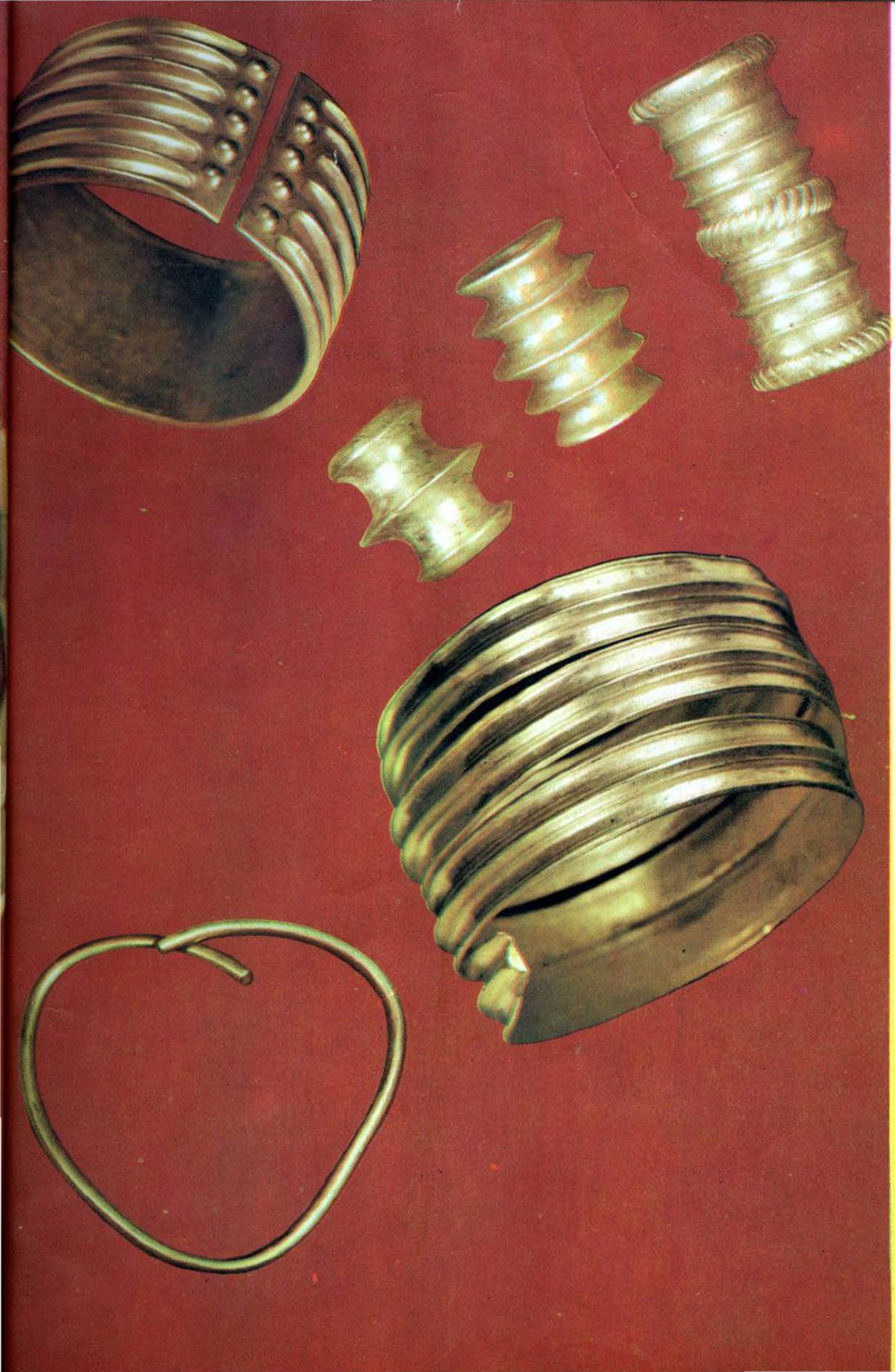

Al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice

PRIETENIE, CĂLDURĂ, SOLICITUDINE

TARŌ NISHIUMI

Al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice de la Bucureşti, desfăşurat în august 1980, continuă să trezească un larg ecou în rîndul participanţilor, care, odată întorşi acasă, publică în revistele de specialitate impresii despre evenimentul la care au luat parte. De data aceasta, vă prezentăm gîndurile unui istoric japonez, apărute în Revista Universităţii Keyo **din Tokio.**

În prima zi a lucrărilor, în cadrul ceremoniei de deschidere, desfăşurată la Palatul Republicii, s-au citit mesaje din partea preşedintelui României şi a UNESCO. Pe 11 şi 12 august, diferite asociaţii afiliate la CISI au prezentat comunicări în cadrul şedinţelor plenare.

Începînd cu data de 13 august, în cadrul congresului s-au constituit trei secţiuni permanente. Participanţii şi-au ales în mod liber comunicările de audiat, prezentate în paralel, aşa încît unii nu au putut urmări decît unul dintre referatele citite simultan, în săli diferite: Universitatea Bucureşti (sediul central), clădirea veche a Universităţii, Palatul Republicii, Ateneul Român. Din această cauză, eu, de pildă, nu am putut lua parte la şedinţa din cadrul secţiei metodologice, la care şi-a susţinut comunicarea compatriotul meu, Yoshida Goro. Am asistat, în schimb, la subsecţiile de istorie modernă şi contemporană. Pe lîngă programul zilnic din cadrul lucrărilor reuniunii, gazdele ne-au oferit ore de studiu în bibliotecă şi excursii.

Limbile de lucru ale congresului au fost engleza, franceza, germana, rusa şi spaniola, în care, cu excepţia ultimei, s-a asigurat traducere simultană. În România, în afară de limba maternă, este foarte răspîndită franceza, o mare parte a populaţiei folosind-o cu uşurinţă.

Pe 15 august a fost rîndul meu. În clădirea veche a Universităţii, la etajul IV, la secţia de istorie modernă, începuse cu o zi în urmă dezbaterea unei teme foarte ample, despre gîndire şi istorie. S-au prezentat comunicări şi puncte de vedere foarte interesante. Mi-a atras atenţia în mod deosebit expunerea *Gîndirea socială progresistă în estul şi vestul Europei în sec. XIX şi influenţele acestei gîndiri* a profesorilor sovietici Kovalcenko şi Kucerenko. Se făcuse seară deja cînd audiasem numai şase dintre comunicările înscrise însă lucrările au continuat. Cea de-a şaptea expunere, a academicianului sovietic Semionov, a fost foarte apropiată de conţinutul intervenţiei mele, *Influenţa mişcării decembriştilor asupra Franţei*, de aceea comunicarea mea nu a durat decît circa cinci minute.

Am ţinut foarte mult să particip la două comunicări, cea a istoricilor din Zair, *Formarea elitelor indigene în ţările decolonizate*, şi a celor români, *Reformele agrare interbelice*. Din păcate ele s-au prezentat la secţia de istorie contemporană, în aceeaşi zi în care mi-am susţinut comunicarea.

Regret că, fiind absorbit de lucrările reuniunii, nu am putut vizita alte locuri din Bucureşti în zilele congresului. Abia în ziua a şasea am plecat la Sinaia, aflată la trei ore distanţă cu trenul de Bucureşti. Un loc minunat, unde am văzut un castel şi o mănăstire foarte interesante. Am jucat apoi tenis cu nişte studenţi din Timişoara. Seara, s-a organizat o recepţie excelentă, dar, din păcate, eu a trebuit să mă reîntorc la Bucureşti. Cred că am făcut-o atît datorită dificultăţilor mele de exprimare în limba franceză, cît şi pentru că vroiam să mai discut cu specialişti participanţi la congres.

(Continuare în p. 44)

De vorbă cu OLIVIER TODD

ISTORIE ŞI GAZETĂRIE

Pe Olivier Todd l-am cunoscut — numai din citite, bineînţeles — pe la sfîrşitul anilor '60 şi începutul deceniului următor, graţie impresionantelor sale reportaje de pe frontul din Vietnam, apărute în săptămînalul francez le Nouvel Observateur. **Cunoştinţa personală a avut loc la mare distanţă în timp, în aprilie anul acesta, cînd reputatul ziarist a făcut prima sa vizită în ţara noastră.**

Născut la 19 iulie 1929, la Neuilly-sur-Seine, Todd este un adevărat colecţionar de grade universitare: licenţiat în litere şi diplomat în filologie la Paris, el este şi Master of Arts **(ceea ce echivalează cu o licenţă în arte) al prestigioasei universităţi britanice de la Cambridge. La** France Observateur **şi la continuatorul acestui săptămînal,** le Nouvel Observateur, **el a făcut parte din categoria „marilor reporteri", cutreierînd globul, urmărind îndeaproape istoria în devenirea ei, luînd contact şi convorbind cu principalele personalităţi ale epocii. În paralel, a fost colaborator regulat al B.B.C-ului, iar în 1969 a devenit conducătorul unela dintre cele mai apreciate emisiuni de televiziune franceze,** Panorama. **Din 1970, redactor-şef adjunct la** Nouvel Observateur, **el a trecut în 1977 la un alt săptămînal parizian de foarte mare tiraj,** l'Express, **în calitate de editorialist şi membru al comitetului de redacţie, iar apoi de redactor-şef adjunct al directorului.**

În anii 1970-1980 a colaborat la diferite publicaţii din Anglia şi Statele Unite, în 1975-1977 avînd rubrică permanentă la Newsweek, **ediţia internaţională. Este autorul cîtorva romane:** Les Paumés, La Traversée de la Manche, L'année du Crabe, Les Canards de Ca Mao; **al unei biografii,** La Marelle de Giscard, **şi al unei culegeri de articole,** Des trous dans le jardin.

Aşadar, un gazetar de talie internaţională, dublat de un scriitor subtil şi sensibil. Un excelent vorbitor, de asemenea, aşa cum a dovedit-o cu prilejul expunerilor sale de la Bibliloteca franceză şi de la Universitatea din Bucureşti un vorbitor care a spus lucruri, interesante, pline de miez, pe tonul decontractat al celui care ştie ce spune, cu ironia şi autoironia omului de condei, conştient şi de posibilităţile şi de limitele profesiei sale.

După prima sa conferinţă, i-am interpelat pe o temă care, dat fiind profilul revistei noastre, era inevitabilă:

— Ce părere are redactorul-şef al unela dintre cele mai influente reviste franceze despre istorie?

— Port istoriei un foarte mare respect. După părerea mea, ea adaugă o dimensiune suplimentară şi necesară actualităţii, deci prezentului — dimensiunea trecutului. O dimensiune care conferă adîncime, care ne ajută la înţelegerea fenomenelor contemporane şi care ne oferă puncte de sprijin în experienţa colectivă a fiecăruia dintre popoarele noastre şi a omenirii în general.

— Prin urmare aşa se explică atenţia pe care l'Express **o acordă acestei discipline?**

— Da. Deşi, ţin să precizez, nu este numai punctul meu de vedere. La fel gîndesc şi ceilalţi membri ai redacţiei, începînd chiar cu directorul ei, Jean-François Revel, şi cu preşedintele colegiului de redacţie, Raymond Aron. Din păcate, economia revistei şi foarte numeroasele domenii de viaţă pe care trebuie să le abordeze nu-i lasă suficient spaţiu pentru muza Clio.

— Totuşi întîlnim numeroase recenzii ale cărţilor de istorie, unele dintre ele — mai ales cele semnate de Max Gallo, el însuşi un cunoscut is-

toric — adevărate articole pe teme de specialitate.

— Într-adevăr, intră în deprinderile noastre să nu-i lăsăm pe cititori să ignore nici o lucrare valoroasă de istorie care apare în Franța. Iar ultima parte a fiecărui număr, cea consacrată documentelor, constituie foarte adesea prilejul unor veritabile evocări istorice. Dealtfel cred cu întreaga convingere că presa scrisă nu este cîtuși de puțin amenințată de televiziune și are în continuare tot viitorul în față.

— Nu vedeți, așadar, nici o incompatibilitate între gazetărie și istorie?

— Nici una. Cu mențiunea că, după părerea mea, jurnalistica este o artă, istoriografia o știință. O știință cu care am, ca să spun așa, și legături de familie, întrucît propriul meu fiu, Emmanuel, i s-a consacrat cu pasiune. Cît despre rolul ei în educarea tineretului, el nu poate fi niciodată îndeajuns subliniat.

— De la acest moment încolo, discuția a luat o nouă întorsătură. Prea gazetar pentru a mai răbda să răspundă unor întrebări, Olivier Todd a început să le pună el, pe ale lui: de cînd apare Magazin istoric, **ce căutare are în rîndurile publicului cititor, care sînt preocupările de bază ale redacției, cine ne sînt colaboratorii... Acestui contrainterviu i-au pus capăt solicitările altora dintre cei care îl ascultaseră pe conferențiar. Din răspunsurile pe care a apucat totuși să le capete, Olivier Todd a tras o concluzie pe deplin justificată despre români:**

— Adevărați îndrăgostiți de istorie!

Nicolae MINEI

CEASUL ÎNALTELOR RĂSPUNDERI

(Urmare din p. 29)

tacte, ceea ce i-a permis, după numai cîteva luni, să se refacă complet. Puține armate se pot mîndri, în împrejurări atît de nefavorabile, de a fi opus o asemenea rezistență ca aceea a oștirii române din august 1916 pînă în ianuarie 1917.

Prima perioadă a războiului dus de România a luat astfel sfîrșit. Operațiile din august-decembrie 1916 pe frontul românesc au adus servicii mari Antantei, ajutînd-o să treacă mai ușor printr-o perioadă destul de grea și i-au facilitat o serie de succese importante. Întregul flanc stîng al armatei ruse a fost salvat prin intervenția românilor, forțele inamice care urmau să învăluie trupele lui Brusilov fiind dislocate împotriva românilor. Pe de altă parte, armatele germano-bulgare din Balcani, care intenționau să atace și să arunce în mare corpul expediționar de la Salonic, s-au întors tot împotriva României. Generalul Sarrail n-a mai avut de ce să se teamă, ba chiar a cucerit orașul Monastir. De aceea, cunoscutul istoric francez Lacour Gayet a afirmat, pe bună dreptate, că „paratrăznetul" român a atras asupra sa loviturile ce urmau să se abată asupra Aliaților atît din nord, cît și din sud. Dar aceasta n-a fost totul. În Occident, francezii au obținut — în aceeași perioadă — o serie de victorii și, în special, strălucita revanșă de la Verdun; faptul că o parte din trupele germane din aceste sectoare au fost retrase și trimise împotriva românilor a contribuit, fără îndoială, la obținerea respectivelor succese. Simultan, italienii, nepresați de inamic, au înaintat pe frontul deținut de ei; în sfîrșit, englezii au cucerit mai ușor Bagdadul. Caracterizînd aceste evenimente, presa occidentală a scris că ceea ce „făcuse Belgia în Occident, pentru puterile Antantei, România făcuse în Orient". Ziaristul englez A.G. Hales nota că „puternicul ajutor adus Marii Britanii și aliaților săi de intrarea României în război a dus la salvarea situației în care ne aflam"[1].

Reorganizarea armatei române a început în Moldova — durînd de la începutul anului pînă în primăvara 1917.

În noaptea de 24 iulie 1917, Armata 1 română a declanșat o ofensivă violentă în zona Mărăști, rupînd frontul inamic; trupele lui Mackensen s-au retras în debandadă. Lupta s-a întins în zilele următoare pe întregul front moldovenesc. Așa a început, în primele zile ale lunii august 1917, cea mai înverșunată bătălie de pe frontul oriental. Bătălia de la Mărăști-Mărășești-Oituz a fost cea mai importantă dintre cele care s-au dat în acea perioadă pe toate fronturile, iar victoria obținută nu a fost numai una românească, ci și un mare succes al întregii Antante. Subliniind faptul, publicația engleză *Westminster Gazette*, din 1 septembrie 1917, scria că victoria românească a fost „una din cele mai mari din acest război", iar generalul Scerbacev, comandantul forțelor armate rusești pe frontul românesc, o definea, într-un ordin de zi, drept „una din cele mai mari bătălii ale întregului război". Referindu-se la pierderile germane, ziarul englez *Halifax Evening Courier* considera că acestea „nu pot fi comparate decît cu cele de la Verdun".

[1] Iată, de asemenea, ce scria publicația engleză *Field*, la 17 noiembrie 1917: „Este neîndoios că, atunci cînd, anul trecut, România a azvîrlit armata sa în balanța războiului, în deplină cunoștință de pericolele ce o așteptau, a salvat întreaga situație a Aliaților".

ORIGINALITATEA SOCIOLOGIEI LUI GHEREA ÎN LUMINA UNEI CORESPONDENŢE INEDITE

Z. ORNEA

Prin bunăvoinţa prof. Henri H. Stahl ne-au parvenit relativ recent patru scrisori schimbate în anii 1924-1925 între Şerban Voinea şi doi lideri ai Internaţionalei Socialiste, avînd ca obiect de discuţie opera şi personalitatea lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. Şerban Voinea, pe numele său originar Gaston Boeuve (1893-1972), s-a aflat de prin 1922 în Franţa pentru desăvîrşirea studiilor.

Şerban Voinea a crescut de tînăr în preajma lui Gherea, căruia îi datora iniţierea în sociologia marxistă. În 1924 a scris, după cum se va vedea, un studiu pentru revista socialistă germană Kampf, preludiu pentru altele care să evidenţieze originalitatea gîndirii sociologiste gheriste. Interlocutorii săi sînt Karl Kautsky (1854-1938) şi R. Abramovitz.

Înaintea oricărui comentariu, să reproducem textele în traducere românească (originalele sînt în germană). Dar, mai întîi, două precizări absolut necesare. Scrisorile lui Kautsky şi Abramovitz reprezintă forma lor definitivă, aşa cum a primit-o destinatarul român. Cele ale lui Şerban Voinea — tot în limba germană — sînt doar ciorne-concept, găsite în arhiva sa (aşa se explică unele corecturi pe text şi puţinele note de subsol). Nu credem însă că textul definitiv expediat de Voinea interlocutorilor săi a diferit de acesta pe care îl reproducem.

Să citim deci mai întîi textele:

6 II. 924

Viena, XVIII, str. Haizinger, 47

Dragă tovarăşe Voinea,

În ultimele săptămîni am avut foarte mult de lucru şi abia astăzi am ajuns să vă scriu. Am citit articolul dv. şi îl găsesc foarte important. După ce l-am citit, am întrebat redacţia Kampfului de ce nu a acceptat articolul. Rezultă că s-a ivit din nou o mare neînţelegere. În fond, nu au vrut să respingă articolul, dar l-au găsit depăşit în măsura în care nu conţine nimic despre Rusia şi învăţămintele ruse. Desigur, nu putea să conţină, deoarece era vorba despre operele lui Gherea, care au fost elaborate înainte de revoluţie [rusă].

Acum redacţia este gata să publice articolul şi mă bucur foarte mult că, în sfîrşit, publicul socialist german va face cunoştinţă cu scrierile acestui Dobrogeanu-Gherea, care dă aşa de mult de gîndit, cu prietenul meu atît de înzestrat, a cărui dispariţie mi-a provocat o atît de mare durere şi care, în afara României, din păcate, este mult prea puţin cunoscut.

Şi eu cred că articolul ar cîştiga foarte mult dacă, la nota 2 din subsol, unde îl amintiţi pe scurt, aţi scrie mai mult despre personalitatea lui Gherea. Menţiunea existentă acolo, în forma actuală, nu este suficientă. Ar trebui totodată să indicaţi cînd au apărut scrierile lui Gherea folosite de dv. şi cînd a murit el. Prin asta reproşul că revoluţia rusă nu a fost tratată de Gherea ar deveni neîntemeiat. Masa cititorilor germani nu ştie sau a uitat că Gherea nu se mai află printre cei vii.

În ceea ce priveşte observaţiile dv. în legătură cu Introducerea lui Marx la critica economiei politice, *cred că nu pot fi înţelese greşit cînd spuneţi că teza lui de bază vine în contradicţie cu evoluţia României. Marx vorbeşte aici despre societatea burgheză în general, care cuprinde mult mai mult decît Europa şi nu despre faptul că, în fiecare stat, ar trebui să existe aceleaşi condiţii economice pentru determinarea anumitor efecte. Este just din punct de vedere marxist doar atît, că rolul conducător în procesul de evoluţie le revine ţărilor avansate din punct de vedere economic. Ţările înapoiate pot sări peste unele stadii, dar numai după ce aceste stadii au fost parcurse de alţii, de la care cele înapoiate învaţă. Societatea, ca întreg, nu poate sări nici o etapă a procesului de evoluţie. Şi chiar salturile parcurse de ţările respective, din cauza caracterului lor înapoiat, sînt posibile numai în anumite limite.*

Vă trimit înapoi corecturile, poate mai adăugaţi cîteva rînduri despre Dobrogeanu. Mi-am permis cîteva corecturi cu creionul. Poate le acceptaţi.

Cu cele mai bune salutări, al dv. K. Kautsky

Şerban Voinea către Karl Kautsky

Mult stimate tovarăşe,

Am primit scrisoarea dumneavoastră şi vă mulţumesc foarte mult pentru eforturile pe care le-aţi făcut. Din cîte mi-a transmis tovarăşul Kunfy, articolul ar putea să apară în numărul din decembrie sau ianuarie al Kampfului.

Din păcate, despre personalitatea lui Gherea nu am putut aduce mai mult, deoarece la Paris îmi lipsesc toate datele necesare pentru asta. Sper ca mai tîrziu să pot realiza o veche dorinţă a lui Gherea, şi anume să pot edita în limba germană sau franceză teoria lui despre evoluţia ţărilor înapoiate. Cu acest prilej mă gîndesc să scriu despre biografia lui şi despre contribuţiile lui teoretice. Această sarcină este însă, din două motive, grea. În primul rînd, pentru că Gherea niciodată nu a strîns la un loc teoria lui, ci a răspîndit-o ocazional în diferite scrieri, astfel că va fi sarcina editorului să facă din asta un tot unitar. Pe de altă parte, problema pe care o tratează Gherea a fost supusă contestărilor din partea criticii burgheze, după moartea lui Gherea, astfel că o simplă expunere la un loc a teoriei lui care nu ar lua în considerare problemele ridicate ulterior, nu este posibilă. Dar acum lucrez la reexaminarea părţilor (contestate) şi cred că aş putea sluji cel mai bine memoriei lui Gherea dacă voi dezvolta în acest fel, în spiritul lui, întreaga problemă. În articolul pentru Kampf *am încercat să arăt pe scurt cum este aplicabilă teoria lui Gherea despre trecerea la socialism, deşi el a analizat numai trecerea la capitalism. Pot să-mi permit cu atît mai mult să consider că abordez problemele în spiritul lui, cu cît, scurt timp înainte de moartea lui, i-am expus ideile de bază, iar el le-a aprobat.*

Kunfy a vrut să introducă în articol cîte ceva despre revoluţia rusă. Eu nu am fost de acord, fără a cunoaşte în prealabil propoziţiunile; pe de o parte, nu vreau să accept nimic străin, pe care cititorul l-ar putea considera ca provenind de la Gherea, pe de altă parte, nu voiam să accept ceva care ar fi putut furniza argumente criticilor bolşevici sau burghezi. Dacă sînt necesare unele intervenţii sau completări, acestea, desigur, vor fi făcute în mod vizibil din partea redacţiei.

Explicaţiile dumneavoastră despre evoluţia ţărilor înapoiate sînt în concordanţă cu ideile de bază ale lui Gherea şi m-a bucurat în mod cu totul deosebit să aflu părerea dumneavoastră despre această problemă atît de importantă pentru România. Sper că evoluţia României, aşa cum este schiţată în articol, nu va apărea cititorilor Kampfului *ca o contradicţie cu marxismul, ci ca o latură deosebită a acestei învăţături.*

Vă mulţumesc încă o dată pentru efortul pe care l-aţi luat asupra dumneavoastră, precum şi pentru corecturile dv. şi rămîn, cu salut soc[ialist], al dv.

Ş.V.

Berlin, 27 octombrie 1925

Paris, Domnului Gaston Boeuve

Stimate tovarăşe,

Într-adevăr, am primit scrisoarea dumneavoastră din 16, dar nu şi numerele revistei Kampf *care le anunţaţi în ea, din acest motiv nu mă pot pronunţa asupra miezului chestiunii. Dar atît pot înţelege lucrurile pe baza succintelor dumneavoastră referiri, socot că criticii lui Dobrogeanu*

sînt într-o totală eroare atunci cînd îi reproşează că el şi-ar fi împrumutat teoriile despre evoluţia
litică a României de la marxiştii ruşi. Din cîte cunosc eu, nici unul din „bătrînii" noştri, nici
hanov şi nici Axelrod, nu au scris vreodată ceva despre România (Axelrod, pe care l-am chestio
în mod special asupra acestui lucru, mi-a confirmat). Generaţia mai tînără (Struve[1], Lenin, Mar
Potressov, Dan ş.a.) nici nu intră în discuţie, întrucît este vorba despre lucruri, după cum spun
de acum 40 de ani. Cu atît mai mult, cu cît nici dintre cei tineri, din cîte ştiu, nimeni nu a sc
vreun articol temeinic despre România.

Despre teoria în discuţie, ca atare, nu vreau să spun deocamdată nimic, pentru că aş dori
aştept Kampful. *Mi se pare cam prea simplificată. Chestiunea cu teama de Rusia nu mi se pare foa*
evidentă, deoarece şi Bulgaria, care s-a aflat sub protectorat rusesc, a dobîndit de asemenea institu
liberale, şi aceasta de la însuşi ţarul rus, care în propria sa ţară a respins categoric orice fel de liber
lism în legătură cu constituţia de stat. Dar cum am spus, despre asta cu altă ocazie, odată mai tîrzi

Pînă atunci, cu cele mai bune salutări, R. Abramovitz

Şerban Voinea către R. Abramovitz

Stimate tovarăşe,

Chiar acum am primit scrisoarea dv. din 27, luna aceasta[2], *şi văd că vienezii au omis să vă trimită numărul respectiv din revista* Kampf.

Voi scrie din nou administraţiei şi sper că de data aceasta o să vi-l expedieze.

Observ totuşi din răspunsul dv. că eu în scrisoarea mea nu m-am exprimat suficient de clar. Nu era vorba de a fi dornic de a afla dacă marxiştii ruşi au scris despre România. *Dacă ei ar fi făcut acest lucru, nu aş fi avut motiv să consider că nu ar fi fost ei primii care să fi vorbit despre evoluţia specială parcursă de România.*

Criticii noştri consideră că ei au făcut acest lucru pentru Rusia şi că Gherea s-ar fi inspirat din literatura despre Rusia. Iată de ce mie mi se pare că această afirmaţie nu este valabilă. Rusia ca atare era lipsită de instituţii liberale, de aceea socot că nici Plehanov, nici Axelrod nu şi-au pus problema cum anume se explică introducerea instituţiilor liberale într-o ţară înapoiată, unde lipseau atît condiţiile economice, cît şi clasele care ar fi putut impune acest lucru.

De fapt este vorba de a şti dacă în general marxiştii ruşi au încercat să explice posibilitatea introducerii instituţiilor liberale într-o ţară în care lipsesc condiţiile necesare. Întrucît o astfel de întrebare nu se putea pune pentru Rusia, care a trăit sub regim ţarist, accept că Gherea în explicaţiile sale cu privire la procesul românesc nu le-a putut afla în Rusia şi nu s-a putut mulţumi să le adopte României.

Poate că următoarele detalii vă pot ajuta în formarea unei viziuni mai clare asupra lucrurilor: Gherea a polemizat cu partidul ţărănist român şi l-a acuzat pe teoreticianul lor de frunte (C. Stere, care, ca emigrant basarabean, a trăit în Rusia) că şi-a împrumutat teoriile de la narodnici şi le-a introdus în România, deşi lipseau condiţiile care le-au făcut plauzibile în ţara lor de baştină. Acesta nu a ştiut să răspundă ceva mai bun decît că Gherea însuşi nu a făcut altceva decît că şi-a împrumutat teoriile de la adversarii narodnicilor. De atunci a intrat în uz repetarea de fiecare dată a acestei argumentări. Dar ea este falsă.

Bineînţeles, în problema dacă România va trebui să parcurgă drumul dezvoltării capitaliste, Gherea, Racovski s-au bazat pe faimoasa polemică rusească şi i-au preluat argumentele. Dar nu în asta constă problema. Pentru că în afară de perspectivele dezvoltării viitoare, în discuţie a stat şi dezvoltarea petrecută în România.

Şi în legătură cu trecutul *Gherea a arătat că noi am parcurs o evoluţie deosebită, că am apucat să asistăm la o revoluţie a suprastructurii sociale înainte de a exista în ţară structura economică corespunzătoare şi că aceasta se poate explica numai prin influenţa capitalismului occidental. Aceasta a condus la faimoasa lui afirmaţie că forţa motrice a ţărilor înapoiate nu rezidă în primul rînd în propria lor structură economică şi că trebuie căutată în Europa Occidentală, care îşi impune propriile tendinţe de dezvoltare. Problema este mult prea încurcată pentru a putea fi expusă într-o scrisoare sau chiar într-un articol din* Kampf. *Din păcate, tovarăşii noştri din străinătate nu sînt în situaţia de a putea urmări îndeaproape această polemică românească.*

Din acest motiv nici nu cer să vă pronunţaţi personal în legătură cu justeţea teoriei (dacă va fi posibil voi încerca să editez mai tîrziu o broşură în limba franceză sau germană, despre această problemă). Pînă atunci însă aş dori să aflu:

Dacă marxiştii ruşi au încercat înainte de Gherea să explice introducerea de instituţii liberale într-o ţară unde lipseau premise pentru aceasta — sub influenţa capitalismului vest-european — şi din asta să deducă o lege generală de dezvoltare a ţărilor înapoiate, după care deci procesul evolutiv al acestor ţări să fie explicat prin evoluţia economică externă?

---

[1] Care în anii '90 a fost marxist şi social-democrat (nota lui R. Abramovitz).
[2] Octombrie, după cum rezultă din scrisoarea lui R. Abramovitz, *n.—Z.O.*

În ceea ce privește observația dv. cu privire la influența rusească în Bulgaria, doresc să vă spun că problema nu-mi este necunoscută. Același lucru este valabil și pentru România. Și noi am stat mult timp sub ocupația rusească și generalii ruși au făcut mult la începutul secolului trecut pentru modernizarea principatelor române (în special Kiseleff). Prima noastră constituție în sens modern, Regulamentul Organic, a fost introdusă de ruși. Pe vremea aceea s-ar fi putut spune cîte ceva despre asta, lucru pe care l-a făcut, de fapt, Marx, în primul volum al Capitalului. Mai tîrziu, lucrurile au căpătat o și mai substanțială întorsătură și oamenii de stat români, cărora le-a fost teamă de Rusia mai mult ca de orice, au văzut în ultramodernizarea României unul din cele mai bune mijloace de a se deosebi pe cît posibil de Rusia, de a-și asigura sprijinul lui Napoleon III, care chiar atunci se afla sub zodia monarhiei liberale, încercînd să-și asigure un sprijin în Occident împotriva puternicului vecin.

Oricum, problema principală rămîne prima întrebare pe care am tratat-o mai sus, la care vă rog să-mi răspundeți. Luna viitoare voi fi gata cu un material mai mare despre această problemă și v-aș fi foarte recunoscător dacă aș putea obține răspunsul dv. la timp, încă înainte de a preda materialul la tipar, ca să-l pot valorifica.

Mulțumi idu-vă încă o dată, vă rămîn îndatorat. Cu salutări socialiste, rămîn al dv. devotat,

[Șerban Voinea]

După cum se vede, acest schimb epistolar e incomplet. Ne lipsește, de pildă, conceptul primei scrisori a lui Șerban Voinea către Kautsky, la care acesta a răspuns în epistola din 6 februarie 1924. Și nici nu știm dacă fruntașul socialist german i-a mai răspuns lui Voinea. De asemenea, ne lipsește conceptul primei scrisori a lui Voinea către Abramovitz, la care acesta a răspuns la 27 octombrie 1925. Și, în sfîrșit, nu dispunem de răspunsul lui Abramovitz la interesanta și ampla scrisoare a lui Voinea pe care am reprodus-o mai sus. Nu avem informații dacă Abramovitz i-ar fi cunoscut pe autorul Neoiobăgiei. Cît privește pe Karl Kautsky, acesta nu numai că îl cunoștea pe Gherea, dar între ei se stabiliseră, de decenii, relații de amicală și afectuoasă stimă reciprocă. Se aflau și în corespondență. Prima scrisoare a lui Gherea către Kautsky, document ce nu s-a păstrat, e din decembrie 1894 (și ea semnalează mai vechi sentimente colegiale) iar ultima, recent descoperită și încă nedevenită publică, e din 9 octombrie 1919. Ni s-au păstrat și două scrisori de la Kautsky către Gherea (ele au fost publicate, dintr-o corespondență, fără îndoială mult mai bogată, dar, după cît se pare, irremediabil pierdută).

Am insistat asupra acestor numai aparente detalii complementare, pentru că și ele evidențiază cît de mare era prestigiul lui Gherea în mișcarea socialistă europeană, deși lucrările sale de căpătîi, Neoiobăgia **și** Asupra socialismului în țările înapoiate, **nu au fost traduse în limbi de circulație internațională (în ultima sa scrisoare către Kautsky, aceea din octombrie 1919, Gherea îl informează că, în sfîrșit, traducerea** Neoiobăgiei **în franceză e definitivată și îl roagă să i-o citească și să-i găsească un editor. Dar, peste cîteva luni, Gherea a murit și versiunea franceză a cărții a rămas, din nefericire, nepublicată). Opiniile lui Gherea despre aceste foarte importante chestiuni sociologice erau însă cunoscute în cercul restrîns al liderilor Internaționalei Socialiste, din referatele și intervențiile sale la congresele Internaționalei a II-a. Operele sale ar fi meritat un destin mai bun. Dacă ar fi fost traduse, ele ar fi intrat cu siguranță în bibliografia internațională a problemei, ca o însemnată contribuție originală la o dezbatere de mare interes științific și politic.**

De fapt, cum se vede și din textele corespondenței de mai sus, interesul lui Voinea era fixat tot pe această contribuție sociologică marxistă originală a lui Gherea. Și avem temei să credem (printre altele, o mărturisește și Voinea într-un paragraf al scrisorii sale către Kautsky) că și autorul Neoiobăgiei **era încredințat că, în planul teoriei sociologice marxiste, contribuția sa cea mai semnificativă se înscrie în imaginarea căii (limbajul actual al sociologiei ar utiliza conceptul de model) de evoluție specifică spre capitalism și socialism a țărilor agrare, mai puțin sau deloc**

dezvoltate industrial. Ideea este un motiv ideologico-sociologic obsesiv în opera lui Gherea, putînd fi lesne detectată peste tot, de la Ce vor socialiştii români? (1885-1886), la scrierile sale mai importante de pînă în 1910, la Neoiobăgia, la unicul dar extrem de densul studiu din 1911, Asupra socialismului în ţările înapoiate, în scrierile din 1913-1915, pînă în cele două-trei intervenţii finale din noiembrie 1919-martie 1920.

Nu e aici locul unei analize mai ample şi mai adîncite a acestei idei-forţă a operei lui Gherea. O voi întreprinde în monografia despre viaţa şi opera lui Gherea pe care tocmai o redactez. Am mărturisi însă că şi noi considerăm (la capătul unor lecturi repetate ale acestei opere şi ai unor îndelungate reflexii pe marginea ei) că ideea cardinală a operei lui Gherea trebuie căutată în această necontenită strădanie de a găsi, fundamenta şi propune un model, socotit posibil, de evoluţie a ţărilor relativ mai puţin dezvoltate.

Era atît de încredinţat de valabilitatea acestei idei, încît în Neoicbăgia şi, un an după apariţia acesteia, în amintitul studiu, i-a dat chiar forma concisă a unei legi. Să o reamintim, aşa cum e consemnată în studiul din 1911. „În ţările înaintate capitaliste, formele sociale urmează fondului social, în ţările înapoiate, fondul social e acela care urmează formelor sociale". Şi mai încolo, cu un spor de lămurire, extinzîndu-i valabilitatea şi pentru modalitatea trecerii acestor ţări spre socialism. „Această lege, de dezvoltare a societăţilor înapoiate, care prezidează la transformarea lor în ţări capitaliste, va prezida şi la transformarea lor în ţări socialiste. Cînd ţările înaintate capitaliste, care domineză epoca noastră de dezvoltare a societăţilor omeneşti, care dau conţinutul şi caracter însăşi acestei epoci, determină evoluţia omenirei şi cată să prefacă ţările rămase în urmă după chipul şi asemănarea lor, — cînd aceste societăţi se vor preface în societăţi socialiste, atunci şi societăţile înapoiate, semicapitaliste, care nu-şi vor fi dezvoltat încă toate condiţiile necesare de viaţă pentru o societate socialistă ca cele dintîi, îşi vor adopta şi ele şi li se va impune şi lor forma de organizaţie socialistă a societăţii" (subl. lui Gherea).

Fără îndoială că un asemenea raport de determinare aproape cauzală între cele două tipologii de evoluţie este excesiv şi prezintă dezavantajul de a diminua în importanţă rolul forţelor de producţie şi, în general, al forţelor sociale interne. Obiecţia aceasta a adus-o Lucreţiu Pătrăşcanu teoriei lui Gherea în cunoscuta lucrare Un veac de frămîntări sociale. Apoi, cum se ştie, din octombrie 1917 calea de evoluţie spre socialism a ţărilor mai puţin dezvoltate industrial a luat şi alte înfăţişări. Fenomenul revoluţiei socialiste din Rusia e un exemplu concludent care demonstrează că teoria lui Gherea nu e lipsită de cusururi. Dar Gherea era un marxist de o mai veche formaţie (apropiat în convingeri de K. Kautsky), pecetea secolului XIX rămînînd bine încrustată în cugetarea sa. De aceea, pentru a înţelege şi a studia punctul său de vedere, trebuie să-l plasăm în epocă şi să-l confruntăm cu altele asemănătoare.

Ne grăbim să adăugăm, de astă dată în sprijinul efortului teoretic al lui Gherea, că întreg demersul său era pozitiv în sorginte şi finalitate. Să nu ignorăm faptul, crucial în importanţă, că prin întregul său edificiu teoretic Gherea voia să demonstreze raţiunea existenţei mişcării socialiste în România şi, în general, într-o ţară fără o industrie dezvoltată. Aceasta într-o perioadă cînd, constant de la 1875 încoace, şi cu deosebire de la abandonul „generoşilor" din 1899, adversarii nu osteneau în a produce aşa-zise „argumente" potrivit cărora socialismul românesc e o plantă exotică, nefiind reflexul necesar al dezvoltării economice a ţării. Gherea are deci meritul remarcabil de a fi elaborat şi fundamentat o teoremă despre necesitatea şi justificarea socialismului nu numai în România, dar în toate ţările cu o fizionomie economico-socială asemănătoare. În aceasta constă tocmai funcţia internaţională a contribuţiei sale teoretice originale.

Nu ar trebui uitat însă punctul iniţial (mai înainte amintit) al dezvoltărilor teoretice gheriste. Efortul său teoretic în domeniul sociologiei a fost, iniţial, circumscris la imaginarea unei căi specifice de evoluţie spre capitalism a ţărilor mai puţin dezvoltate, grevate de balastul unui puternic lest de relaţii feudale (implantate la noi pe o suprastructură capitalistă, Gherea a botezat acest ansamblu dizarmonic neoiobăgie). Pe Gherea l-a preocupat mult dacă, pornind de la tezele generale marxiste, punctul său de vedere nu e un act de disidenţă reformistă sau de interpretare abuzivă. Şi-a dat destul de repede seama că opiniile sale nu se îndepărtează de la marxism. Dimpotrivă, a înţeles că, păstrîndu-se pe acest teren al sociologiei ştiinţifice, îi aduce contribuţii teoretice originale, de vreme ce se demonstra valabilitatea căii propuse de el ca eficientă şi în ţările predominant agrare.

E adevărat că, şi în acest caz, a legat procesul dezvoltării capitalismului în ţările predominant agrare de evoluţia ţărilor evoluate industrial. Dar în acest caz, eroarea (survenită mai ales din exagerarea raportului de dependenţă) nu ni se pare prea exagerată. Gherea concepea fenomenul capitalist ca un ansamblu relativ coerent, ce îşi exercită funcţiunile în toate zonele sferei sale de extensie care, cel puţin pentru spaţiul european, e internaţional. În aceste condiţii, o ţară agrară, fără pondere industrială, va resimţi influenţa ţărilor mai dezvoltate, fiind nevoită să se angreneze în circuitul internaţional al relaţiilor capitaliste.

Firește, contradicţiile inerente între aceste lumi diferite nu erau ignorate (ba chiar relevate atent), exploatarea ţărilor sărace de către cele bogate era condamnată. Dar Gherea a crezut că are dreptate (şi a avut!) să considere că aceasta e calea necesară a dinamicii dialectice în ţările agrare, că ele nu se pot menţine la nesfîrşit în stadiul eminamenţei agrare, ocolind capitalismul. La aceasta se rezumă, dealtfel, conţinutul întreg al polemicii sale cu poporanismul şi, prin extensie, cu toate teoriile agrarianiste (sau ţărăniste) din sud-estul Europei. Că diagnozele şi prognozele lui Gherea şi-au demonstrat deplina valabilitate, azi o ştim pe de-a întregul, verificînd justeţea lor teoretico-ideologică. În acest fel, teoria aceasta a lui Gherea se constituie ca o contribuţie de reală originalitate la dezvoltarea marxismului. Şi ea aparţine unui cugetător marxist din ţara noastră, este ivită din realităţile economico-sociale naţionale. E un merit preţios care nu va putea fi niciodată elogiat cum se cuvine.

Să notăm în final că ne miră insistenţa cu care îşi interoga Şerban Voinea interlocutorii, dacă teoria lui Gherea are precedent undeva în estul Europei (mai ales în Rusia). Nu avea nici un precedent şi era normal ca Voinea s-o fi ştiut. Şi aceasta nu numai pentru că nicăieri nu a existat dizarmonica antinomie dintre formă (suprastructura politică burgheză) şi fond (persistenţa în relaţiile economice a unui oneros balast feudal), fenomen datorat prea bruscatei intrări în circuitul capitalist european. Pentru că nu exista în altă parte această stare atît de stridentă, gînditorii (chiar şi cei marxişti) nu au putut cugeta despre ea. Destinul, de obicei foarte dur cu Gherea, i-a rezervat lui acest privilegiu. Şi e datoria posterităţii să-i analizeze şi să-i sublinieze ca semnificînd unul dintre cele mai importante eforturi teoretice originale ale cugetării marxiste româneşti pînă în anul 1920.

CĂRŢI SOSITE LA REDACŢIE

● PROBLEME ALE ISTORIEI PATRIEI, A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN.
Editura politică, Bucureşti, 1981, 488 pp., 20 lei: *teze şi bibliografii în sprijinul învăţămîntului politico-ideologic de partid.*

● DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA, B. ŢARA ROMÂNEASCĂ. VOL. IV.
Editura Academiei, Bucureşti, 1981, 430 pp., 32 lei: *297 documente interne din perioada 1536-1550.*

● FILE DIN ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN. VOL. VII, VIII, *(coordonator de ediţie general-maior dr.* Ilie Ceauşescu*).*
Editura militară, Bucureşti, 1980, 288 pp., 12,50 lei: 327 pp., 14 lei: *studii şi articole consacrate unor momente semnificative din trecutul oştirii române.*

● MEMORIILE SECŢIEI DE ŞTIINŢE ISTORICE. SERIA IV. TOMUL IV.
Editura Academiei, Bucureşti, 1981, 224 pp., 14 lei: *comunicările prezentate în şedinţele lunare ale secţiei de ştiinţe istorice a Academiei R.S.R. în anul 1979.*

● Eliza Campus — DIN POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI. 1913-1947.
Editura politică, Bucureşti, 1980, 636 pp., 27 lei.

● SCRISORI CĂTRE ION BIANU. VOL. V *(ediţie de* Marieta Croicu *şi* Petre Croicu*).*
Editura Minerva, Bucureşti, 1980, 516 pp., 30 lei: *corespondenţă primită între 1877 şi 1933 de fostul director al Bibliotecii Academiei.*

● AMINTIRI DESPRE IORGA. VOL. I *(antologie şi prefaţă de* Ion Popescu-Sireteanu*).*
Editura Junimea, Iaşi, 1980, 196 pp., 7,25 lei: *personalitatea marelui istoric român oglindită în 16 evocări memorialistice.*

● William Marin — KURZE GESCHICHTE DER BANATER DEUTSCHEN.
Editura Facla, Timişoara, 1980, 248 pp., 12 lei: *scurtă istorie a germanilor bănăţeni.*

● Matei I. Oroveanu — ÎNCEPUTURILE CREAŢIEI TEHNICE AERONAUTICE ROMÂNEŞTI.
Editura militară, Bucureşti, 1981, 292 pp., 15,50 lei: *pagini din istoricul ştiinţei şi tehnicii din ţara noastră între 1880 şi 1918.*

● Iacob Negruzzi — SCRIERI. VOL. I *(text ales şi stabilit, note, glosar de* Andrei Nestorescu *şi* Nicolae Mecu*).*
Editura Minerva, Bucureşti, 1981, 928 pp., 40 lei.

● *Prof. univ. dr. ing.* Nicolae Leonăchescu — INTRODUCERE ÎN ISTORIA CONSTRUCŢIILOR DIN ROMÂNIA.
Institutul de construcţii Bucureşti, 1980, 320 pp., 16,50 lei.

CINE A FOST ZILOT ROMÂNUL?

MARCEL DUMITRU CIUCĂ,
Arhivele Statului București

În urmă cu mai bine de o sută de ani (în 1874), avocatul Petre Grădișteanu menționa, într-un articol publicat în Revista contemporană, **existența unei cronici inedite ce cuprindea istoria Munteniei de la domnia lui Constantin vodă Hangerli pînă la revoluția lui Tudor Vladimirescu. În 1882 și 1883, Bogdan Petriceicu-Hasdeu publica această cronică în revista** Columna lui Traian, **iar anul următor și în extras, cu care prilej arăta că „cine au fost autorul nu se știe, căci Zilot Românul este învederat un pseudonim, care însemnează «Românul zelos »".**

În imagine: marele incendiu din 1847 care a mistuit o bună parte a Bucureștilor acelei vremi, inclusiv casa cronicarului *Zilot Românul*. A dispărut, astfel și portretul ce ne-ar fi îngăduit să-l cunoaștem chipul.

Scrisă la puțini ani după marea ridicare la luptă a lui Tudor, o altă cronică a lui, intitulată Jalnica cîntare a lui Zilot, **dovedea că autorul ei a cunoscut bine evenimentele din 1821, chiar dacă nu a înțeles sensurile lor adînci. Zilot a rămas în istoriografie drept un iscusit portretist al domnului Tudor, căruia i-a recunoscut deosebitele calități: „Căci s-au întîmplat de l-am cunoscut, și cu adevărat avea omul și duh firesc și vorba lui puțină, și totdeauna pă gînduri; și cînd îl frigea cărbunele ce-l avea ascuns în inimă, scăpa cîte o vorbă desperată asupra tiraniei, dar de und' să-mi plesnească în capu-m[i], că el hrănește în duhul lui aceasta ce văzum. Știia și trebile războiului, căci fusese căpetenie pandurilor în partea Craiovei, supt comandirii roșii [ruși], în răzmirița roșilor cu turcii (care s-au început la leat 1806 și**

s-au isprăvit prin pacea ce s-au încheiat la Bucureşti în ieatul 1812) şi, după vrednicia lui la treaba ostăşească, îl făcură roşii şi porucic şi-i dideseră şi cavalerilia Vladimir"[1].

Ca reprezentant ai boierimii, cronicarul nu se deciara de acord cu revoita lui Tudor. Zilot remarca totuşi că ea era efectul cruntei exploatări la care era supus poporul: „Deci acesta [Tudor], piecînd din Bucureşti... s-au dus drept la mănăstirea Tismana, în judeţul Mehedinţi, şi de acolo au ardicat cap, unind cu dînsul şi o sumă de români mehedinţeni, dînd şi în public scrisori către norodul ţării, că s-au ardicat asupra stăpînirii, ca să facă mîntuire, nemaifiind de suferit ale ei jafuri şi răotăţi [s.m. — M.D.C.]. Care auzindu-le norodul, şi adevărată fiind strigarea lui [s.m. — M.D.C.], căci săriseră stăpînitorii greci peste tot hotarul hrăpirei, pe dată s-au alăturat cu dînsul alţi mulţi, nu numai de la Mehedinţi, ci şi din celelalte părţi ale Craiovei". Bun patriot, Zilot considera domniile fanariote drept cauză a suferinţelor poporului, salutînd cu bucurie reinstaurarea domnilor pămîntene, atît în Ţara Românească, cît şi în Moldova.

Un veac de căutări

Primul editor al cronicii lui Zilot, B.P. Hasdeu, subliniind că Zilot este, neîndoielnic, un pseudonim, deducea din stilul operei că autorul ei ar fi fost oltean. În 1885, Grigore Tocilescu[2], publicînd alte scrieri ale lui Zilot, ajungea la concluzia că numele cronicarului ar fi fost Ştefan Moru. „Cercetările ce vom face mai departe poate că vor arăta că m-am înşelat", se arăta circumspect marele istoric. Într-adevăr, în martie 1890, într-o comunicare ţinută în două şedinţe succesive ale Academiei române, Grigore Tocilescu revenea asupra identităţii lui Zilot, afirmînd că numele său real era Ştefan Fănuţă. Nici atunci însă, nici în anul următor, cînd a editat *Jalnica cîntare a lui Zilot*, Tocilescu nu a publicat motivele care l-au determinat să facă această identificare, ceea ce a făcut ca argumentele expuse de el în şedinţa Academiei să rămînă, practic, necunoscute. Acest fapt l-a îndemnat pe N. Iorga să noteze: „S-a propus cîndva, pe baza unei anchete, numele lui Ştefan Moru, apoi, în 1890, Tocilescu, care făcuse acea încercare de identificare, reveni asupra părerii dintîi, oprindu-se, fără să putem cunoaşte motivele, asupra lui Ştefan Fănuţă... E foarte puţin probabil să ştim vreodată numele adevărat al Românului Zilot, al zelosului compatriot".

Noi încercări de identificare a cronicarului a făcut Valentin Al. Georgescu care, ocupîndu-se de una din copiile *Manualului de legi* din 1766 al lui Mihai Fotino, a descoperit că dedicaţia din fruntea acesteia, semnată „Ştefan Ioan", era, cu unele mici deosebiri, identică cu două poezii ale lui Zilot Românul. Concluzia lui Valentin Al. Georgescu a fost că Zilot s-ar fi numit Ştefan Ioan Moru. Tot Ştefan Moru (sau Mora) a presupus că-l chema pe cronicar şi profesorul ieşean N.A. Ursu. O identificare a făcut Al. Alexianu, considerînd că sub pseudonimul Zilot se ascundea T. Gh. Peşacov. Identificarea sa — publicată postum — nu ţinea seama însă nici de biografia cunoscută a lui Peşacov, nici de datele autobiografice, presărate pretutindeni în opera lui Zilot.

Efectuînd la rîndul meu cercetări în diferite fonduri arhivistice, am constatat că în manuscrisul cu nr. 5 149 de la Biblioteca Academiei R.S.R. se păstrează comunicările făcute de Tocilescu cu prilejul amintitelor şedinţe din 1890. „Am făcut anul trecut — arată marele istoric, în cuprinsul lor — cunoştinţă doamnei Natalia Fănuţă, muma d-lui major A. Fănuţă. Întrebînd-o dacă are documente vechi de familie, mi-a vorbit de soţul său, care a lăsat mai multe hîrtii într-un ghiozdan de mătase; mi-aduse ghiozdanul, d-asupra căruia citii aceste cuvinte: «La cei cu ştiinţă şi nezavistnici [neştiutori]» şi deschizînd, mare mi-a fost surprinderea cînd am recunoscut în manuscrisele şi hîrtiile din el aceeaşi mînă a lui Zilot şi cu semnătura: «Ştefan Fănuţă serdarul». Descoperirea era făcută". [Într-adevăr, cum aprecia şi Tocilescu, asemănarea celor două grafii (a lui Zilot şi a lui Ştefan Fănuţă) constituia un element important în descoperirea identităţii cronicarului. Era însă posibil ca undeva, în opera lui Zilot, să rămînă o cît de vagă precizare referitoare la numele său, ori a unei rude apropiate. Iată că şi această dovadă există!

„Eu sînt altul la vedere şi altul întru ascuns"

Într-una din scrierile lui Zilot, intitulată *Domnia a treia a lui Alexandru vodă Suţul ce i se zicea şi Dracache*, se găseşte o însemnare: „Atunci, aflîndu-mă pus şi eu de o rudă a mea, om cinstit şi cu fire bună". Cuvintele „o rudă a mea" erau scrise de-asupra rîndului, care fusese şters. Editînd manuscrisul, Grigore Tocilescu a încercat — aşa cum reiese din aparatul critic ce însoţeşte textul — să descifreze cuvintele şterse, dar n-a putut citi decît „cumnatul meu". Cine era acest cumnat i-a fost imposibil să descifreze.

Am reluat, la rîndul meu, manuscrisul lui Zilot supunîndu-l unei operaţii tehnice, anume fotografierea la raze infraroşii. Sub ştersătură a putut fi citit cu destulă uşurinţă numele Fota[che] Prisiceanu. Aşadar, Zilot avea un cumnat, al cărui nume era Fotache Prisiceanu! Desigur, numele adevărat al cronicarului tot nu ne era dezvăluit, dar acum cercetările puteau fi continuate în arhivă, de astă dată urmărind menţionarea în documente a acestui Fotache Prisiceanu. Şi, iată, într-un document din 10 mai

---

[1] Ordinul Vladimir — înaltă distincţie rusă acordată pentru fapte de bravură.

[2] *Magazin istoric*, nr. 6/1980.

1837, pasajul care oferă cheia identificării lui Zilot. „Viind soru-mea — se spune în document —, dumneaei Zmaranda Prisiceanca, soţia răsposatului Fotache Prisiceanul biv căpitan za lefecii...“ Documentul este semnat de „Ştefan serdar“, împreună cu doi martori. Aşadar, cumnatul lui Fotache Prisiceanu se numea Ştefan serdarul, cel care în scrierile cronicăreşti se autointitula Zilot Românul. Or, Ştefan Ioan Fănuţă era serdar încă din 1827. Identitatea este probată nu numai de această înrudire, ci şi de grafia foarte asemănătoare cu unele scrieri aparţinînd lui Zilot.

Odată identificarea făcută, să reconstituim pe baza informaţiilor furnizate de documentele de arhivă datele biografice ale lui Ştefan Ioan Fănuţă şi să vedem în ce măsură ele coincid cu elementele autobiografice strecurate în opera lui Zilot.

Cum reiese din catagrafia oraşului Bucureşti pe anul 1838, „dumnealui Fănuţă“ avea, la acea dată, 50 ani. Cifra este în perfectă concordanţă cu cea dintr-o poezie datată de cronicar cu 5 mai 1840, în care Zilot consemna că la acea dată împlinise 52 ani şi 6 luni. Se născuse, aşadar, prin 1787-1788.

La 15 ani, Ştefan Ioan Fănuţă a intrat în slujbă la clucerul Ştefan Conduratu, un cunoscut jurist al vremii. În 1811, se afla tot în serviciul acestuia, la acea dată terminînd de copiat *Manualul de Legi*, pe care l-a dedicat, stăpînului său.

Trei ani mai tîrziu, Ştefan Fănuţă ieşise din slujba lui Conduratu; era cunoscut sub numele „Ştefănică logofătul“ şi căpătase probabil o dregătorie ce îi aducea oarecare venituri, de vreme ce îl împrumutase pe un anume Gheorghe Săvescu cu 1 000 lei. În anul 1815 apare în documente ca pitar, iar în 1817 cînd cumnatul său îl ruga să-i cumpere o slujbă, era deja medelnicer.

În anul 1821, puţin înainte de 15 mai, Ştefan Fănuţă, de teama intrării turcilor în Bucureşti, s-a refugiat în Transilvania, aşezîndu-se, împreună cu un băiat al său şi cu doi servitori, în satul Turcheş. Faptul că în Transilvania l-a însoţit numai băiatul demonstrează că la acea dată era văduv. În iunie 1828, băiatul i-a murit, fapt ce reiese dintr-o poezie inedită a lui Zilot: *La mormîntul unui născut fiu al meu, Costandin, stihuri ca despre partea lui. 1828 iuniu*

Reîntors în ţară în toamna anului 1822, Fănuţă avansa treptat şi pe treptele ierarhice ale boierimii. Medelnicer la 1821, el era în 1825 epitrop la Departamentul Obştirilor (Cutia Milelor), funcţie pe care o împărţea cu Răducanu Trestianu. La 23 septembrie 1827, domnul Ţării Româneşti, Grigore Dimitrie Ghica l-a făcut serdar, iar cîţiva ani mai tîrziu a intrat în categoria boierilor înalţi, căci semna „biv vel serdar“. Înainte de 1831, s-a căsătorit a doua oară, dar soţia, Hrisi, i-a murit după numai trei ani de căsnicie.

După 1831, Ştefan Fănuţă a făcut parte din primul Sfat orăşenesc ales în Bucureşti şi a fost preşedinte al Tribunalului Poliţienesc Bucureşti. În septembrie 1836, din pricină că nu s-a supus prevederii Regulamentului Organic de a jura pe *Evanghelie* că va păzi dreptatea, ca slujbaş al ţării, a fost îndepărtat din slujbă, fapt ce l-a afectat foarte mult.

Din catagrafia pe anul 1838 reiese că la acea dată era căsătorit cu Natalia Fănuţă — probabil de mai mulţi ani, căci la acea dată avea un băiat, Iancu, de 2 ani şi o fată, Safta, de 5 ani. La 3 septembrie 1843 i s-a născut al treilea copil, Athanasie, ajuns maior, comandant al Divizionului de jandarmi Bucureşti şi mare meloman (o vreme a luat în concesie Opera din Bucureşti). Ştefan Ioan Fănuţă a murit în 1853, fiind îngropat la 13 noiembrie, la biserica Negustori din mahalaua Vergului, unde locuise pînă la marele incendiu ce mistuise Bucureştii în 1847, cînd i-a ars casa, şi odată cu ea şi portretul ce ne-ar fi dezvăluit chipul cronicarului.

Aceasta este, succint, biografia lui Ştefan Ioan Fănuţă, cunoscut din scrieri sub numele de Zilot, cel care mărturisea într-un vers inedit: „Eu sînt altul la vedere şi altul întru ascuns“.

PRIETENIE, CĂLDURĂ, SOLICITUDINE

(Urmare din p. 33)

Pe 17 august, la Palatul Republicii, a avut loc ultima reuniune plenară, condusă de profesorul Mihnea Gheorghiu. Au prezentat mesaje fostul preşedinte al CISI, Karl Erdmann, fostul secretar general, Michel François, noul preşedinte ales, Alexander Gieysztor, iar istoricul român Virgil Cândea a susţinut o conferinţă despre poporul român în contextul istoriei universale. În circa 30 minute, ni s-a prezentat, în limba franceză, cronica luptei poporului român pentru idealul de libertate şi independenţă.

Am înţeles astfel rolul şi locul ţărilor mici, forţa de care dau ele dovadă. În acest sens, mă gîndesc şi la două articole apărute în revista japoneză de studii istorice, cu prilejul aniversării, în 1977, a centenarului independenţei de stat a României: *Conştiinţa istorică a poporului român şi formarea naţiunii române*, de Fl. Constantiniu, şi *Dobîndirea independenţei în 1877*, de D. Berindei. Ele au dat Japoniei o perspectivă asupra rolului jucat de poporul român în războiul ruso-româno-turc.

Revenind la al XV-lea Congres, una dintre concluziile la care am ajuns priveşte rolul jucat de cunoaşterea limbilor străine în apropierea dintre cercetătorii din diferite ţări, problemă care pe noi, japonezii, ne afectează foarte mult. În al doilea rînd, aş spune că noi ştim foarte puţin despre istoria Europei de Sud şi Sud-Est, de aceea mă gîndesc că ar fi bine ca, pe viitor, asociaţia japoneză de studii istorice să-şi propună şi să realizeze un program mult mai cuprinzător în această direcţie. Am în vedere o înviorare, un nou impuls dat cercetărilor în domeniul în discuţie.

Cît priveşte România, gazda acestui congres, trebuie să remarc prietenia, căldura, solicitudinea cu care am fost înconjuraţi, atît în sălile reuniunii, cît şi în afara lor.

În româneşte de
Emilian STANCU

AȘA VA PLACE ISTORIA ?

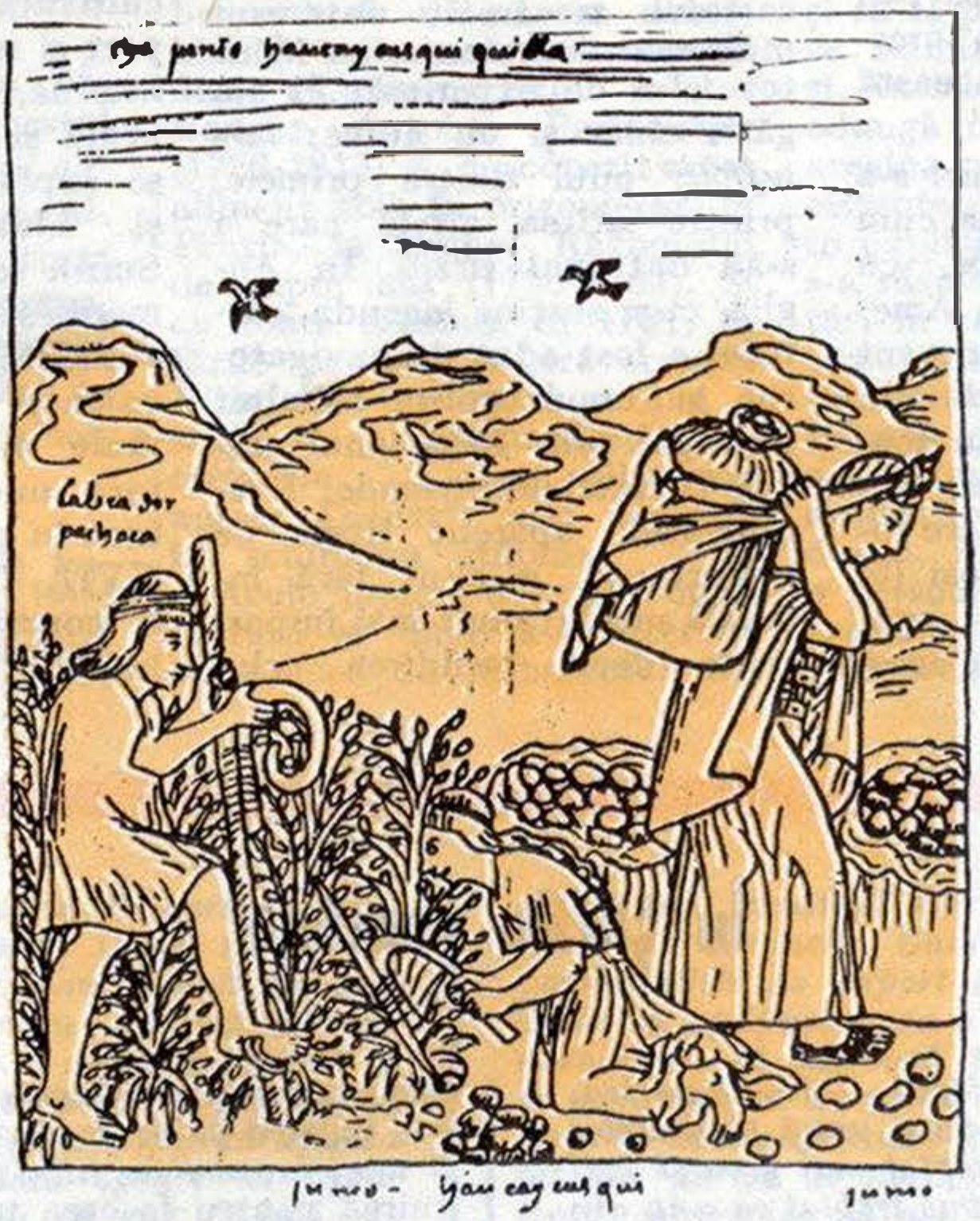

DRUMUL CARTOFULUI

FERNAND BRAUDEL

Continuăm serialul început în nr. 3/1981 al revistei noastre cu odiseea de-a lungul secolelor a unei plante de bază din alimentaţia omului modern: cartoful.

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

Mai important decit Invincibila Armada

Prezenţa cartofului a fost semnalată încă din mileniul 2 î.e.n, în Anzi, la înălţimi la care porumbul nu rezistă. În aceste zone, el a reprezentat singura resursă, conservîndu-se de obicei prin uscare, pentru a se păstra cît mai mult.

Răspîndirea cartofului în Lumea Veche a fost un proces tot atît de lent, dacă nu chiar mai lent, ca şi al porumbului. Spre deosebire însă de porumb, cartoful nu a fost unanim acceptat, China, Japonia şi ţările musulmane rămînînd total refractare la noua cultură. Ea a avut succes doar în America şi, mai ales, în Europa, unde a produs o adevărată revoluţie.

Economistul german Wilhelm Roscher (1817-1894) susţine chiar — exagerînd fără îndoială — că noua cultură ar fi fost unica explicaţie a exploziei demografice înregistrate la acea epocă în Europa. În realitate, cartoful poate fi considerat cel mult una dintre cauze, Europa cunoscînd o creştere evidentă a natalităţii cu mult înainte de introducerea culturii acestei plante. În 1764, un consilier al regelui Poloniei declara: „Ar fi bine dacă am introduce [în ţara noastră] cultura cartofului, care la noi este aproape

necunoscută". În 1764, numai coloniștii germani cultivau cartofi în împrejurimile Petersburgului. Or, în Rusia, în Polonia și în celelalte țări din Europa, populația crescuse cu mult înainte de această dată.

Răspîndirea noii culturi s-a realizat foarte încet, așa cum s-a întîmplat, de fapt, cu toate culturile aduse din America. Deși spaniolii au cunoscut cartoful în Peru, încă din 1539, și deși cei care s-au ocupat de aprovizionarea cu cartofi uscați a indienilor care lucrau în minele din Potosi (în Bolivia) erau negustori spanioli, totuși descoperirea acestei noi plante alimentare nu a avut consecințe imediate în Peninsula Iberică. În Italia însă, mai receptivă din cauza populației mai numeroase, cartoful a trezit interesul mult mai devreme; s-au făcut tot felul de experiențe, i s-a găsit chiar și un nume: *tartuffoli*, unul dintre primele, printre atîtea altele care i s-au dat mai tîrziu. În Anglia, cum susține legenda, cartoful a fost adus de navigatorul și omul politic Walter Raleigh, prin 1588, anul creării Invincibilei Armade. Evenimentul, aparent lipsit de importanță, a avut fără îndoială urmări mult mai importante decît întîlnirea celor două flote dușmane în apele Mării Mînecii și Mării Nordului.

Și, deși inițial planta a fost cultivată mai ales pentru export și mai puțin pentru piața internă, ea s-a impus pînă la urmă și în această țară. Așa se explică de ce economistul și filozoful englez Adam Smith se plîngea de disprețul manifestat de englezi față de alimentul menționat, a cărui valoare dietetică fusese de mult verificată în Irlanda, țară unde cartoful a ajuns încă în prima jumătate a sec. XVII. Consumat cu lactate, a constituit în sec. XVIII hrana aproape exclusivă a oa-

În țările române

Originar — cum am văzut — din America, cartoful a găsit în Europa o nouă și deosebit de primitoare patrie. Acceptat mai greu și mai mult de nevoie, el s-a impus treptat ca una din principalele culturi alimentare. Potrivit datelor cuprinse într-o monografie consacrată acestei plante, apărută sub redacția dr. doc. Ecaterina Constantinescu, terenurile ocupate cu cultura cartofului pe continentul european reprezintă 70 la sută din suprafața totală destinată pe glob acestei plante.

În țările române, cultura cartofului a început să fie mai binecunoscută spre sfîrșitul veacului XVIII și începutul celui următor, poate chiar mai devreme, mai întîi în Transilvania, unde a venit din Austria și Ungaria sau — cum susțin unii specialiști, care iau drept argument numele plantei, inclusiv denumirile pe care cartoful le are în diferite părți ale țării noastre — din Germania. În 1814, Transilvania a traversat un an de foamete, ceea ce a avut drept efect și diminuarea simțitoare a efectivelor de animale. Pentru a face față crizei, guvernatorul Transilvaniei a întreprins o acțiune susținută în sprijinul cultivării cartofului, îndeosebi în cuiburi, operație care se poate executa fără animale de muncă. Cultivarea acestei plante a luat astfel avînt, îndeosebi în județele Brașov, Covasna și Ciuc.

Din Transilvania, cartoful a trecut în celelalte două țări române. În Moldova a început să se cultive pe scară tot mai largă, în timpul domniei lui Scarlat Callimachi (1812-1819), însuși domnitorul îngrijindu-se de această extindere. Pentru a îndruma pe țărani în legătură cu metodele cerute de noua cultură, au fost trimiși la sate oameni pricepuți. Domnitorul s-a îngrijit și de traducerea din limba greacă a unei broșuri cu titlul Învățătura sau povățuirea pentru facerea pîinii din cartofle, *care a fost tipărită la Iași, în 1818.*

În Muntenia, cartoful a început să fie cunoscut în timpul domniei lui Ioan Caragea (1812-1818). Într-o cronică consacrată acestei domnii se vorbește despre vînzarea de cartofi în piețele Bucureștilor, ca și de cultivarea lor în grădinile din jurul Capitalei.

Odată introdusă în cultură, noua plantă alimentară a început să fie apreciată din ce în ce mai mult, ocupînd, în diferite zone ale țării, suprafețe tot mai întinse. În unele părți s-a trecut la cultivarea în intercalare cu porumbul, rezultatele obținute dovedind că aceste două plante fac, cum se spune, casă bună.

Și fiindcă am amintit de porumb — al cărui drum la scară mondială l-am urmărit în numărul trecut al revistei, prin intermediul unui fragment reprodus tot din lucrarea istoricului francez F. Braudel — să ne oprim asupra cîtorva date care profilează și traiectoria acestei plante — porumbul — în țările române.

Specialiștii consideră că porumbul a fost introdus în agricultura românească în veacul XVII. În lucrarea Cultura porumbului, *de prof. dr. ing. T. Mureșan, dr. doc. Gh. Sipoș, dr. ing. Fl. Paulian și dr. ing. I. Moga, este indicată ca perioadă de început a culturii porumbului în Moldova domnia lui Constantin Duca (1693-1695). Afirmația se bazează pe o cronică scrisă de Nicolae Costin și reprodusă în* Letopisețele *lui Mihail Kogăl-*

menilor din popor. Cu tot succesul răsunător de la început, acest mod abuziv de alimentaţie a sfîrşit prin a provoca o adevărată catastrofă[1].

În Franţa, cartoful a pătruns mai tîrziu decît în restul Europei; au făcut totuşi excepţie regiunile Dauphiné, Alsacia — unde s-a cultivat încă din 1660 — şi Lorena, unde a început să se planteze cam prin 1680 şi unde, în 1787, a devenit hrana principală a ţăranilor.

[1] Este vorba despre marea foamete a cartofului din anii 1845-1847, cînd Irlanda a trebuit să devină consumatoare de porumb (*Magazin istoric*, nr. 5/1981).

Plugul în locul sapei

În schimb, în Elveţia, Suedia şi Germania, cartoful s-a bucurat de un succes deosebit. Nu trebuie să ne surprindă deci că farmacistul militar francez Antoine Parmentier (1737-1813) a descoperit acest aliment abia în prizonierat, în Prusia, în timpul Războiului de şapte ani (1756-1763). Şi cu toate acestea, în 1781, în ţările pe care le traversează Elba, nici un valet şi nici o slugă nu acceptau să mănînce *tartoffeln*," „Lieber gehn sie ausser Dienst", mai degrabă îşi schimbau stăpînul.

Acolo unde s-a extins noua cultură şi unde s-a încercat să se facă din tuberculul miraculos un concurent al pîinii, s-au înregistrat, de fapt, serioase rezistenţe. S-a spus că folosirea cartofului în alimentaţie propagă lepra; s-a spus şi că el produce balonări, ceea ce admite, dealtfel, în 1765 şi Enciclopedia franceză, care adaugă însă: „Dar ce înseamnă acestea pentru organismele rezistente ale ţăranilor?" Aşa se explică de ce noua cultură s-a răspîndit mai ales în acele ţări în care a fost impusă de situaţii mai mult sau mai puţin dramatice. De spectrul foamei, de exemplu, aşa cum s-a întîmplat în Irlanda, unde acelaşi petic de pămînt producea, în grîu, hrană pentru o persoană iar, în cartofi, pentru două persoane. De spectrul foamei, dar mai ales de

---

niceanu. În cronica respectivă, în partea consacrată domniei lui Constantin Duca, se spune: „În zilele acestui domn... s-au scornit un obiceiu pe vite, văcăritul, de au dat toţi cîte un zlot de bou, de vacă... şi s-au mai scornit şi alt obicei cîte 2 orţi de pogon de pe popuşoiu, că acum la oameni se împuţinase boii şi sărăcimea cîtă era în ţară de-şi făcea ogoare cu sapa, prin păduri şi prin silişti pe sub păduri, de semănau popuşoii şi cu acea hrană se ţineau". Cronica respectivă menţionează în continuare că, la scurtă vreme, birul a fost desfiinţat, deoarece existenţa lui determinase reducerea suprafeţelor cultivate. Dar atît introducerea cît şi anularea birului constituie o dovadă că la acea vreme porumbul devenise o cultură importantă şi larg răspîndită în Moldova, din moment ce stăpînirea îi acorda o atît de mare atenţie.

În Ţara Românească, după opinia majorităţii specialiştilor, cultivarea porumbului a început cu aproximativ 50 ani mai devreme, răspîndirea acestei plante producîndu-se de la sud la nord, spre Moldova. Cît priveşte Transilvania, se consideră că porumbul a început să fie cultivat în anii domniei principelui Gheorghe Rákoczi I (1630-1648).

Cultura porumbului s-a răspîndit foarte repede în ţările române. Pe lîngă multiplele avantaje economice pe care le aduce această plantă, extinderea ei s-ar fi datorat, cum sublinia Nicolae Iorga, şi faptului că Poarta otomană nu pretindea (şi dealtfel nici nu i se oferea) porumb în cadrul tributului plătit de ţările române. În această situaţie, cultivatorii puteau, deci, dispune mai liber de recolta lor, inclusiv pentru a exporta unele cantităţi, chiar dacă astfel se încălca monopolul pe care otomanii îl impuseseră asupra comerţului exterior altărilor româneşti. Sînt semnificative în această privinţă unele date cuprinse în rapoartele întocmite în anul 1830 de către doi dregători moldoveni, vornicul Costache Conachi şi vistiernicul Iordache Catargiu, în legătură cu posibilităţile de export ale ţării. După ce se arăta că „păpuşoii, ca o hrană ce este a obştii norodului, să lucrează prin toate ţinuturile", se menţiona că de multe ori cînd a fost lipsă de porumb în Transilvania şi Bucovina, s-a exportat din partea de nord a Moldovei. În acelaşi timp, se preciza că astfel de vînzări nu aveau loc în fiecare an, ci la interval de patru-cinci ani, cînd în Transilvania şi Bucovina nu rodeau secara şi orzul. Dat fiind că, exceptînd anii secetoşi, consumul intern nu absorbea toată recolta, boierii şi arendaşii adunau producţia de la un an la altul, uneori cîte zece ani la rînd, făcînd mari stocuri. În Moldova, cultura porumbului atinsese deci un asemenea stadiu încît, în anii normali, recoltele depăşeau cerinţele interne, creîndu-se însemnate disponibilităţi.

Desfiinţarea, în 1829, prin Tratatul de la Adrianopole, a monopolului turcesc asupra exporturilor româneşti a stimulat cultura cerealelor, inclusiv a porumbului. Chiar în anul imediat următor, 1830, în Moldova, de exemplu, pe pămînturile moşiereşti s-a semănat cu de aproape două ori mai mult porumb în comparaţie cu anul anterior.

Dar pe ce cale au ajuns la noi primele seminţe de porumb? În această privinţă, unii specialişti consideră că ele ar fi venit din Turcia, cu care cele două ţări române aveau strînse legături economice. Alţii sînt de părere că, în toate cele trei ţări române, noua plantă a fost adusă de către veneţieni. Indiferent însă de calea prin care a venit, porumbul a fost — cum arătam şi mai înainte — bine primit, ajungînd, la scurt timp după introducerea lui, una din culturile de bază ale agriculturii româneşti.

V. B.

Farmacistul Parmentier oferă lui Ludovic XVI o rarisimă floare de... cartof

În p. 45: *incasi plantind cartofi*

primejdia unui război, care ar fi putut distruge recoltele de cereale. Țăranii prețuiesc cartoful — se menționează într-un document referitor la Alsacia — pentru că el nu este niciodată expus distrugerilor războiului. O armată poate staționa o vară întreagă pe cîmp fără să aducă pagube recoltei de toamnă. Mai mult chiar, războiul părea să stimuleze cultura cartofului. Așa s-a întîmplat în Alsacia, în cea de-a doua jumătate a sec. XVII; în Flandra, în timpul războiului dintre Franța și Liga de la Augsburg (1688-1697); în Spania, în timpul războiului de succesiune la tron (1701-1714); în sfîrșit, în Austria, în timpul războiului de succesiune (1740-1748), război ce a coincis cu criza cerealieră din 1740; în Germania, în timpul Războiului de șapte ani și, mai ales, în Bavaria, în timpul războiului de succesiune (1778-1779), cunoscut sub numele de „războiul cartofului". În sfîrșit, un ultim avantaj: în multe regiuni, recoltelor obținute din noile culturi nu li se aplica dijma.

Un autor contemporan calculează creșterea vertiginoasă a consumului de cartofi în regiunile flamande în raport direct cu micșorarea corespunzătoare a consumului de cereale. Astfel, de la 0,816 kg cereale de persoană pe zi în 1693, la 0,758 în 1710, la 0,628 în 1740 și la 0,475 în 1791. Rezultatele de mai sus subliniază raportul direct care exista între creșterea consumului de cartofi și micșorarea consumului de cereale, consumul cartofului substituindu-se în proporție de 40%, consumul de cereale în Flandra, în timp ce în Franța — ostilă în general noii culturi — consumul de cereale în sec. XVIII crește în loc să scadă.

De fapt, succesul extraordinar de care se bucură cartoful se înscrie în cadrul unei revoluții economice mai largi, în urma căreia o mare parte din legume încetează să mai fie cultivate doar în grădini, începînd să se planteze pe scară largă, pe terenuri special amenajate. Revoluția cartofului nu trece neobservată de Adam Smith: „Cartofii, napii, morcovii, varza — scrie el în 1776 —, legume care se cultivau odinioară doar cu sapa, se cultivă acum folosind plugul. O serie întreagă de produse de grădinărie devin astfel mult mai ieftine".

În românește de
Mihaela MINOIU

Dave şi stăpînii lor

DE LA PIATRA CRAIVII LA ZIMNICEA

GHEORGHE DAVID

Timp de aproape doi ani, începînd cu nr. 9/1979, revista noastră a prezentat principalele aşezări geto-dacice din epoca înfloririi statului dac centralizat şi independent din vremea lui Burebista şi Decebal. Oraşe-cetăţi, reşedinţe ale formaţiunilor tribale ori unional-tribale, ele au constituit, totodată, principalele centre economico-comerciale şi cultural-religioase dintr-o anumită zonă. În afara celor prezentate pînă acum, în Dacia antică au mai existat numeroase alte aşezări care au avut caracteristicile unei dava. Unele din acestea — Ocniţa-Buridava, Cugir-Singidava, Cîrlomăneşti etc. — au fost descrise în alte articole publicate de-a lungul anilor în paginile revistei noastre[1]. Altele prezintă trăsături analoage cu aşezările descrise pînă în momentul de faţă. O relatare exhaustivă nu ar face, în consecinţă, decît să repete o seamă de trăsături, mai ales în ceea ce priveşte dezvoltarea economică şi comercială. Prezentăm succint, în continuare, alte dave, insistînd în mod special asupra unor particularităţi sau descoperiri mai importante făcute în perimetrul în care s-au aflat.

PIATRA CRAIVII (jud. Alba)

La aproximativ 20 km nord de Alba Iulia s-a aflat una dintre cele mai importante aşezări geto-dacice, construită pe 11 terase săpate cu migală de mîna omului în terenul stîncos, la o înălţime apreciabilă — 1 083 m altitudine — adevărat cuib de vulturi, ceea ce confirmă afirmaţia istoricului latin Annaeus Florus: *Daci montibus inhaerent* (Dacii trăiesc nedespărţiţi de munţi). În vîrful masivului stîncos se văd urmele unei monumentale fortificaţii, de formă patrulateră, 67 × 36 m, cu ziduri groase de 3 m. Se văd, de asemenea, şi urmele unui sanctuar cu tamburi, de felul celor descoperite la Sarmizegetusa Regia — ceea ce arată că aici, la Piatra Craivii, se afla nu numai un centru politic şi militar, ci şi un important centru religios.

Începuturile fortificaţiei datează încă din sec. III î.e.n., cum o probează descoperirea unei monede dacice din această pericadă. În sec. II î.e.n., cetatea era înfloritoare, dezvoltarea ei accentuîndu-se în sec. I î.e.n (deci în vremea marelui rege Burebista) şi apoi în pericada următoare.

Cît priveşte rosturile politice ale aşezării, ea a fost în mod cert reşedinţa unei uniuni tribale, aceea a apulilor[2]; în antichitate, cetatea a purtat numele Apulon. Într-un text antic *Consolatio ad Liviam*, scris prin anul 20 î.e.n., exista o referire la această aşezare definită ca „dacius Apulus, cel îndepărtat de lume[e vorba, evident, „de lumea romană]".

Puternica cetate a dăinuit pînă în primii ani ai sec. II e.n., cînd, în urma războaielor dintre Traian şi Decebal, romanii învingători au impus locuitorilor părăsirea cetăţii, ale cărei ziduri au fost distruse. La scurt timp însă după aceste evenimente, mai la sud, aşezarea a renăscut sub numele latinizat Apulum, constituind unul din cele mai înfloritoare oraşe ale provinciei Dacia, capitala Daciei Apulensis, şi continuîndu-şi apoi existenţa neîntrerupt, de-a lungul secolelor şi mileniilor, pînă în zilele noastre, sub numele de Alba Iulia[3].

CĂPÎLNA (jud. Alba)

Pe „Dealul Gărgălău", cunoscut şi sub numele de „Dealul Cetăţii", pe o bună poziţie strategică, s-a înălţat o cetate dacică cu ziduri de piatră. Interiorul acesteia a fost amenajat prin nivelarea — de mîna omului — a trei terase. Pe una din acestea s-a descoperit un turn-locuinţă, de formă pătrată. Construită în vremea lui Burebista, cetatea de la Căpîlna a dăinuit pînă în epoca războaielor dacoromane, de la începutul sec. II e.n.

BREAZA (jud. Braşov)

Sub fortificaţia feudală din această localitate, atribuită — potrivit legendei — lui Negru Vodă, au fost identificate ur-

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 2/1974, 6/1975, 9/1977; 3/1976; 5/1975.

mele unei așezări dacice ce dispunea de un zid de piatră, umplut în interior cu pămînt. Pietre din acest zid au fost ulterior folosite la construirea fortificației feudale. Așezarea civilă descoperită în apropierea cetății constituie un indice că aceasta din urmă servea ca loc de refugiu în vremuri de restriște.

RÎȘNOV
(jud. Brașov)

Sub cetatea feudală au fost descoperite urmele unei întinse așezări geto-dacice (4 ha suprafață), care a fost întărită cu două valuri de pămînt și două șanțuri de apărare. Cetatea a fost construită în două etape și se număra printre cele mai puternice fortificații ale strămoșilor noștri. Edificator în acest sens este faptul că al doilea val de pămînt măsura 16 m grosime la bază, iar șanțul avea o lățime de peste 7 m și o adîncime de 3 m. Intens locuită în intervalul dintre sec. I î.e.n. și sec. II e.n., cetatea a constituit una din cele mai importante așezări din vremea lui Burebista, ea fiind poate antica localitate *Cumidava*, menționată în scrierea geografului și astronomului grec Claudius Ptolemeu.

TÎRGU OCNA
(jud. Bacău)

La confluența rîurilor Oituz și Trotuș, în apropiere de comuna Tisești, pe dealul Titeica (480 m altitudine) a fost identificată o așezare datînd din epoca de maximă înflorire a civilizației geto-dacice (sec. I î.e.n. - I e.n.). Dealul constituia doar acropola și locul de refugiu al locuitorilor în vreme de primejdie, așezarea civilă existînd și în afara limitelor fortificate. Potrivit aprecierilor unor istorici, aici s-a aflat o altă davă menționată de Ptolemeu, *Utidava*, poate reședința tribului dacic al utilor[1].

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 8/1977; 1/1981; 12/1978.

CÎNDEȘTI
(jud. Vrancea)

Construită pe o terasă a pîrîului Recea, așezarea identificată la Cîndești a avut o existență îndelungată (sec. II î.e.n.-II e.n.). Elementul principal al așezării i-a constituit acropola, în care a fost descoperit un bogat material arheologic: ceramică autohtonă și de import, unelte de fier și bronz, podoabe.

POIANA (jud. Galați)

În apropiere de comuna Nicorești, pe un platou dominant ce se ridică la aproape 300 m deasupra văii Siretului, care îi asigură o excelentă apărare naturală, a fost descoperită și apoi cercetată sistematic, între 1926 și 1951, una dintre importantele așezări dacice, cu o existență multiseculară (sec. IV î.e.n. pînă în sec. I e.n.). Cetatea a cunoscut maxima înflorire în sec. I î.e.n., în vremea regelui Burebistă, cînd apărarea naturală a așezării (oferită de rîpele adînci ce înconjură promontoriul) a fost sporită prin adăugarea unui șanț de apărare și a unui val de pămînt înalt de 3 m, deasupra căruia s-a construit o palisadă de lemn. Cercetările au scos la iveală numeroase unelte și vase lucrate în atelierele ce se aflau aici, precum și o mare cantitate de produse de import, ceea ce denotă existența unui puternic centru economic, meșteșugăresc și comercial.

Din coordonatele înscrise în *Geografia* lui Ptolemeu reiese că pe valea rîului Siret se înălțau, în antichitate, trei dave: două dintre acestea au fost identificate cu Zargidava (Brad)[2] și Tamasidava (Răcătău)[3]. Dacă aceste identificări corespund realității, este foarte probabil ca la Poiana să fi existat cea de-a treia dintre aceste cetăți — *Piroboridava*.

BARBOȘI (jud. Galați)

Pe înălțimea „Tirighina" din localitatea Barboși (actualmente integrată municipiului Galați) s-a descoperit o așezare dacică, întărită cu un puternic val de pămînt (cca. 4,5 m grosime), construită — cum o arată materialul arheologic — în sec. I î.e.n. Aici au fost depistate — fapt deosebit de important — urmele unui sanctuar cu stîlpi de lemn, asemănător celor identificate la Sarmizegetusa, Piatra Craivii și Bîtca Doamnei — (Petrodava).

TINOSU (jud. Prahova)

Pe un promontoriu ce se ridică deasupra terenului înconjurător cu cca. 20 m, la 15 km de Ploiești, s-a descoperit o așezare geto-dacică fortificată natural. Pentru desăvîrșirea acestei fortificări, omul a intervenit prin săparea unui șanț ce separa platoul promontoriului, făcîndu-l extrem de greu de cucerit. Cronologic, așezarea datează din sec. I î.e.n.-sec. I e.n. Menționarea unei localități antice *Tiason*, foarte asemănătoare ca denumire cu numele Tinosu, a determinat o parte a cercetătorilor să considere că este vorba despre această veche așezare.

ZIMNICEA
(jud. Teleorman)

În anul 335 î.e.n., înainte de a porni în marea sa campanie din Asia, Alexandru cel Mare (336-323 î.e.n.) a socotit necesar să-și asigure liniștea la frontierele nordice ale țării sale, inițiind o expediție de pedepsire împotriva tribului tracic al tribalilor. În cursul acestei expediții, regele Macedoniei a ajuns și la fluviul Istru (Dunărea), unde se găseau aliații tribalilor — geții. Cu un corp expediționar numărînd circa 5 500 oameni

(Continuare în p. 59)

BOSFOR ŞI DARDANELE

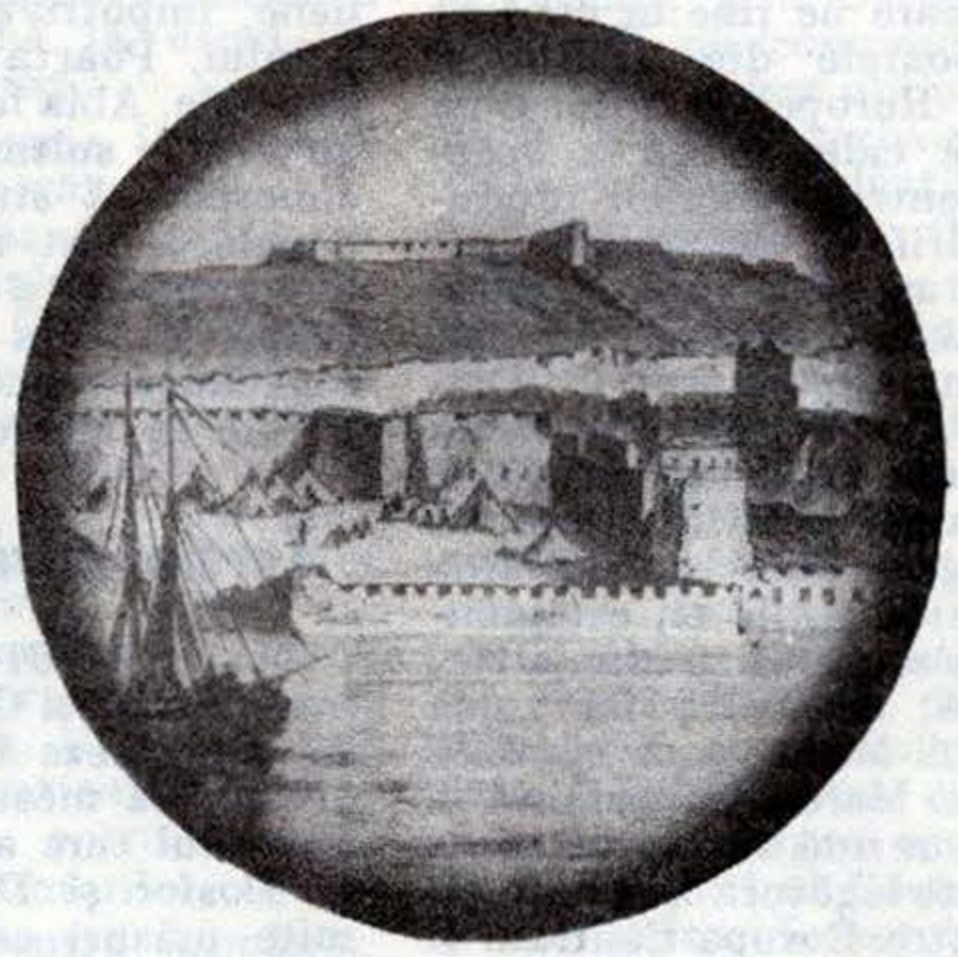

Porţi între mări

I. CÂRŢÂNĂ

Problema strîmtorilor Bosfor şi Dardanele — despre care Nicolae Titulescu spunea, în discursul ţinut la şedinţa de deschidere a Conferinţei de la Montreux (1936), că „sînt însăşi inima Turciei, dar ele sînt, în acelaşi timp, şi plămînii României" — a fost, de-a lungul timpului, de o importanţă vitală pentru ţara noastră. În paginile ce urmează, publicăm cîteva momente din istoria acestor „porţi" ale Mării Negre.

Strîmtorile Bosfor şi Dardanele constituie singura cale maritimă de legătură între o mare închisă — Marea Neagră — şi una deschisă — Marea Mediterană — particularitate care le sporeşte însemnătatea pentru statele riverane. Avînd o adîncime apreciabilă (între 50 şi 90 m), ceea ce constituie un avantaj pentru circulaţia navelor de mare tonaj, fiind înguste (de la 700 m la 7,5 km), cu ţărmurile care au un relief puternic accidentat şi cu o viteză a curentului care obligă uneori navele să navigheze în imediata apropiere a coastei, afirmaţia că strîmtorile constituie o poziţie strategică de prim rang este întru totul justificată.

Cea mai potrivită — calea apei

Remarcînd importanţa strîmtorilor pentru comerţul ţărilor riverane la Dunăre sau Marea Neagră, Karl Marx scria: „Întregul comerţ [dintre statele riverane şi cele capitaliste occidentale], în rapidă dezvoltare, depinde de încrederea care poate fi acordată puterii care stăpîneşte Bosforul şi Dardanelele, aceste chei ale Mării Negre. Cine ţine în mîinile sale aceste strîmtori poate să închidă sau să deschidă după voie accesul spre acest colţ îndepărtat al Mediteranei".

Lupta pentru stăpînirea strîmtorilor, care are o îndelungată istorie, a devenit mai acerbă în epoca modernă, odată cu creşterea puterii economice şi a tendinţelor expansioniste ale unor state, odată cu întărirea Imperiului ţarist şi a slăbirii Imperiului otoman.

Interesul manifestat de România în problema strîmtorilor are la bază serioase temeiuri. Pentru ţara noastră, Bosforul şi Dardanelele constituie singura ieşire la căile maritime inter-continentale. Din aceste motive, România a fost şi este vital interesată în menţinerea liberei navigaţii prin

strîmtori. Naturalistul Grigore Antipa, savant cu renume mondial, subliniind rolul Dunării în istoria României, scria în 1921: „De Dunăre, ca și de Carpați, se leagă întreaga viață a poporului nostru; ea este partea care ne ține în contact cu popoarele din apusul și centrul Europei și tot ea ne deschide calea largă a oceanului pentru schimbul produselor țării și ale muncii poporului cu produsele țărilor cele mai îndepărtate". La rîndul său, diplomatul C. Diamandy, în studiul *Problema strîmtorilor*, apărută în 1924, remarca, pe bună dreptate, că „dacă geograficeşte, Dunărea sfîrşeşte la gurile ei, economiceşte ea se varsă în Marea Mediterană; în Deltă își varsă apele, în Mediterana își duce navele". Marea importanță a Dunării rezidă în faptul că ea stabilește legătura cea mai directă între Europa Centrală și Orient, constituind o veritabilă axă a comerțului european.

Calea apei era cea mai potrivită pentru transportul de diverse produse românești. În anii anteriori primului război mondial, dar și în perioada interbelică, aproape 95 la sută din exportul global al țării se făcea pe calea apei. Avînd în vedere distanța mică de la Constanța la Constantinopol (300 km) și faptul că România era o țară exportatoare, mai ales de cereale și petrol, sînt explicabile străduințele depuse de țara noastră pentru a menține gurile Dunării în bune condiții de navigabilitate și pentru stabilirea unui regim de libertate deplină prin Bosfor și Dardanele. Cît de necesară era această „respirație" au dovedit-o momentele cînd strîmtorile au fost vremelnic închise. În 1911 a izbucnit războiul italo-turc, Italia ocupînd Tripolitania și Cirenaica, regiuni din nordul Africii care intră acum în componența Libiei. Pentru a preveni un atac al flotei italiene împotriva Constantinopolului, Poarta a minat Dardanelele. Abia la 16 mai 1912, guvernul sultanului a făcut cunoscut că strîmtoarea Dardanele a fost redeschisă, dar navigația nu a putut să reînceapă decît la sfîrșitul lunii, din cauza dificultăților întîmpinate la înlăturarea minelor.

Turcia intră în război

În iunie 1914, un diferend între Turcia și Grecia amenința să degenereze într-un conflict armat. Ca măsură preventivă, guvernul turc a început să ia, în Bosfor și Dardanele, anumite măsuri care lezau interesele navigației comerciale ale țărilor riverane Mării Negre. România și Rusia — ambele aflîndu-se la începutul anotimpului pentru exportul cerealelor — au hotărît să facă un demers comun pe lîngă Sublima Poartă, pentru menținerea libertății de navigație prin strîmtori. La 19 iunie 1914, reprezentanții celor două state la Constantinopol au prezentat simultan marelui vizir Said Halim o notă cu un cuprins identic, concepută în termeni amicali, dar hotărîți. Guvernul român atrăgea atenția Porții asupra „situației dificile în care s-ar găsi, în cazul cînd Turcia ar voi să ia, în strîmtori, măsuri de natură a împiedica comerțul maritim, lovind prin aceasta în interesele considerabile ale României". În răspunsul său, marele vizir dădea asigurări ministrului român că „nu întrevede nici măcar posibilitatea ca Turcia să se gîndească a lua măsuri de natură să împiedice libertatea comerțului".

Curînd după aceea a izbucnit primul război mondial. Turcia, declarîndu-se la început neutră, a crezut necesar să așeze mine în strîmtori pentru a-și garanta neutralitatea. Un canal fusese totuși lăsat liber pentru navigația comercială. La 27 septembrie 1914 însă, sub pretextul că flota engleză staționează în apropierea strîmtorilor și controlează vasele ce ies în Mediterana, guvernul turc a decis închiderea Dardanelelor. Deși Bosforul rămăsese deschis, navigația comercială era îngreunată, deoarece vasele de comerț erau oprite atît la intrarea, cît și la ieșirea lor din Bosfor. Oficialitățile române au protestat energic, la Constantinopol, contra măsurilor aplicate vaselor marinei sale. Autoritățile în cauză au dat, din nou, asigurări satisfăcătoare, dar în octombrie 1914, Turcia a intrat în război de partea Puterilor Centrale, astfel că strîmtorile au rămas închise pînă la sfîrșitul războiului, mai precis pînă la încheierea armistițiului de la Mudros (30 octombrie 1918). Ferecarea „porților" Mării Negre a avut consecințe nefaste asupra comerțului exterior maritim al țării noastre; în plus, posibilitățile de apărare ale țării s-au redus considerabil, căci ruta cea mai directă și mai ușoară de aprovizionare cu materiale de la Aliați era tăiată și, astfel, România era complet izolată de puterile occidentale ale Antantei.

Diplomație în jurul strîmtorilor

ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

În tot cursul anului 1914 avuseseră loc negocieri între Petrograd, Paris și Londra, soldate cu încheierea unor acorduri în baza cărora, în cazul unei victorii în război a Antantei, regiunea Bosfor și Dardanele urma să fie anexată de către Imperiul țarist. Deși înconjurate de cel mai strict secret, aceste înțelegeri au devenit cunoscute, pe diferite căi, la București. Ziarul *Universul*, de exemplu, a subliniat în mai multe articole faptul că trecerea strîmtorilor sub stăpînirea țarului ar avea drept consecință de-

pendența economiei românești față de Imperiul țarist. Atacînd amintitele acorduri asupra strîmtorilor intervenite între puterile Antantei, același cotidian le considera drept o încălcare a principiului „libertății mărilor". La rîndul său, *Adevărul* — unul din nenumăratele ziare ce duceau o campanie asiduă pentru intrarea cît mai grabnică a României în război, de partea Antantei, cu scopul eliberării, pe această cale, a teritoriilor aflate sub stăpînirea Austro-Ungariei — considera exclusă ipoteza trecerii Bosforului și Dardanelelor în „proprietatea exclusivă" a Imperiului țarist, tocmai datorită intereselor majore în această zonă și ale celorlalte mari puteri. Mai firesc era de presupus că, odată cu încheierea păcii, se va ajunge la o internaționalizare a strîmtorilor, anulîndu-se astfel „orice înțelegere ce ar fi putut lua naștere în timpul războiului".

Între Antantă și Puterile Centrale

Consecințele ce ar fi decurs pentru România din eventuala trecere a Bosforului și Dardanelelor în posesia Imperiului țarist au fost exploatate de cîțiva oameni politici care, contrar opiniei aproape unanim favorabilă Antantei, considerau drept oportună, pentru rezolvarea problemei strîmtorilor, vechea orientare a politicii externe românești, spre Puterile Centrale; în schimb, partizanii Antantei, vizînd desăvîrșirea unității naționale, susțineau, pe drept cuvînt, că realizarea acestui ideal nu putea fi contracarat de „chestiunea strîmtorilor".

În declarația țarului Nicolae II, din 2 noiembrie 1914, se menționa că intrarea Turciei în război, de partea Puterilor Centrale, nu a făcut decît „să precipite mersul evenimentelor fatale Porții, deschizînd calea [Rusiei] de a îndeplini, pe țărmurile Mării Negre, sarcina istorică moștenită de la înaintași". Ca replică, din inițiativa premierului elen E. Venizelos, între București, Atena și Sofia s-au angajat, la începutul anului 1915, convorbiri în legătură cu adoptarea unei poziții comune față de problema strîmtorilor. Acestea n-au dus, pînă la urmă, la nici un rezultat.

La 19 februarie 1915, șeful guvernului român, Ion I.C. Brătianu, a făcut următoarea declarație ministrului Italiei la București, Carlo Fasciotti: „Deși nu e momentul să pună în discuție o astfel de problemă, guvernul român va fi împotriva oricărei soluții care ar pune strîmtorile la cheremul unei singure mari puteri". O mărturisire asemănătoare avea să facă premierul român, șase luni mai tîrziu, și în fața ministrului plenipotențiar al Marii Britanii, susținînd că „problema strîmtorilor, de un interes vital pentru România, nu va fi ridicată înainte de sfîrșitul războiului, pentru a nu se crea neînțelegeri între guvernele aliate". Apoi, I.I.C. Brătianu ar fi adăugat că „nu știe și speră că nici nu există vreo înțelegere între guvernele aliate în privința Constantinopolului și că această problemă va fi probabil rezolvată, la încheierea războiului, în cadrul unei conferințe".

Amintita convorbire Brătianu-Fasciotti avusese loc într-o perioadă cînd guvernul italian, condus de Antonio Salandra, nu negociase încă intrarea Italiei în război de partea Antantei și cînd cercurile politice de la Roma, ca și cele de la București, erau preocupate de intențiile țarului de a anexa Constantinopolul și strîmtorile. În urma aderării Italiei la Antantă, planurile Petrogradului au fost acceptate de cabinetul din Roma, în schimbul asigurărilor guvernului țarist că va sprijini planurile anexioniste italiene.

În cursul convorbirilor dintre reprezentanții țării noastre și ai Antantei, în legătură cu intrarea în război a României [1], intrare condiționată de recunoașterea de către Aliați a drepturilor ei legitime asupra provinciilor aflate sub stăpînirea monarhiei austro-ungare, guvernul român nu a abordat, într-adevăr, problema Bosforului și a Dardanelelor, pentru a nu compromite negocierile. Au fost obținute însă unele asigurări verbale în privința liberei navigații a navelor românești prin strîmtori.

În tot timpul tratativelor dintre statul român și puterile Antantei, care s-au desfășurat din toamna anului 1914 și pînă la semnarea, în ziua de 17 august 1916, a convențiilor politice și militare, cît și după intrarea României în război, la 27 august 1916, cabinetele din Paris, Londra, Roma și Petrograd au tăinuit guvernului țării noastre existența amintitei înțelegeri asupra viitorului statut al Bosforului și Dardanelelor. Secretul a fost menținut și în timpul primelor luni ale războiului dus de România împotriva Puterilor Centrale. Știrea despre acordul dintre Franța, Marea Britanie și Italia, ca, după încheierea păcii, strîmtorile să revină Imperiului țarist, a fost transmisă oficial, la București, de către ministrul plenipotențiar al Rusiei, S.A. Poklewski-Koziel, abia în ajunul unei declarații în acest sens, făcută de către guvernul de la Petrograd în fața deputaților Dumei imperiale, în speranța întăririi, pe această cale, a sprijinului opiniei publice ruse în vederea ducerii mai departe a războiului. Comunicarea lui Poklewski a avut loc în timp ce, sub presiunea mașinii de război germane, trupele române se retrăgeau spre Moldova, iar guvernul și celelalte autorități părăseau Capitala pentru a se stabili la Iași. La aflarea acestor planuri, premierul Ion I.C. Brătianu și-a pus întrebarea: oare sacrificiul soldaților români nu va avea pînă la urmă drept rezultat un *deminutio capitis* (pierdere a drepturilor) pentru România?

Evenimentele au avut însă un alt curs, iar proiectele marilor puteri au eșuat. Confe-

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1968, 6/1973, 1, 7-9/1976, 9, 11/1977, 12/1978.

(Continuare în p. 62)

ÎNSEMNĂRI DIN ANII 1894-1896

V. N. LAMZDORF

La graniţa secolelor XIX şi XX, dacă pe plan intern Rusia a continuat să rămînă o ţară înapoiată din punct de vedere economic, zdruncinată de o acută criză agrară, pe plan extern ea era o parteneră diplomatică foarte activă. În 1887 a semnat o înţelegere secretă de neutralitate reciprocă cu Germania, iar 12 ani mai tîrziu a încheiat un acord cu Franţa, prin care aceasta din urmă îi acorda mari împrumuturi. Jurnalul contelui rus Vladimir Nikolaevici Lamzdorf (1844-1907), care şi-a consacrat 40 ani din viaţă carierei diplomatice, este o mărturie a acestei perioade. Intrat în serviciul Ministerului afacerilor externe din anul 1866, la numai 22 ani, el a străbătut toate treptele ierarhiei ministeriale, ajungînd, în perioada 1900-1906, titularul departamentului. Jurnalul său cuprinde perioada 1886-1896, pe cînd era director al Cancelariei ministeriale. Anii 1886-1892 din jurnal au fost publicaţi în 1920-1930, perioada de după 1893 nu s-a descoperit încă, iar manuscrisul cu anii 1894-1896, tradus selectiv, pentru prima oară, din limba franceză, în revista Voprosî istorii **(nr. 6/1977) şi reprodus, într-o formă prescurtată, de revista noastră, se păstrează la arhivele U.R.S.S.**

Care este conţinutul însemnărilor lui Lamzdorf şi mai ales scopul lor? Iată chiar răspunsul autorului: „Funcţia pe care o ocup îmi oferă posibilitatea să descopăr unghiuri obscure ale jocului de cărţi al istoriei, ceea ce se poate dovedi foarte util pentru viitor. Cîte cercetări ar trebui efectuate în arhive secrete, greu accesibile, pentru a scoate la lumină doar o mică parte din volumul de informaţii pe care mie îmi este foarte simplu să le cuprind prin simpla fotografiere — dacă pot să spun aşa — a zilei mele de lucru..." După cum ne informează cercetătoarea sovietică Irina Alekseevna Diakonova — semnatara studiului introductiv la articol în revista sovietică —, jurnalul, în totalitatea lui, prezintă următoarele aspecte: tabloul activităţii Ministerului afacerilor externe al Rusiei, cancelarie particulară a ţarului în probleme internaţionale; influenţa legăturilor dinastice şi rolul mereu crescînd al intereselor economice în relaţiile internaţionale ale ţării; climatul care domnea în minister; contradicţiile dintre puteri şi reflectarea lor în activitatea diplomatică; statornicirea alianţei franco-ruse şi încercările Germaniei de a o neutraliza etc.

Potrivit însemnărilor lui Lamzdorf, Ministerul afacerilor externe lucra după metode desuete. Rezoluţiile ţarului, aşa-numitele „apostile", serveau drept bază pentru activitatea ministrului şi a subalternilor săi. Un document important returnat de ţar fără nici o apostilă provoca dezorientare în rîndul funcţionarilor, care nu mai ştiau ce decizie să adopte. Dealtfel rezoluţiile lui Nicolae II[1] îl uluiau pe Lamzdorf prin incompetenţa, şovăiala şi inconsistenţa lor. Vrînd-nevrînd însă ele trebuiau luate în consideraţie şi respectate cu sfinţenie.

Atmosfera din Ministerul afacerilor externe, după cum reiese din jurnal, era destul de încărcată. Se înmulţiseră denunţurile anonime şi înflorea carierismul. Conducerea ministerului urmărea cu tenacitate cît de evlavioşi erau funcţionarii. Lamzdorf însuşi, de religie ortodoxă, aprindea acasă candela în faţa icoanei şi frecventa biserica ministerului. Totuşi a fost indignat cînd unuia dintre colegii săi a stat postat la intrarea în biserică, evident ca să verifice prezenţa funcţionarilor la slujbă, sau cînd un preot zelos al aceleiaşi biserici a încercat să-l convertească pe ministrul afacerilor externe, N.K. Ghirs, aflat pe patul de moarte, de la religia luterană la cea ortodoxă.

I.A. Diakonova subliniază, pe drept cuvînt, că jurnalul acordă o atenţie deosebită regrupării forţelor pe arena internaţională şi folosirii de către Rusia a contradicţiilor dintre marile puteri. Lamzdorf susţine că prietenia cu Franţa „semăna cu arsenicul — în doză mică era utilă, dar la cea mai mică exagerare putea deveni toxică". El este încă de orientare progermană, dar spre sfîrşitul carierei sale va începe să sprijine alianţa franco-rusă.

V.N. Lamzdorf, un slujbaş credincios, dar cu opinii...

Însemnările acestui înalt funcţionar de stat, el însuşi slujitor fidel al autocraţiei ţariste, înlesnesc cititorului o privire în culisele diplomatice ale marilor puteri din anii '90 ai veacului trecut.

[1] *Magazin istoric*, nr. 6-11/1975.

Joi, 19 mai 1894. Astăzi la ceai stau de vorbă cu Zinoviev [ambasadorul Rusiei în Suedia]. În provincie a reînceput să se practice bătaia cu ciomagul. Nu de mult, guvernatorul din Orlov, dl. Nekliudov, a dat dispoziţie să se aplice pedepse ţăranilor pînă la 120 lovituri; cînd i s-a comunicat că unui ţăran i-a stat pulsul după a 60-a lovitură, Nekliudov a poruncit să se continue operaţia şi omul a murit. Venalitatea unor miniştri ca Durnovo [ministru de interne], Krivoşcin [ministru al comunicaţiilor], Filippov [controlor de stat] este îndeobşte cunoscută; pretutindeni domneşte carierismul şi lipseşte orice urmă de conştiinciozitate. Suveranul lasă greşeli în notele scrise, mai ales în apostilele sale; grosolănia se manifestă din plin în relaţiile cu funcţionarii de stat, pe care el însuşi i-a promovat; dealtfel toţi aceşti parveniţi provin, în majoritatea cazurilor, din sfere absolut îndoielnice. Problemele care apar nu se mai rezolvă în Consiliul de stat şi în Consiliul de Miniştri, ai căror membri nu fac altceva decît să se certe şi să-şi adreseze reciproc cuvinte jignitoare, ca o adunătură de neciopliţi. Îl sfătuiesc pe Zinoviev să se ţină cît mai departe de posturile din minister şi cu atît mai mult de cel de ministru. Mai bine să stai pe margine şi să încerci să aduci un cît de mic folos prin munca ta. El este de acord cu mine şi îmi spune că acum îşi dă seama cît de avantajoasă e munca lui liniştită de la Stockholm.

Luni, 6 noiembrie 1895. Marele duce[1] Vladimir[2] s-a întors astă-seară de la Berlin, unde a petrecut două zile de vînătoare. Înălţimea sa imperială a avut prilejul să discute cu împăratul Wilhelm; nu ştim însă nimic mai mult. Înălţimea sa Kaizerul a spus ambasadorului nostru, contele Osten-Saken, după micul dejun, în legătură cu vizita marelui duce, că este pur şi simplu fermecat de prezenţa „unui tovarăş atît de vesel de vînătoare".

Vineri, 15 decembrie. În setul de materiale înapoiate de suveran, pe care le-am primit abia azi-dimineaţă, găsesc o telegramă a generalului Nelidov [ambasadorul Rusiei în Turcia], expediată din Constantinopol la 13 decembrie; ambasadorul nostru ne informează despre audienţa sa la sultan; acesta îi trimite suveranului nostru tutun şi alte daruri.

Luni, 1 ianuarie 1896. Printre depeşele trimise pe numele suveranului, se află şi o telegramă de la prinţul Ferdinand de Saxa-Coburg[3], care conţine urări de Anul nou. După părerea mea, un răspuns de tipul „Foarte impresionat de sentimentele exprimate de Luminăţia Voastră. sincere mulţumiri" ar fi suficient. Cneazul Lobanov [ministrul afacerilor externe] mă cheamă să discutăm încă o dată răspunsul şi-mi spune: „Textul propus de dumneavoastră sună cam uscat. Problema este că în Bulgaria, de obicei, asemenea urări se publică şi se comentează... iar în împrejurările actuale, neclare, mi se pare că trebuie să fim mai atenţi".

Moment semnificativ al cimentării alianţei franco-ruse: vizita ţarului la Paris

[1] Titlu pe care îl purtau fraţii, unchii şi fiii ţarului (cu excepţia primului născut — ţareviciul).

[2] Vladimir Aleksandrovici, comandant suprem al trupelor de gardă şi al districtului militar Petersburg (1884-1905).

[3] Domnitor al Bulgariei (1887-1908), apoi ţar (1908-1918). Odată cu alegerea principelui german Ferdinand de Saxa-Coburg domnitor al Bulgariei, Rusia întrerupsese relaţiile diplomatice cu această ţară. În ianuarie 1896, Rusia a promis că îl va recunoaşte pe Ferdinand prinţ al Bulgariei, cu condiţia ca fiul său, Boris, să fie botezat în ritualul ortodox. Încercînd să se convingă că această făgăduială va deveni şi realitate, Ferdinand a tărăgănat botezul, începînd, la 2 ianuarie 1896, o călătorie în Europa Apuseană.

Lobanov continuă: „Tocmai în această conjunctură neclară, n-aș vrea să-l descurajăm [pe Ferdinand], să ne luăm mîna de pe el. Dacă nu-și ține făgăduiala, abia atunci, cum se spune în popor, scuipăm și ștergem, dar pînă una alta..." (Mi-am zis că trebuie să țin seama de această observație). Completez textul telegramei de răspuns la Sofia cu următoarele cuvinte: „...Și adresez Luminăției Voastre cele mai bune urări". „Prin urări — explic eu — se poate înțelege orice". Cneazul Lobanov izbucnește într-un rîs zgomotos și-mi spune: „Perfect, asta ne trebuie; adăugați în text aceste cîteva cuvinte și trimiteți telegrama suveranului".

Miercuri, 24 ianuarie. În ziare, s-a publicat comunicatul lui Ferdinand[1], ce cuprinde știri privind apropiatul botez al lui Boris. Și iată-ne cu încă un fin! Rămîne de văzut dacă ne vom bucura de acest lucru sau dacă el va fi prilej de noi complicații. Foarte interesant de știut care va fi conținutul scrisorii prințului Ferdinand, pe care o așteptăm astă-seară.

Zinoviev, care vine la ceai, își exprimă acordul cu mine, privind caracterul deplasat al acestei treceri a lui Boris la religia ortodoxă, în contextul actual. Amîndoi deplîngem soarta bietului băiețel de doi ani, mai ales dacă suveranul își va lua în serios rolul de tată creștin. Rolul nostru nu prea este de demnitatea Rusiei.

Vineri, 2 februarie. Mă cheamă la el Lobanov. Mă îmbrac repede și mă duc. Din minut în minut așteptăm comunicarea care să ne confirme că la Sofia a avut loc ceremonia de trecere a prințului Boris la ortodoxism. Așa că va trebui să pregătim repede o telegramă pentru Nelidov, ca el să poată comunica acest lucru celorlalți ambasadori. În telegramă va trebui să arătăm că noi n-avem nimic împotrivă ca Poarta să facă demersurile necesare pentru recunoașterea lui Ferdinand ca prinț al Bulgariei[2].

Mă duc la cancelarie și de aici îi trimit lui Lobanov proiectul de telegramă, al cărui text îl aprobă imediat. În telegramă, se spune: „Domnului Nelidov la Constantinopol, pentru a comunica și celorlalți ambasadori. Întrucît a avut loc ceremonia de trecere a prințului Boris la religia ortodoxă, suveranul vă împuternicește să comunicați guvernului turc că acest lucru, deja înfăptuit, înlătură, după părerea noastră, piedicile cele mai importante, care au stat pînă în prezent în calea recunoașterii lui Ferdinand de Saxa-Coburg drept domnitor al Bulgariei. De acum înainte nu mai vedem nici un obstacol în calea întreprinderii de către curtea suzerană a demersurilor cuvenite pentru obținerea acordului de recunoaștere a prințului de către toate puterile semnatare ale tratatului de la Berlin". Înmînez proiectul întocmit de mine lui Obolenski [un funcționar], cu rugămintea de a-l avea pregătit pentru întocmirea documentului, imediat ce va sosi de la Sofia telegrama așteptată de Lobanov.

Sîmbătă, 3 februarie. În jurul prînzului, ministrul îmi trimite telegrama de la Sofia, pe care a primit-o el însuși de la suveran. Textul spune: „Înălțimii Sale, împăratului întregii Rusii. Am onoarea să comunic Înălțimii Voastre că astăzi la amiază a avut loc ceremonia confirmării finului Înălțimii Voastre. Preasfinția sa exarhul Iosif, în prezența mitropoliților de Tîrnovo și Varna, l-a inițiat pe fiul meu în sfînta împărtășanie. Ferdinand". Telegrama trimisă din Sofia ieri, în partea a doua a zilei, a ajuns la noi la ora 10 seara, tocmai cînd suveranul era la bal. Lobanov mi-a cerut proiectul de telegramă către Nelidov, aprobat de el ieri. Azi-dimineață, cum mă scol din pat, îi scriu un bilet lui Obolenski să-i amintesc de document. Aflu că telegrama încă nu a fost scrisă, că abia acum se scrie, de aceea ea ajunge la Lobanov cu o greșeală grosolană: în loc de *„nu mai vedem nici un obstacol"* — *„nu ne mai vedem"*. Lobanov îmi trimite înapoi documentul, subliniind greșeala. Omul ăsta nu reușește niciodată să stabilească exact granițele răspunderii fiecăruia dintre noi și asta mă deranjează.

Luni, 1 aprilie. Mă cheamă ministrul; îl găsesc între patru ochi cu ambasadorul Italiei, căruia mă prezintă. Ambasadorul a venit să vadă cum se organizează vizita la Moscova a prințului Neapolelui. Italia refuză să lase să treacă detașamentul nostru de Cruce Roșie prin [portul etiopian] Massaia[3]. Cneazul Lobanov mă împuternicește să comunic această decizie generalului Kaufman [președintele Societății de Cruce Roșie din Rusia].

Marți, 2 aprilie. Mă cheamă Lobanov. Vorbim despre o scrisoare a contelui Saken, ambasadorul nostru la Berlin, privind o încercare de apropiere între Anglia și Franța și chiar un gen de alianță între aceste două puteri și Austria, asemănătoare coaliției încheiate în ajunul războiului Crimeii[4]. Hanotaux [ministrul afacerilor externe al Franței], se pare, desfășoară o activitate intensă în scopul încheierii acestei alianțe. Toate aiurelile astea au fost comunicate ambasadorului nostru prin dl. Hollstein, consilier influent la Ministerul afacerilor externe. Iar bravul Osten-Saken, care a înghițit naiv această absurditate, o expune cu o credulitate înduioșătoare, într-o scrisoare recentă. „Dar este absurd, — îmi spune Lobanov, — nu l-am considerat niciodată pe Saken un vultur ager, dar nu m-am gîndit niciodată că poate fi atît de prost". „S-ar putea — răspund eu — ca dl. Hollstein să fi vrut să-și bată puțin joc de ambasadorul nostru. Nici nu-ți vine să crezi că cineva poate lua în serios o asemenea aberație și încă s-o mai și transcrie în scrisoare secretă".

---

[1] La 23 ianuarie 1896, în Bulgaria s-a publicat un comunicat al lui Ferdinand, în care se anunța apropiatul botez al fiului său, Boris, după ritualul bisericii ortodoxe. Două zile mai tîrziu, Nicolae II i-a trimis o telegramă lui Ferdinand, prin care îi comunica acordul său de a fi nașul lui Boris.

[2] După Tratatul de la Berlin (1878), sultanul Turciei fiind suzeran al principatului Bulgariei, recunoașterea lui Ferdinand de Saxa-Coburg s-a făcut prin mijlocirea Porții.

[3] În 1895-1896, Italia a încercat să ocupe Etiopia, dar negusul Menelik (vezi și *Magazin istoric*, nr. 6/1971) a înfrînt corpul expeditionar italian la Adua. Etiopia a rămas astfel a doua țară liberă din Africa, după mica Liberie.

[4] Lamzdorf se referă la Tratatul de alianță anglo-austro-francez împotriva Rusiei încheiat la 2 decembrie 1854.

Lobanov rîde. „La drept vorbind — continuă el — nici n-am urmărit vreodată ca ambasadorii noştri să fie vulturi; îmi e suficient să fie nişte oameni docili. Vulturii au prea multă iniţiativă şi este bine să avem în vedere acest lucru". „Cu atît mai mult, adaug eu, cu cît ambasadorii au un orizont destul de limitat. Esenţialul este că ei trebuie să fie disciplinaţi".

Lobanov s-a îmbrăcat deja în costum de gală, cu cravată albă şi eşarfă galbenă. Se pregăteşte să meargă la Palatul de iarnă.

La ora 2.30, după ce se întoarce de la Palat, mă cheamă din nou. Îmi dă cîteva documente şi mă roagă să trimit pachetul suveranului, către orele 4; în acest timp el (Lobanov) va lipsi. Cneazul, bine dispus, îmi spune că suveranul a spus despre scrisoarea primită de la Saken: „Ce prostie mai e şi asta?", la care ministrul i-a răspuns: „Cred că Hollstein a vrut să rîdă de Saken şi în acelaşi timp să-i trezească neîncrederea în Franţa"[1].

Luni, 5 august. Lobanov începe să se ocupe în mod serios de problema Cretei[2], care devine din zi în zi mai complicată. Unul după altul apar Lichtenstein [ambasadorul Austro-Ungariei în Rusia] şi Montebello [ambasadorul Franţei în Rusia], care aduc veşti alarmante; telegramele din Atena şi Constantinopol sînt foarte neplăcute. Onu [ambasadorul Rusiei la Atena] întîrzie, iar cînd rămîn cu el între patru ochi recunoaşte că va pleca poimîine de la Petersburg foarte neliniştit. Ministrul nostru [de externe] îi inspiră foarte puţină încredere în situaţia actuală; mîndru şi înfumurat din fire, Lobanov este capabil să urle şi să-şi dea frîu liber mîniei. Apoi Onu se întoarce din nou la problema plecării suveranului[3]. El nu înţelege cum îi poate trece prin cap unui om rezonabil să plece la Paris. În oraş se spune că această plecare este influenţată de Vitte [ministrul de finanţe al Rusiei], de stăruinţele acestuia sau ale altor persoane. Mie nu-mi plac deloc toate astea şi mă întristează că se caută asemenea inspiratori. Unde este monarhul nostru? Mi-ar fi plăcut să văd la el o iniţiativă curajoasă, de om tînăr, şi nu această poziţie pasivă, în care se lasă sfătuit de amabilii săi prieteni. În ceea ce-l priveşte pe Lobanov, atîta vreme cît îl însoţeşte pe suveran la Paris, el aderă la această călătorie, cel puţin din punct de vedere oficial. Curios este că comentariile politice ale lui Tatişcev [publicist şi istoric], publicate în august în *Ruskii vestnik*, susţin necesitatea vizitării Parisului de către un funcţionar superior rus, care, cu această ocazie, ar trebui să vadă şi alte ţări din Europa, pentru a cunoaşte adevărata faţă a lucrurilor.

6 septembrie 1896. Skt-Petersourg.[4] Domnule ambasador, sper că Excelenţa Voastră va fi îngăduitoare cu această scrisoare, deşi nici o corespondenţă anterioară nu mă îndreptăţeşte să vă trimit un asemenea mesaj. Vă este cunoscut probabil faptul că uneori îmi vine greu să ies din umbra adîncă în care doresc să stau. Evenimente triste m-au obligat să iau asupra mea temporar obligaţiile ministrului şi o poziţie în legătură cu plecarea domnului Şişkin la Cherbourg[5]; de aceea îmi revine sarcina să răspund la scrisorile adresate vrînd-nevrînd pe numele meu. Cneazul Lobanov, plîns de noi toţi, era de părere că dacă în politică este periculos să vezi totul în negru, a te legăna în iluzii este la fel de riscant. Cel mai bine este să priveşti problemele în forma lor reală şi exactă. să te străduieşti să le rezolvi în condiţiile cele mai bune. Din păcate, la noi lucrurile nu se petrec nici pe departe aşa. La Breslau [Wrocław], abia am căzut de acord asupra susţinerii unui statu-quo în Imperiul otoman, considerînd că menţinerea acestuia este posibilă atîta vreme cît există acordul între marile puteri şi nici una dintre ele nu întreprinde acţiuni separate. Toate acestea însă nu au oprit o puternică escadră britanică să stea la intrarea în Dardanele, iar anarhia ce domneşte în Turcia să ia asemenea proporţii, încît unele lucruri complet neaşteptate să devină nu numai posibile, dar şi realităţi.

Încă din anul 1879, s-au purtat discuţii privind necesitatea absolută pentru noi de a avea o flotă puternică în Marea Neagră. Răposatul ministru a aflat de la colegii lui din ministerele marinei şi de război că, în caz de nevoie, am putea lua Bosforul în 36 ore. Dar oare aşa stau lucrurile? Din surse ultrasecrete, avem informaţii că navele noastre de la Sevastopol nu au obuze şi că englezii cunosc foarte bine acest lucru de la consulul lor, de care bravii noştri marinari, în cuceritoarea lor sinceritate, nu ascund nimic. L-am convins pe Nikolai Pavlovici [Şişkin] să atragă atenţia amiralului Tîrtov [intendentul Ministerului marinei] asupra celor mai sus-menţionate. Dar să admitem că flota noastră maritimă şi armata terestră se află în cea mai bună stare; cine va da dispoziţie de ofensivă asupra Constantinopolului? În asemenea situaţii, totul depinde de iuţeala de mişcare. Cum o vom asigura noi? După umila mea părere, pentru orice înştiinţare alarmantă primită de la dv. trebuie convocaţi mai întîi miniştrii de resort şi abia pe urmă dată dispoziţia corespunzătoare. Şi în timpul ăsta Înălţimea Sa imperială se află în vacanţă. Timpul necesar descifrării telegramei dv., predarea ei şi descifrarea ei acolo unde se află suveranul întîrzie luarea deciziei. Ceea ce este suficient pentru a zădărnici totul şi, probabil,

---

[1] Realitatea este că apropierea anglo-franceză, care s-a concretizat prin acordul din 8 aprilie 1904, de la Londra (Antanta cordială), a început atunci, la sfîrşitul secolului. Dacă aflanta celor două ţări cu Austria era într-adevăr o „absurditate", în schimb, înţelegerea anglo-franceză, care „plutea în aer", nu putea fi categorisită nici pe departe drept o „alureală".

[2] În martie 1896, în Creta a izbucnit o răscoală împotriva opresiunii turceşti; în mai, comitetul răscoalei s-a adresat populaţiei greceşti de pe insulă, îndemnînd-o la luptă armată contra Turciei şi la unificarea cu Grecia.

[3] Este vorba despre călătoria în străinătate a lui Nicolae II, în august-septembrie 1896.

[4] Ciorna scrisorii lui Lamzdorf către ambasadorul rus la Constantinopol, A.I. Nelidov.

[5] Lobanov, care l-a însoţit pe Nicolae II în călătoria sa, a murit pe neaşteptate la 18 august 1896; în continuarea vizitei în Franţa, ţarul a fost însoţit de adjunctul ministrului afacerilor externe, N.P. Şişkin.

pentru a pierde totul. Eu mă tem mai ales de momentele cînd, pe mare sau pe uscat, nu mai rămîne nici un mijloc de comunicare cu suveranul. Să dea Dumnezeu să nu se întîmple nimic deosebit, măcar pînă la sosirea Înălţimii Sale imperiale la Paris. Sper că acele puţine momente de lucru propriu-zis din timpul programului foarte încărcat de călătorie al împăratului îi vor permite să se convingă de poziţia guvernului francez.

4 octombrie. Şişkin s-a întors pe 3 octombrie. Îi place foarte mult proiectul de instrucţiuni elaborat împreună cu Hanotaux[1]. Nu este deloc de dorit ca şederea ţarului la Paris să se încheie fără nici un rezultat practic. Proiectul prevede trimiterea unor indicaţii identice tuturor ambasadorilor, inclusiv ambasadorilor celor două puteri [Franţa şi Rusia] la Constantinopol. Cînd Şişkin i-a povestit toate acestea suveranului în drum spre Paris, acesta a fost încîntat. „Minunat, astfel totul s-ar putea rezolva fără bombe. Rapoartele lui Nelidov mă sperie. În ultima scrisoare (din 6 septembrie) mă roagă să-i permit să ia escadra Mării Negre sub supravegherea lui; vrea să devină comandantul flotei..."

Pe de altă parte, monarhul nostru discută foarte mult cu Hanotaux la Versailles şi în văzul tuturor laudă proiectul de rezolvare a situaţiei [economice] jalnice ce domneşte în Turcia pe calea lărgirii drepturilor Comisiei cu încasarea datoriilor Imperiului otoman şi a aderării reprezentantului Rusiei la această comisie. Eu nu văd în toate acestea nici un avantaj pentru noi. Şişkin mă lămureşte: „Putem folosi o parte din ce ne datorează Turcia, sub formă de despăgubiri de război, pentru obţinerea accesului în comisie. Hanotaux ne va trimite în scurt timp o descriere amănunţită a situaţiei datoriilor Turciei, iar noi urmează doar să luăm de la departamentul pentru Asia informaţii exacte privind situaţia actuală a plăţilor despăgubirilor de război".

Vineri, 1 noiembrie. Vine în vizită baronul Rosen, ambasadorul nostru la Belgrad, pe care Lobanov intenţiona să-l mute la Tokio. Nesiguranţa domneşte în prezent în tot ministerul nostru. Seara lucrez din nou.

Sîmbătă, 2 noiembrie. Şişkin vine la 10. Vorbim despre apropiata sosire a lui Nelidov. Contele Montebello, care a fost primit de suveran alaltăieri, joi, a fost ieri la Şişkin şi i-a povestit că Înălţimea Sa continuă să menţină aceleaşi dispoziţii în ceea ce-i priveşte pe Hanotaux şi Şişkin şi că speră în menţinerea acestei linii atît din partea ministrului de finanţe, cît şi ambasadorului nostru la Constantinopol. Mă străduiesc să-i demonstrez lui Şişkin, că, în ciuda atitudinii monarhului nostru, nu trebuie să ne conformăm întru totul instrucţiunilor elaborate împreună cu Hanotaux. Eu l-am sfătuit încă de la început să nu considere aceste indicaţii ca soluţii finale, să aibă în vedere că ele sînt discutabile. În sinea mea sînt foarte departe de a mă entuziasma de proiectele elaborate, dacă este să le analizăm prin prisma intereselor Rusiei. Mai bine ar fi fost să-i propun lui Nelidov elaborarea unui contraproiect, care să cuprindă acelaşi obiectiv: conservarea Imperiului otoman pe calea îmbunătăţirii sistemului său administrativ, fără să pierdem însă din vedere ceea ce ar trebui să facem în cazul prăbuşirii

La 18 mai 1896, în ziua încoronării lui Nicolae II, pe cîmpia Hodînski s-a produs o mare catastrofă, din cauza proastei organizări a festivităţii de către anturajul ţarului, catastrofă în care şi-au pierdut viaţa peste 1 300 oameni şi s-au accidentat aproape 2 700 din cei 500 000 prezenţi. Episod tragic, pe care contele Lamzdorf nu l-a socotit însă suficient de important pentru a-l reţine în însemnările sale

[1] În urma Tratatului de la Berlin (1878), a crescut dependenţa economică şi politică a Turciei de marile puteri occidentale. Pentru a-şi putea asigura controlul asupra pieţei interne otomane, în 1881, marile puteri au creat o comisie însărcinată cu controlul finanţelor turceşti. La insistenţele ministrului de externe francez, în 1896 ţarul şi-a trimis şi el un reprezentant în acest organism.

lui neașteptate, mai devreme sau mai tîrziu. Poate se va găsi teren pentru elaborarea unui punct de vedere comun, încredințînd această răspundere ministrului de finanțe (care după părerea mea este cel mai în măsură să facă acest lucru) și respingînd ideea participării Rusiei la Comisia datoriilor Imperiului otoman, precum și la comisia financiar-politică însărcinată cu acordarea de ajutoare aparatului administrativ al Turciei.

Duminică, 3 noiembrie. Sosește poșta regulată prin curierul Savinski. Nimic nou. O scrisoare de la Nikolai Ghirs. Hanotaux continuă să mă încredințeze că suveranul i-a mărturisit intenția sa de a mă numi adjunct al ministrului și că contele Voronțov a promis același lucru, dacă va fi numit ministru. De fapt, e ridicol din partea lui Hanotaux să vorbească atîta despre mine, fără să ne fi văzut măcar o dată la față; s-ar putea chiar să-mi facă un deserviciu. Iau micul dejun cu Obolenski. Vine și Șișkin. Aduce un aide-mémoire al lui Nelidov, în care acesta arată toate laturile negative ale aderării reprezentantului Rusiei la Comisia datoriilor Imperiului otoman; după cum ne comunică Șișkin, ambasadorul este atît de pornit împotriva acestui act și, în general, împotriva programului elaborat la Paris, că mai degrabă și-ar părăsi slujba decît să ia asupra sa promovarea unei asemenea politici dezastruoase. Șișkin trimite documentul suveranului. Seara, suveranul înapoiază lui Șișkin memoriul privitor la audiența cerută de Nelidov; pe el e scris: marți, ora 14.

Înălțimea Sa a scris ambasadorului: „Cu cît mă gîndesc mai mult la această problemă, cu atît mai mult mi se pare că facem o gravă greșeală trimițînd un reprezentant al nostru la Comisia datoriilor Imperiului otoman. Hanotaux trebuie să respingă această idee". Pe marginea aide-mémoireului, suveranul mai scrie: „Tot ceea ce este cuprins aici este just". Să fie într-un ceas bun! Dar atunci de ce o mai fi făcut promisiuni la Paris și Versailles, de ce a mai scris apostila „Întru totul de acord" pe proiectul de instrucțiuni, de ce s-a comunicat alaltăieri, joi, contelui Montebello, care a fost primit în audiență la suveran, că se vor depune eforturi pentru a-i convinge pe Nelidov și pe Vitte de justețea ideilor cuprinse în instrucțiuni? Tînărul monarh își schimbă părerile cu o viteză uimitoare. Astăzi, se vede treaba, se află sub influența lucrării prezentate vineri de ministrul de finanțe.

Luni, 4 noiembrie. Sosesc ca de obicei la cabinet la 9.30. Șișkin apare foarte tulburat: „Încotro mergem, încotro mergem!" — exclamă el. Reorganizarea Comisiei datoriilor Imperiului otoman a fost punctul cheie al combinației lui Hanotaux. Suveranul s-a angajat mai întîi s-o sprijine, iar acum s-a răzgîndit.

După părerea mea, mai bine așa, decît să se fi încăpățînat să facă un pas greșit; totuși, îmi dau seama că trebuie să ieșim în mod onorabil din această situație, mai ales că monarhul nostru a cam început să fie considerat o giruetă care nu inspiră nici un fel de încredere.

Marți, 5 noiembrie. Înălțimea Sa se hotărăște în sfîrșit să renunțe la ideea aderării reprezentantului Rusiei la Comisia datoriilor Imperiului otoman și ne poruncește să informăm despre această decizie persoanele interesate. Șișkin face un drum pînă la Țarskoe Selo împreună cu generalul Vannovski. Ministrul de război vorbește despre suveran ca despre un om „belicos și înfumurat". Cînd Șișkin adaugă: „Și cel mai grav lucru mi se pare că nu este statornic în idei", ministrul de război spune: „Ba cum să nu! El se sfătuiește cu toată lumea: cu bunicile, cu mătușile, cu mămica și cu toți ceilalți; este tînăr și este de părerea ultimului interlocutor". În plus, ministrul vede printre cei ce-l înconjură pe suveran foarte puțini oameni competenți, capabili să-l sfătuiască. Vannovski ne povestește despre dezordinea cumplită ce domnește în administrația din Caucaz, unde acum este mai puțină ordine decît înainte de cucerirea lui.

DAVE ȘI STĂPÎNII LOR

(Urmare din p. 50)

(1 500 călăreți, 4 000 pedestrași), Alexandru a trecut fluviul, pornind împotriva geților care adunaseră aproape 14 000 luptători. În zori, după ce oastea lui Alexandru a trecut printr-un lan de grîu, pe care, pentru a putea răzbate prin el, războinicii au trebuit să-l culce cu lăncile la pămînt, atacatorii s-au apropiat de o cetate de pămînt ce fusese părăsită în mare grabă de locuitori.

Istoricul Arrian menționează astfel, fără să furnizeze și alte amănunte, una din cele dintîi dave din lumea geto-dacică, cetate existentă încă din sec. IV î.e.n. Cercetările efectuate de arheologi au stabilit că este vorba de o așezare aflată pe locul Zimnicei; aici au fost descoperite urmele unei importante localități ce a ființat cu cîteva secole î.e.n.

Episodul petrecut în 335 î.e.n. se cuvine reținut dat fiind semnificația lui. Pentru a putea aduna 14 000 luptători trebuia ca formațiunea politică al cărei centru era Zimnicea să fi fost foarte întinsă și puternică. Calcule efectuate de istorici și arheologi — prin confruntarea de știri antice, studierea situațiilor din necropole — au arătat că o formațiune tribală din acea vreme putea ridica pînă la 200 luptători. Pentru ca 14 000 oameni să se adune împotriva vrăjmașului comun trebuia, deci, ca 70 formațiuni să-și unească forțele, fapt ce relevă atît vechimea organizării politice la geto-daci, cît și importanța pe care, în istoria strămoșilor noștri, le-au reprezentat centrele întărite cunoscute sub numele de dave!

Fără a epuiza largul evantai al așezărilor dacice de tip dava, dicționarul succint prezentat de revista noastră a oferit cititorilor o imagine mai cuprinzătoare asupra principalelor localități ale Daciei antice, a rolului lor în evoluția economică, culturală, politică și spiritual ă a strămoșilor noștri.

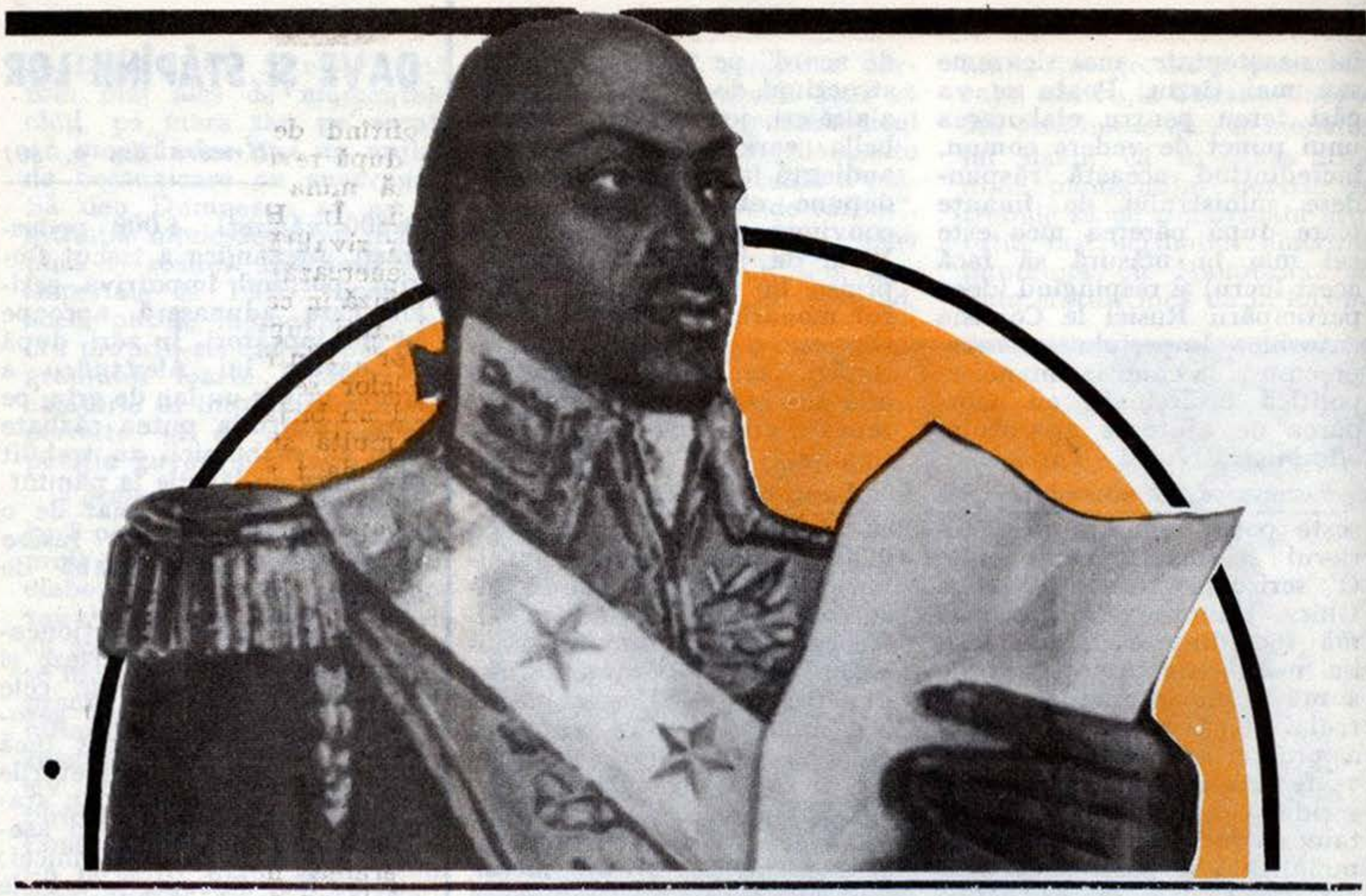

HAITI, prima republică a negrilor

GHEORGHE R. BURLACU

Zorii secolului XIX în insula Haiti, cea mai mare, după Cuba, din arhipelagul antilez. La capătul unui deceniu de lupte necurmate cu metropola franceză, apoi cu englezii şi cu spaniolii — neîmpăcaţi cu suflul de revoltă şi de independenţă din Caraibi — la 1 ianuarie 1804, fosta colonie franceză Saint-Domingue şi-a proclamat independenţa, sub numele de Republica Haiti, devenind astfel primul stat suveran din Marea Caraibilor şi, totodată, prima republică a negrilor din istorie.

Cum a ajuns acest mic popor să-şi dobîndească libertatea naţională, înfruntînd cea mai formidabilă maşină de război a timpului, armata lui Napoleon Bonaparte? Răspunsul îl putem găsi într-o scurtă incursiune în istoria ţării, aproape în întregimea ei o cronică de frămîntări şi de acte de eroism, care probează convingător adînca sete de libertate a oamenilor acestor locuri.

Un Spartacus negru

Descoperită în zorii zilei de 6 decembrie 1492, de către Cristofor Columb, în timpul primei sale călătorii spre America, insula Haiti era pe atunci pămîntul unor indieni paşnici, tainii, care ajunseseră la o formă de convieţuire cu caraibii, războinici şi nomazi, şi cu ciboneii, locuitorii ancestrali ai acestei zone muntoase din Antile (în limba lor, Haiti însemna „ţara munţilor"). Colonizată de spanioli în partea sa orientală, insula — pe care Columb a numit-o La Española — a constituit primul element al Imperiului spaniol. Băştinaşii i-au luat la început pe conchistadorii albi drept zeităţi din răsărit. Curînd însă avea să înceapă tragedia acestei populaţii blînde, dar mîndre, care nu s-a putut împăca cu statutul de sclavie. Odată cu descoperirea de către europeni, începe şi şirul de revolte anticolonialiste din Americi. Fortul Navidad, prima aşezare europeană în Lumea Nouă, construit de Columb din resturile caravelei naufragiate „Santa Maria", este rasă de pe faţa pămîntului. La numai cîteva zile după pl

În imagine: un temerar adversar al lui Napoleon Bonaparte: Toussaint-Louverture.

carea spre Europa a amiralului ca să anunțe coroanei spaniole marea sa descoperire. La abuzurile săvîrșite de cei 30 oameni lăsați de genovez în fort, localnicii răspund cu o violență devenită celebră în toată America. La întoarcere, acesta nu mai găsește nici urmă de fort și de oamenii săi.

La mijlocul sec. XVI, spaniolii extermină aproape complet pe indigeni, ceea ce întîrzie dezvoltarea economică a zonei, deși, din 1517, a început aducerea masivă în insulă de sclavi negri din Africa, pentru a lucra pe plantațiile de trestie de zahăr. În 1586, colonia cunoaște ravagiile săvîrșite de amiralul englez Francis Drake[1]; în 1638, bucanierii[2], stabiliți pe o insulă vecină din nord, devastează așezările spaniole și — încurajați și recunoscuți de guvernul francez — se stabilesc chiar la Santo-Domingo (principala localitate spaniolă, care va împrumuta numele său întregii insule). Dealtfel, după două decenii, francezii se stabilesc în partea occidentală a insulei, a cărei posesiune le este recunoscută mai tîrziu, prin tratatul de la Ryswick (1697), încheiat cu Anglia, Olanda și Spania[3]. În sec. XVII și XVIII, lupta de eliberare națională a poporului haitian se împletește strîns cu cea pentru abolirea sclaviei. Au intrat în legendă acțiunile maronilor, sclavi fugiți de pe plantații, care organizează în păduri și munți rezistența împotriva stăpînilor. Actele lor, încărcate de romantism, sînt pline de vitejie. În 1757, francezii înăbușă mișcarea insurecțională maronă, organizată de Mac Kandal, un Spartacus negru, fiul unui fost șef de trib african. Mac Kandal moare pe rug, la Cap Haitien, sfidîndu-și stăpînii pînă la ultima suflare. Numeroase revolte ale acestor „haiduci" negri sînt rînd pe rînd înfrînte; sînt răzmerițe spontane, izolate, fără o pregătire prealabilă sub aspect militar, fără sprijinul maselor largi.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7/1975; 9. 12/1980.

[3] În acest fel, insula devine teatrul a două popoare: haitian, în vest, colonizat de francezi, și dominican, în est, sub dominație spaniolă.

Toussaint-Louverture contra lui Napoleon

Sub impulsul Revoluției franceze din 1789, în Haiti se dezlănțuie noi mișcări contra regimului sclaviei. În noaptea de 14 august 1791, are loc un ceremonial de origine africană, inspirat de ritualurile *vudu*[4] și condus de Boukman, un nume înscris cu majuscule în istoria luptei de eliberare a haitienilor. Într-o atmosferă de „delir al libertății", participanții jură credință pînă la victoria finală șefului lor atunci ales. În momentul acestei acțiuni, societatea haitiană este stratificată astfel: 60 000 sclavi negri, 30 000 mulatri liberi, 15 000 albi de condiție socială modestă și, deasupra tuturor, 5 000 „mari albi", burghezi bogați și moșieri de descendență nobiliară. La început, lupta pentru independență îmbracă forma unui război civil între colonii albi, care urmăresc să-și păstreze condiția de clasă privilegiată și dominantă, pe de o parte, și negrii și mulatrii, ultimii fiind liberi și, uneori, bogați, dar privați de egalitatea în drepturi cu albii, pe de altă parte.

Răscoala negrilor, începută în august 1791, continuă cu intermitență aproape un deceniu și jumătate. La 5 februarie 1794, insurgenții ating primul dintre obiectivele lor: abolirea sclaviei, decretată de Convenția franceză în toate coloniile Franței. Dar acest act proclamat la Paris nu era decît o recunoaștere formală a triumfului sclavilor la capătul unei lupte nemiloase, care durase secole de-a rîndul. Numai după mulți ani haitienii reușesc să înfrîngă și rezistența celorlalte două puteri coloniale din Caraibi — Anglia și Spania —, monarhii ostile Franței revoluționare și interesate să apere sistemul colonial. Abia atunci devine efectivă abolirea sclaviei.

După moartea lui Boukman, alți conducători îl urmează în luptele cu francezii, apoi cu englezii și spaniolii, care, profitînd de situația Franței de după revoluție, încearcă să pună mîna pe fostele ei colonii. În Haiti, pe fondul unor rivalități regionale, totul degenerează într-o înfruntare confuză în care se poate spune că „toți luptă împotriva tuturor". Dintre căpeteniile răscoalelor se distinge însă curînd un birjar, care se bucură de multă stimă, fiind unicul comandant sclav care știe să scrie și să citească. Timp de aproape un deceniu, numele lui — total necunoscut la izbucnirea revoltelor — va zgudui prin curajul și geniul său nu numai Haiti și America, ci întreaga lume.

Este vorba despre Pierre Dominique Toussaint-Louverture. El reușește să pună capăt rivalităților dintre sclavii negri și mulatrii liberi și să-i unească sub un ideal comun: eliberarea națională. Rivale pînă la un anumit punct, datorită abilității cu care coloniștii au știut să le învrăjbească, speculîndu-le condițiile sociale și rasiale diferite, aceste două categorii, ce și astăzi reprezintă împreună 95% din populația haitiană, au înțeles să fie unite în momentele decisive, atunci cînd era vorba de un dușman comun. În 1794, Toussaint-Louverture stăpînește principalele orașe fortificate ale coloniei franceze. Apoi ține piept unei armate engleze, pe care coloniștii din Jamaica au trimis-o în sprijinul albilor. Cucerește partea de est a insulei Haiti, aflată în stăpînirea Spaniei (care o cedează imediat Franței, prin pacea de la Basel), instituind asupra întregii lei, acum unificată, o dictatură care nu recunoaște decît formal autoritatea marelui Bonaparte. În 1797, Toussaint-Louverture devine comandant-șef al tuturor forțelor de eliberare din Haiti, iar patru ani mai tîrziu, el emite prima constituție a țării, o tentativă de a da formă juridică unei societăți noi, care abolise sclavia. În aceeași lună, eroul haitian, în vîrstă de 58 ani, este numit guvernator general pe viață.

Dar Napoleon nu poate ierta temeritatea micului popor haitian, într-un moment în care el se și vedea stăpînul

[4] Cult sincretist din Haiti și din Antile, care îmbină elemente ale magiei africane cu ale liturghiei creștine. Cu timpul a devenit o manifestare complexă a spiritualității africane transplantate în Antile și o formă de prezervar a tradițiilor locale în lupta cu formele culturii impuse de colonizatori.

lumii. Pe de altă parte, Franța nu poate concepe să piardă din mîini o strălucitoare colonie de peste mări, pe seama avuțiilor căreia (trestie de zahăr, mirodenii, cafea, tutun etc.) la Paris circula populara expresie: „a fi bogat ca un creol". În plus, după pacea de la Amiens[1], în Franța începe o perioadă de refacere. Napoleon inaugurează o campanie de restabilire a domeniului colonial francez, înstrăinat în perioada luptelor cu Anglia și Spania. Pe primul loc, în politica lui, se află Haiti, de care se leagă interesele comerciale ale Franței.

Vertières,
18 noiembrie 1803

Mai multe luni se lucrează asiduu în șantierele maritime de pe toată coasta vestică a Europei pentru pregătirea celei mai mari expediții franceze peste mări. La 14 decembrie 1801, 79 nave de război cu 22 000 soldați iau drumul oceanului, în frunte cu generalul Leclerc, cumnatul lui Napoleon. În primele zile ale lunii februarie 1802, corpul expediționar francez atinge coasta haitiană. La 14 februarie, Leclerc trimite un ultimatum lui Toussaint-Louverture. În răspunsul său, conducătorul haitian îl previne pe generalul francez că-i va opune toată rezistența de care va fi capabil. O rezistență dealtfel inutilă, în fața copleșitoarei superiorități în efective, dotare și instruire a trupelor franceze. La 5 mai, Toussaint se predă. În lanțuri, el este îmbarcat pe un vas cu care va traversa Atlanticul, pentru a muri, la 7 aprilie 1803, într-o închisoare din Alpii francezi. Se spune că Toussaint ar fi declarat pe drum: „Învingîndu-mă, nu ați tăiat decît trunchiul arborelui libertății din Haiti. El va renaște din rădăcinile lui profunde și numeroase".

[1] În 1802, prin acest tratat, Anglia se obliga să înapoieze coloniile Franței și aliaților ei.

Prófeția conducătorului haitian se va împlini repede. Lupta contra francezilor se reia cu și mai multă vehemență. Dintre generalii negri și mulatri ce s-au afirmat alături de Toussaint se ridică alți conducători — Jean Jacques Dessalines și Alexandre Pétion.

Ambuscadele răsculaților, ca și febra galbenă, răpun pe francezi cu miile, rămînînd doar 4 000 în momentul luptei decisive. La 18 noiembrie 1803, Dessalines și Pétion ies învingători în bătălia de la Vertières, iar la 4 decembrie, ultimele trupe franceze părăsesc Haiti.

La 1 ianuarie 1804, șefii armatei victorioase proclamă independența țării, redîndu-i vechiul său nume indian, Haiti. Este prima țară liberă din America Latină. Dar ea avea de înfruntat dușmănia tuturor statelor sclavagiste din America, dat fiind că proclamarea independenței sale însemna o adevărată declarație de război aruncată sclaviei.

Condamnat la izolare și paralizat de teama reîntoarcerii trupelor franceze, tînărul stat haitian se vede obligat să vegheze permanent cu armele în mînă, ceea ce îl împiedică să întreprindă în liniște proiectele sale de organizare a vieții social-ecouomice și de înlăturare a urmărilor regimului colonial. Odată cu proclamarea independenței, capii insurecției îl desemnează guvernator pe viață pe Jean Jacques Dessalines, care, inspirat de Napoleon Bonaparte, se proclamă împărat, sub numele de Iacob I, prin co'nstituția din 20 mai 1805. Acest act stipulează, ca o prevedere economică importantă, trecerea în patrimoniul național a tuturor bunurilor care au aparținut coloniștilor, înainte de dobîndirea independenței. Împăratul atrage atenția totodată asupra destinației ce trebuie să o aibă aceste bunuri: „Atenție, negri și mulatri, bunurile pe care le-am cucerit cu atita sînge aparțin tuturor și vrem să fie împărțite în numele echității".

DIPLOMAȚIE ÎN JURUL STRÎMTORILOR

(Urmare din p. 53)

rința de la Lausanne (1922-1923)[1] și, apoi în special, cea de la Montreux (1936)[2] au reușit să instituie un regim juridic echitabil strîmtorilor, permițînd statelor mici și mijlocii adoptarea unor clauze menite să le întărească independența și suveranitatea, în contextul agravării situației internaționale din preajma declanșării celei de-a doua mari conflagrații.

[1-2] Convenția încheiată la Lausanne (24 iulie 1923), stipula, printre altele, internaționalizarea strîmtorilor, demilitarizarea coastelor, precum și crearea unei comisii internaționale care să supravegheze navigația prin Bosfor și Dardanele. În contextul politic din perioada respectivă, măsurile luate erau într-un fel în concordanță cu interesele românești și, din acest punct de vedere s-a conchis că Lausanne a fost un succes diplomatic. Totuși, convenția purta pecetea intereselor imperialiste ale unor mari puteri neriverane. Turcia era dezavantajată ca stat deținător al strîmtorilor. După numai 13 ani, regimul strîmtorilor dovedindu-și slăbiciunile și lipsa de vlabilitate, a luat sfîrșit.

Declarîndu-se în principiu de acord cu necesitatea revizuirii clauzelor Conferinței de la Lausanne, la 22 iunie 1936, la Montreux, poziția României a fost strălucit expusă în discursul rostit la ședința inaugurală a tratativelor de către N. Titulescu. În noul context internațional, România se pronunța pentru intrarea Turciei în plenitudinea atributelor sale de stat suveran și independent. Instituirea unui regim juridic care să garanteze traversarea fără piedici a Bosforului și a Dardanelelor de către vasele comerciale ale tuturor statelor era o condiție importantă pentru dezvoltarea relațiilor economice dintre națiuni și, în consecință, pentru menținerea păcii. Susținerea acestui principiu de către diplomația română era expresia dorinței de pace a poporului român, a aspirațiilor sale — manifestată frecvent în decursul istoriei — de a conviețui pașnic cu toți vecinii, de a întreține raporturi de prietenie cu toate națiunile.

Conferința de la Montreux, care a promovat principiul libertății de navigație în strîmtori, asigurarea securității statelor din bazinul Mării Negre, precum și privilegiul acordat Republicii turce de a reintra în drepturile suverane de „gardian" al strîmtorilor, oferă un exemplu elocvent de ceea ce se poate realiza în condițiile în care drepturile tuturor statelor, mari și mici, sînt respectate, sînt avute în vedere interesele comunității internaționale, ale asigurării unui climat de pace și securitate — *n.r.*

POSTA MAGAZIN ISTORIC

PRECIZĂRI GĂLĂŢENE

PAUL PĂLTĂNEA, *din* Galaţi: *Unele dintre datele comunicate de Eugen Drăgoi* (Un medic, *nr. 2/1981*) *despre medicul Aristide Serfioti (nu Serafiotti) sînt greşite.*

Activitatea sa medicală este legată de oraşul Galaţi nu din 1864, ci din 1853 (Gazeta de Moldavia, *XXV, nr. 48, 18 iunie 1853, p. 194). La 29 iunie 1856, cere să i se aprobe cumpărarea unui loc pe* Ulita Mihai Vodă *(Arhivele Statului Galaţi, Primăria Galaţi, dos. 38, f. 15), pe care şi-a construit în oraş casele în care a locuit (se aflau la intersecţia străzilor Mihai Bravul şi 6 Martie şi au fost demolate cu ocazia construirii viaductului Calea Prutului).*

Spitalul Elisabeta Doamna — Caritatea gălăţeană, *deschis în jurul datei de 28 septembrie 1877 (Resboiul, 28 septembrie 1877), nu a fost înfiinţat de A. Serfioti, ci de un comitet de iniţiativă, din care făcea parte şi Serfioti. Este însă adevărat că Serfioti a avut, în anii următori, un rol important în dezvoltarea acestui spital (astăzi Spitalul municipal nr. 1) pe care l-a condus aproape trei decenii.*

Nu a donat Bibliotecii V.A. Urechiă *biblioteca Societăţii medicale. Prin testament, şi-a lăsat Societăţii medicale din Galaţi cărţile medicale şi numai cele literare au fost dăruite Bibliotecii* V.A. Urechiă.

UN ISTORIC RUS

IOAN DUMITRAŞCU, *din* Bucureşti, *doreşte să afle* cîteva date referitoare la istoricul rus. S.M. Soloviov, despre care am citit într-o scrisoare a lui Gr. Tocilescu, publicată în nr. 6/1980.

Serghei Mihailovici Soloviov (1820-1879) a fost profesor de istorie la Universitatea din Moscova, decan al Facultăţii de istorie (1864-1870) şi rector al Universităţii (1871-1877). În ultimii ani ai vieţii — cînd l-a cunoscut Gr. Tocilescu — a fost preşedintele Societăţii de istorie şi arheologie din Moscova.

Principala sa lucrare este Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri *(29 volume), despre care* Marea enciclopedie sovietică *(Moscova, 1976) consemnează: Istoria* sa a creat un tablou amplu, de excepţie, prin forţa şi expresivitatea sa, al istoriei româneşti de-a lungul secolelor. Lucrările sale au deschis o perioadă nouă, burgheză în dezvoltarea ştiinţei istorice româneşti şi au avut o influenţă adîncă asupra tuturor istoricilor ruşi care i-au urmat.

CEI PATRU SINAN-PAŞA

MARIN CIUTACU, *din* Călăraşi, *ne semnalează o inadvertenţă, în două articole apărute la interval de 6 ani:* în nr. 7-8/1968 se afirmă că Sinan-paşa, învinsul lui Mihai Viteazul, era de origine italiană, în timp ce în nr. 10/1974 se menţionează că era albanez. Care-i adevărul?

Adevărul *cu privire la originea lui Sinan-paşa a fost prezentat de revista noastră într-un articol publicat în nr. 7-8/1969. Arătam atunci că, sub numele de* Sinan-paşa *apar patru personalităţi importante din istoria Imperiului otoman.*

Învinsul din 1595 al lui Mihai se numea Sinan-paşa Cogia (Hogiah) Bătrînul sau cel Mare şi era albanez, născut în localitatea Tapoiane-Provezei. Cel de origine italiană se numea Sinan-paşa Cicala (Cihaleg-Zade-Iusuf Mehmed) şi a luptat împotriva lui Ioan vodă cel Viteaz.

UN HAIDUC

TUDOR PETRU, *muncitor la* I.M. Moldova Nouă, *din* Moldova Nouă, jud. Caraş Severin, *pasionat de istorie şi cititor statornic al revistei noastre încă de la apariţie, ne trimite o caldă evocare a unor momente şi figuri istorice de pe meleagurile sale.*

Reţinem, dintre altele, amintirea unui haiduc local, Adam Nemţeanul, care a trăit la mijlocul secolului trecut şi care lupta împotriva dominaţiei străine. Gîndul său era într-una la fraţii din ţările române, care, în 1859, înfăptuiseră Unirea şi acest gînd l-a însufleţit pînă în ultima clipă a vieţii, cînd a fost executat pe Valea Guizanei.

INADVERTENŢĂ?

DESIDERIUS BENDEK, *din* Essen, R.F.G.: *În nota* În termeni foarte măgulitori *(nr. 1/1981) nu s-a strecurat nici o inadvertenţă. Într-adevăr, în 1880, suveranul României purta titulatura de* principe. *Abia un an mai tîrziu, la 14/26 martie 1881, România a devenit regat.*

NEPLĂCERI ŞI... MULŢUMIRE

Abonaţii VASILE BRUNEA, din Bucureşti, IOAN T. PETRE, *din* satul Zoiţa, com. Ziduri, jud. Buzău, VASILE C. MUNTEANU, *din* com. Horgeşti, jud. Bacău, TEODORA ŞTEFAN, *din* satul Letea, com. C. A. Rosetti, jud. Tulcea, VICTOR MERCAŞ, *din* Ploieşti şi ANTON PREDA, *din* Bucureşti, *ne-au semnalat unele deficienţe în primirea abonamentelor la* Magazin istoric. *Ca şi cu alte prilejuri similare, am înaintat sesizările Direcţiei generale a poştelor şi telecomunicaţiilor, care ne-a comunicat, sub semnătura directorului general adjunct dr.* V. Schioparlan, *soluţionarea favorabilă a tuturor deficienţelor semnalate.*

Reţinem din scrisoarea cititorului bucureştean Anton Preda: Mulţumesc pentru ajutorul acordat în recuperarea celor trei numere din revistă, pe care nu mai speram să le am în colecţie.

PE SCURT

Elev GEORGE MARINESCU, *Şcoala militară* Nicolae Bălcescu, *din* Sibiu: *Mulţumim pentru precizările pe marginea notei* Omagiul eroului necunoscut *(nr. 2/1981).*

GEORGETA CURPĂN, *din* Tîrgu Ocna, *ne trimite cîteva evocări din primul război mondial, printre care şi unele consacrate luptelor de la Tîrgu Ocna, din 6 august 1917.*

Dr. GHEORGHE TĂNASE, *din* Ploieşti, *emite ipoteza că oastea sultanului Mahomed, care în 1462 a invadat Ţara Românească, întîmpinînd puternica rezistenţă a oştenilor lui Vlad Ţepeş (nr. 3/1974, 12/1976), a înaintat pe următorul traseu: Nicopole — Turnu Măgurele — Roşiori de Vede — Glavacioc — Tîrgşor — Bucşani — Tîrgovişte.*

Cristian POPIŞTEANU

CERERI ŞI OFERTE

VASILE DUMITRESCU, com. Broşteni, jud. Suceava, *solicită: nr. 1-2/1967; oferă colecţia completă.*

COSTEA VASILE, str. N. Bălcescu, bl. 1, ap. 11, Tîrnăveni, jud. Mureş, *solicită: nr. 1/1967.*

B. LAZĂR, str. Alex. Vlahuţă, nr. 24 bis, Bucureşti, *oferă colecţia completă.*

CONSTANTIN FUGĂRELU, str. Aosta, nr. 15, Sinaia, jud. Prahova, *solicită: nr. 3/1967; 9/1976; oferă: nr. 6-12/1968; 1, 4-6, 11-12/1969; 1, 6, 9-10/1970, 3/1971; 5-6/1972; 9-12/1973; 1/1974; 7/1976.*

ADRIAN CICIO, str. Baba Novac, nr. 5, bl. M1, sc. B, et. 1, ap. 13, Bucureşti, *solicită: nr. 1-8/1967; 1, 3, 10-11/1968; 2, 4, 7, 9, 11-12/1969; 2, 4-5, 7, 9-10/1970; 1, 3-4, 6-12/1971; 1, 3-12/1972.*

IOSIF OSTROVEAN, com. Cîmpuri Surduc, jud. Hunedoara, *oferă colecţia completă.*

ADRIAN CIOCAN, str. Decebal, nr. 8A, bl. S 1, sc. B, et 1, ap. 7, Iaşi, *solicită: nr. 3-5/1967; 3/1968; 9,10/1980.*

GHEORGHE ŞERBAN, str. Alexandru Moghiloroş, nr. 14, bl. 2S 14, et. 2, ap. 65, Bucureşti, *oferă colecţia completă.*

VLADIMIR MOCANU, str. T. Vladimirescu, Bl. E, sc. 1, et. 1, ap. 7, Făgăraş, jud. Braşov, *solicită: colecţia 1967-1970; nr. 3,12/1971; 9,11/1972; 1,3,9/1973; 1,5/1974; 1-2, 9-10, 12/1975; 5, 8, 10/1976; 1-3, 5, 7/1977; 4, 7/1978; 9/1979; oferă: nr. 7-8/1971; 5,8/1972; 6/1973; 6, 11/1977; 1, 6, 9/1978; 12/1979; 4/1980.*

CONTENTS (Romanian History) **The Romanian Communist Party — 60 years: C. POPIŞTEANU** Speech of the General Secretary of the RCP Nicolae Ceauşescu on May 8, 1981 ● **M. DAVIDESCU** Hinova Treasure ● **N. VORNICESCU** Tudor Vladimirescu's Revolution Seal ● **T. GEMIL** A Turkish Chronicle on Romanians (XV-th Century) ● **V. MOISUC, N. PETRESCU-COMNEN, M. DJUVARA** 1916-1918. Target — the Union ● **P.G. MASEFIELD** A Friend of Romania: Lord Thomson of Cardington (1875-1930) ● **The XV-th ICHS: TARŌ NISHIUMI** Warmh and Friendliness ● **N. MINEI** Talking to French Journalist Olivier Todd ● **Z. ORNEA** Unpublished Correspondence on Gherea's Sociology ● **M.D. CIUCĂ** Who was Chronicle-Writer Zilot the Romanian? ● **GH. DAVID** Dacian Citadels: Zimnicea ● **I. CÂRŢÂNĂ, Ş. RĂDULESCU-ZONER** Bosporus and Dardanelles

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **Le Parti Communiste Roumain — 60 ans: C. POPIŞTEANU** Discours du secrétaire général du PCR, Nicolae Ceauşescu, le 8 mai 1981 ● **M. DAVIDESCU** Le Trésor de Hinova ● **N. VORNICESCU** Le Sceau de la Révolution de Tudor Vladimirescu ● **T. GEMIL** Une chronique turque sur les Roumains (XV-e siècle) ● **V. MOISUC, N. PETRESCU-COMNEN, M. DJUVARA** 1916-1918. Objectif — l'Union ● **P.G. MASEFIELD** Un ami de la Roumanie: lord Thomson of Cardington (1875-1930) ● **Le XV-ème CISH: TARŌ NISHIUMI** Chaleur et amitié ● **N. MINEI** Une interview du journaliste français Olivier Todd ● **Z. ORNEA** Correspondance inédite sur la sociologie de Gherea ● **M.D. CIUCĂ** Qui fût le chroniqueur Zilot le Roumain? ● **GH. DAVID** Cités daciques: Zimnicea ● **I. CÂRŢÂNĂ, Ş. RĂDULESCU-ZONER** Bosphor et Dardanelles

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Румынской Коммунистической Партии — 60 лет: К. ПОПИШТЯНУ** Речь генерального секретаря Р К П, Николая Чаушеску, 8 мая 1981 ● **М. ДАВИДЕСКУ** Сокровище в Хинове ● **Н. ВОРНИЧЕСКУ** Печать революции Тудора Владимиреску ● **Т. ДЖЕМИЛ** Турецкая летопись о Румынах (XV в.) ● **В. МОИСУК, Н. ПЕТРЕСКУ-КОМНЕН, М. ДЖУВАРА** 1916-1918. Цель — Воссоединение ● **П.Г. МЭСФИЛД** Друг Румынии, лорд Томсон оф Кардингтон (1875-1930) ● **XV-ый М К И Н: ТАРŌ НИШИУМИ** Теплота и дружба ● **Н. МИНЕЙ** Интервью с французским журналистом Оливие Тоддом ● **З. ОРНЯ** Неизданная переписка о социологии Герэ ● **М.Д. ЧУКЭ** Кто был летописец Зилот Румын? ● **Г. ДАВИД** Дакийские крепости: Зимнича ● **И. КЫРЦЫНЭ, Ш. РЭДУЛЕСКУ-ЗОНЕР** Босфор и Дарданеллы

INHALT (Rumänische Geschichte) **Die Rumänische Kommunistische Partei — 60 Jahre: C. POPIŞTEANU** Vortrag des General Sekretär der RKP, Nicolae Ceauşescu, am 8 Mai 1981 ● **M. DAVIDESCU** Der Schatz von Hinova ● **N. VORNICESCU** Der Stempel der Revolution des Tudor Vladimirescu ● **T. GEMIL** Rumänen in einer türkischen Chronik (XV. Jhdt) ● **V. MOISUC, N. PETRESCU-COMNEN, M. DJUVARA** 1916-1918. Vorhaben — Die Vereinigung ● **P.G. MASEFIELD** Ein Freund Rumäniens, Lord Thomson of Cardington (1875-1930) ● **Der XV. CISI: TARŌ NISHIUMI** Wärme und Freundschaft ● **N. MINEI** Interview mit dem französischen Journalist Olivier Todd ● **Z. ORNEA** Unveröffentlichter Briefwechsel über Gherea's Soziologie ● **M.D. CIUCĂ** Wer war der chronist Zilot der Rumäner? ● **GH. DAVID** Dakische Burgen: Zimnicca ● **I. CÂRŢÂNĂ, Ş. RĂDULESCU-ZONER** Bosfor und Dardanellen

SUMARIO (Historia rumana) **Partido Comunista Rumano — 60 años: C. POPIŞTEANU** La exposición del secretario general del PCR, Nicolae Ceauşescu, el 8 de mayo de 1981 ● **M. DAVIDESCU** El tesoro de Hinova ● **N. VORNICESCU** ● El sigilio de la Revolución de Tudor Vladimirescu ● **T. GEMIL** Una crónica turca sobre los rumanos (siglo XV) ● **V. MOISUC, N. PETRESCU-COMINEN, M. DJUVARA** 1916-1918. Objetivo — La Unión ● **P.G. MASEFIELD** Un amigo de Rumania, el lord Thomson of Cardington (1875-1930) ● **El XV°** ● **CICH: TARŌ NISHIUMI** Calor y amistad ● **N. MINEI** Interviú con el periodista frances Olivier Todd ● **Z. ORNEA** Correspondencia inédita sobre la sociología de Gherea ● **M.D. CIUCĂ** Quien ha sido el cronista Zilot El Rumano? ● **GH. DAVID** Fortalezas dacias: Zimnicca ● **I. CÂRŢÂNĂ, Ş. RĂDULESCU-ZONER** Bosforo y Dardanelas

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136–137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti
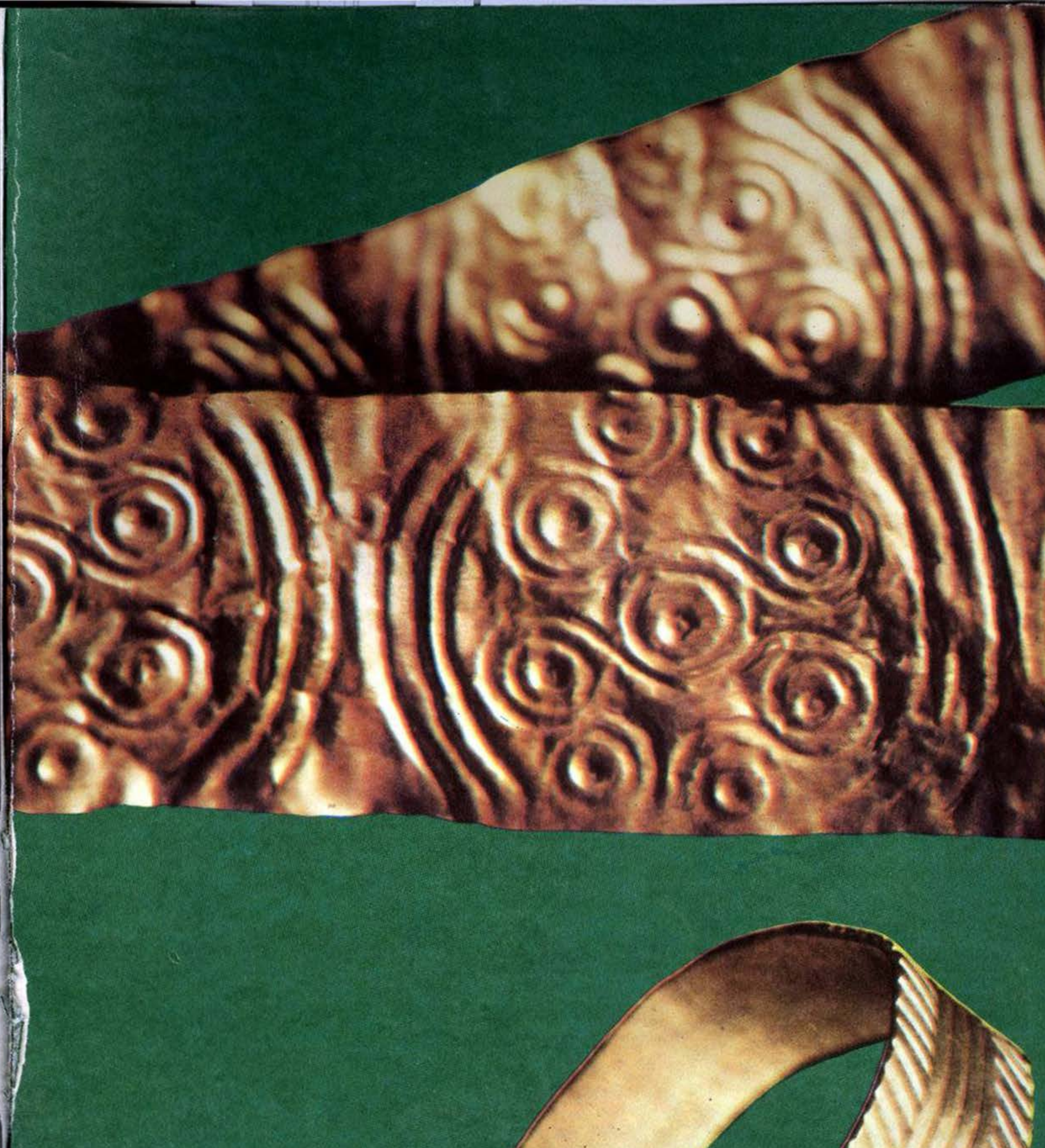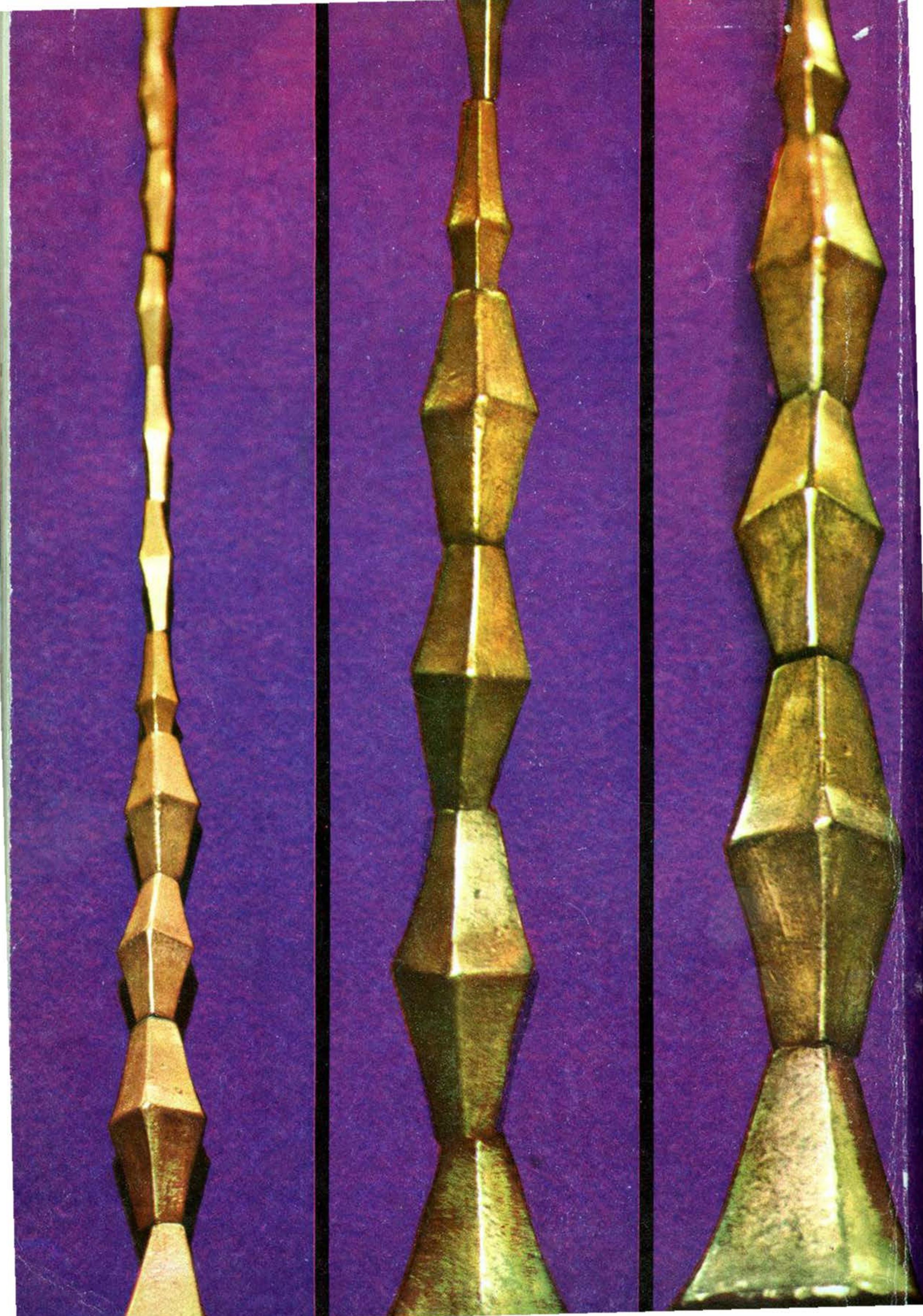
42 427